

І.К.ПОПЕСКУ

СПОРТ
У ДОЛЯХ
БАЛКАНСЬКИХ
НАРОДІВ

І. К. ПОПЕСКУ

СПОРТ

У ДОЛЯХ БАЛКАНСЬКИХ НАРОДІВ

ЛЬВІВ
ВИДАВНИЦТВО «СВІТ»
1991

ББК 75.1
П57

В монографії в філософському і історико-педагогічному аспектах всесторонне розглянуті основні системи розвитку фізичного виховання в Древній Греції, Римі, інших країнах Балканського півострова на різних етапах їх історичного розвитку. Проаналізовано процес виникнення фізичних вправ та Ігор, в т. ч. Олімпійських, місце фізичного виховання в побуті, праці, військовій підготовці, роль в національно-визвольному русі. Особлива увага приділена проблемам становлення буржуазного спортивного руху, охарактеризовані роль і місце фізичної культури та спорту в житті трудящих соціалістичних країн.

Для наукових працівників, викладачів, студентів, учителів

Рецензенти:

проф., д-р пед. наук *А. Б. Суник*

(Львівський державний інститут фізичної культури)

доц., канд. пед. наук *С. О. Михайлович*

(Ужгородський університет)

Редакція історико-філологічної літератури
Редактор *М. П. Парцей*

Попеску І. К.

П57 Спорт у долях балканських народів. — Львів: Світ, 1991—184 с.

ISBN 5-7773-0023-5

У монографії в філософському та історико-педагогічному аспектах всебічно розглядаються основні системи розвитку фізичного виховання в Древній Греції, Римі, інших країнах Балканського півострова на різних етапах історичного розвитку. Проаналізовано процес виникнення фізичних вправ та Ігор, в т. ч. Олімпійських, місце фізичного виховання в побуті, праці, військовій підготовці, роль в національно-визвольному русі. Особлива увага приділена проблемам становлення буржуазного спортивного руху, охарактеризовані роль і місце фізичної культури та спорту в житті трудящих соціалістичних країн.

Для наукових працівників, викладачів, студентів, учителів.

П $\frac{420100000-106}{M222(04)-91}$ БЗ 24—11—90

ББК 75.1

ISBN 5-7773-0023-5

© Попеску І. К., 1991

ПЕРЕДМОВА

Про свою фізичну досконалість люди дбали ще на межі палеоліту і неоліту. Про це свідчать написи та малюнки, знайдені на стінах древніх печер. Пізніші кам'яні плити, глиняні таблички, папіруси розповідали вже про певну систему фізичного виховання. В найбільш повному і завершеному вигляді вона сформувалася в країнах Балканського півострова, особливо в Древній Греції, в якій освіта і культура, мистецтво та філософія набули високого рівня розвитку, а фізичне виховання проголошувалося основою життя і зводилося до рівня культу. Саме з того часу дійшли до нас такі слова, як олімпіада, стадіон, атлет, гімнастика.

Дослідники пишуть¹, що грецькі діти ледь не з молоком матері всмокували дух суверенітету та боротьби. Змагалися не тільки атлети, але й музики, художники, актори, промовці. Як свідчать легенди, ці змагання греки запозичили від богів, життя яких було сповнене подвигами. З легенд та міфів ми знаємо, що саме боги поклали початок Олімпійським іграм.

У даній монографії в історико-педагогічному й філософському планах докладно розглядаються основні закономірності розвитку систем фізичного виховання в країнах Балканського півострова на різних етапах їх історичного розвитку.

У рамках запропонованої автором періодизації особливої уваги заслуговує перший період — античний, в якому розглянуто розвиток давньогрецької фізичної культури, її чисто народну основу, бурхливий розквіт в умовах рабовласницького суспільства, нарешті, тривалий спад і переродження у римлян та інших народів.

У наступних розділах всебічно аналізується процес виникнення фізичних вправ та ігор у древніх країнах Балканського півострова, місце фізичного виховання в побуті, трудовій і військовій підготовці, його роль у національно-визвольному русі народів цього регіону.

¹ *Волошин А. П., Ксензенко Ф. М. Час Олімпійських стартів. К., 1990.*

Особлива увага приділена проблемам становлення буржуазного спортивного руху, боротьбі прогресивних сил проти використання буржуазією спорту, гімнастики та ігор для виховання молоді в дусі націоналізму, шовінізму, мілітаризму, висвітлюється історія робітничого спортивного руху, виступи спортсменів проти війни і фашизму, участь у міжнародних змаганнях, у тому числі в Олімпійських іграх.

У підсумковому розділі характеризується роль і місце фізичної культури і спорту в житті трудящих соціалістичних країн, підкреслюється, що країни, які стали на соціалістичний шлях розвитку, за короткий історичний час домоглися значних зрушень у розвитку масовості фізкультурних організацій, рості технічних результатів спортсменів й успіхів на міжнародній спортивній арені. В історичному аспекті розкриваються масштаби спортивного співробітництва між країнами соціалістичної співдружності і особливо з СРСР, показуються форми і зміст цих зв'язків та їх роль у перебудові фізкультурно-спортивного руху на нових засадах.

Торкаючись історіографії досліджуваної проблеми, відмітимо, що античному періодові присвячені наукові праці радянських та зарубіжних авторів, а також пам'ятники матеріальної і духовної культури, різноманітні наскельні написи, рисунки, монети, давні звичаї, обряди, пісні, зокрема пісні-поєми про похід Аргонавтів, про подвиги Геракла, про пригоди Одиссея і т. д.

Важливим джерелом дослідження стали результати археологічних розкопок в Олімпії під керівництвом Куртуса і Шлімана (1875—1880 рр.). Результати розкопок в 1890—1897 рр. опубліковані в п'яти томах праці «Олімпія, результати розкопок, проведених Німецькою імперією», яка до наших днів є найціннішим матеріалом про Олімпію після праці Павсанія «Опис Еллади» (II ст. до н. е.). Цікавий фактичний матеріал міститься в нарисах мандрівників, фольклорних, етнографічних джерелах, зокрема в історичних баладах. Вони розкривають картини страхів і насильств, страждань і скорботи, свідчать про твердість й рішучість народних мас, які ніколи не втрачали віри в свої сили й краще майбутнє. Типологічна схожість народних пісень цього періоду балканських народів пояснюється рядом об'єктивних обставин.

Спільна історична доля, умови народної боротьби й побуту героїв, схожі в усіх балканських народів, визначи-

ли типологічну близькість сюжетних ситуацій, типових образів й ідейного змісту.

Ці джерела містять багатий фактичний матеріал з історії фізичної культури античного й римського періодів, інформацію про Олімпійські ігри. Однак майже в кожній з них переважає релігійний культ віри в богів, а фізичне виховання й ігри розглядаються лише як засіб їх прославлення.

Із праць останнього часу слід відмітити дослідження німецького історика Карла Діма «Всесвітня історія спорту й фізичного виховання» (1960), немало інших фундаментальних праць з історії фізичної культури і спорту, Олімпійських ігор, в тому числі історії фізичної культури народів Балканського півострова. Проте усі його праці написані в дусі німецької ідеалістичної філософії, надмірно підносять роль німецьких спортивних організацій і явно ігнорують спортивні прогресивні болгарські й румунські організації.

У дослідженні широко використані праці вчених соціалістичних країн, зокрема Василя Цонкова, проректора Софійського інституту фізичної культури, автора «Історії фізичної культури в Болгарії» (1970) — першої марксистської праці з історії фізичної культури в Болгарії.

Серед істориків фізичної культури і спорту Югославії виділимо Живко Радана — викладача вищої школи фізичного виховання Загреба, автора монографії «Фізична культура і спорт в Соціалістичній Республіці Югославії» (1977).

У Румунії найфундаментальнішим дослідженням з історії фізичної культури і спорту є праця К. Кирицеску «Палестрика» (1964). Автор зібрав і узагальнив багатий фактичний матеріал. Проте є в його монографії оцінки, яких ми прийняти не можемо. Так, він не розкриває реакційної суті мілітаризації фізичного виховання молоді в період диктатури Карла II та І. Антонеску, яка була скопійована на зразок фашистської Німеччини й Італії, не пов'язує успіхи Румунії в галузі фізичного виховання і спорту у післявоєнний період з результатами соціально-економічних й політичних перетворень, що відбулися в Румунії у новоєнний період.

Цілий ряд цінних спостережень і висновків містять дослідження радянських учених. Усі вони, а також маловідомі архівні матеріали в тій чи іншій мірі враховані в даній монографії, пробуджують інтерес до історії і одночасно відповідають на багато актуальних питань розвитку сучасного спорту. Таким чином, автор намагався досягнути

своєї мети — показати багатівіковий процес становлення і розвитку фізичної культури як складової частини світової цивілізації у всій багатоманітності її зв'язків і суперечностей, щоб читач міг зануритися у духовну атмосферу різних історичних епох, атмосферу гарячих дискусій, безкомпромісних зіткнень різноманітних, часом полярних думок і позицій, доведену до граничної межі людських можливостей напругу спортивних змагань.

Доповнюють розповідь різноманітні таблиці, статистичні дані про участь спортсменів Балканського півострова в Олімпійських іграх. Це розширює тематичний діапазон дослідження, надає йому універсального характеру.

ФІЗИЧНА КУЛЬТУРА В ДРЕВНІЙ ГРЕЦІЇ

Класики марксизму дали високу оцінку культурі Древньої Греції. Ф. Енгельс писав, що ми змушені знову і знову повертатися до «досягнень того маленького народу, універсальна обдарованість і діяльність якого забезпечили йому в історії розвитку людства таке місце, на яке не може претендувати жоден інший народ»¹. Цьому сприяли своєрідні географічні та економічні умови, зокрема те, що Греція була посередником між найдавнішими країнами Азії, Африки, а також Південної і Західної Європи, з якими активно розвивала свої економічні та культурні зв'язки.

Основна, так би мовити, материкова частина Древньої Греції знаходилася на Балканському півострові. Але до її складу входили також острови Егейського моря, Західне узбережжя Малої Азії, острів Сіцилія, Південна Італія, Франція, Іспанія, північ Африки, узбережжя Чорного моря — всього близько двох тисяч своєрідних міст-держав. Така їх кількість свідчить, що були ці держави невеликими — в середньому до десяти тисяч жителів. Найбільші з них — Афіни — нараховували до півмільйона населення, в тому числі 90 тис. вільних чоловіків і жінок, 365 тис. рабів і 45 тис. вільних громадян (метеків). До числа найбільших належали також міста-держави Коринф, Мегари, Сіракузи, а в пізнішу епоху — Олександрія і Пергам. Населення їх було неоднорідним: повноправні громадяни складали меншість, з якої формувалася своєрідна аристократія або правляча група.

Поділені на багато родоплемінних груп, були ці міста ізольовані горами та морями і жителі їх говорили на місцевих діалектах. Однак вони усвідомлювали і свою територіальну єдність, і приналежність до одного народу.

Серед племен, які населяли ці обширні території, най-

¹ Енгельс Ф. Анти-Дюрінг // Маркс К., Енгельс Ф. Твори. 2-е вид. Т. 23. С. 379.

могутнішими вважалися еолійці, які проживали у північно-західній частині Малої Азії і на островах Лесбос, Лемнос, а також іонійці, батьківщиною яких була середня частина Західного берега Малої Азії, острови середньої частини Егейського моря та Аттика. Важливу роль в різних галузях життя цієї своєрідної імперії відігравали дорійці, які займали Південне узбережжя Малої Азії, острови Крит та Сіцилію, а також відомі з поем Гомера ахейці, які населяли Фессалію та Аргос.

Незважаючи на племінну та територіальну відособленість, греки в період розквіту своєї держави жили з глибоким усвідомленням національної та культурної єдності і досить активно протиставляли себе іншим народам. Це усвідомлення з особливою силою проявилось під час війни з персами на початку V ст. до н. е.

Різкий поділ суспільства на два основні класи — рабів і рабовласників — призвів до утворення своєрідної форми держави — «полісу». Ця форма об'єднує поняття і держави і міста з невеликою територією, яка прилягала до нього. В той же час це об'єднання було цілісною самостійною державою.

Характерним для грецького суспільства було класове розшарування. В деяких містах-державах більшість населення становили раби, незначну частину — іноземці і тільки 20 процентів вважалися повноправними громадянами, тобто ті, хто мав відповідне походження і освіту. Вони могли брати участь в управлінні, володіти землею і одержувати освіту.

Давні греки залишили світові багату культурну спадщину — скульптуру, поезію, архітектуру, музику, ораторське мистецтво, філософію і гімнастику.

Фідій, Праксітель, Мірон, Гомер, Сапфо, Піндар, Софокл, Арістотель, Перікл, Демокріт, Сократ, Платон, Геродот, Архімед — ось ціла плеяда великих мислителів і художників, твори яких дійшли до нашого часу.

Великою кількістю гіпотез і теорій, багато з яких пізніше стали основою значних наукових відкриттів, формування і розвитку земної цивілізації, характеризувався розвиток науки, зокрема філософії.

Філософські течії Древньої Греції — матеріалізм та ідеалізм — стали відображенням боротьби прогресивної демократії з реакційною земельною рабовласницькою аристократією.

Одним із виразників матеріалістичного світогляду був Демокріт (близько 460—370 рр. до н. е.), який стверджував,

що природа — єдина і перебуває у постійному русі, виступав проти ідеї вторгнення богів у життя світу і окремих людей, проти марновірства. Грецька натурфілософія суттєво вплинула на розвиток матеріалістичних поглядів на хворобу і здоров'я людини.

Ідеалістичні течії — представляла школа Піфагора (кінець IV ст. до н. е.), а з IV ст. — філософія Платона. Філософи-ідеалісти були представниками рабовласницької аристократії. Вони нехтували вивченням конкретної природи, пояснювали, що на все, що відбувається у світі, має вплив сила у вигляді або «містичних чисел» (Піфагор), або «споконвічних ідей» (Платон).

Обов'язковим елементом життя грецького суспільства була релігія. Не дивно, що до олімпійської Ради, яка управляла долями людей, входили дванадцять богів: Зевс — верховний бог, що відав всім у світі; Посейдон — бог моря і провісник бур; Аполлон — бог світла і правди, покровитель гімнастичних ігор; Арест — бог війни; Афінa — покровителька Афін; Гефест — бог вогню; Діоніс — бог природи; Афродіта — богиня кохання; Деметра — богиня родючості та землеробства; Гера — покровителька шлюбу; Гермес — бог торгівлі і Артеміда — покровителька мистецтва.

Крім дванадцяти олімпійських богів, греки визнавали і шанували багатьох інших, проте благоговійного страху у віруючих релігія не викликала. Греки не підкорялися смиренню божественній особі, яка диктувала послух моральним законам, таким як Заповідь. Сповнені високої само-свідомості і гордості, готові віддати життя за свою незалежність, вони відзначалися природньою пристрастю до суперництва і намагалися в цьому перевершити богів.

Першими в історії людства греки задумалися над проблемами навчання та виховання людини, в тому числі і фізичного. У письмових джерелах найповніше висвітлено організацію виховання і навчання заможних громадян, які займали панівне становище в рабовласницькому суспільстві. Кінцева мета виховної та освітньої системи визначалась тоді багатозначним грецьким поняттям калокагатія — воно зустрічається у Геродота, Фуکیدіда, Ксенофонта, Платона, Арістотеля і перш за все означає «гарний», «гідний», здатний досягти поставленої мети. Цим же словом характеризували людину, яка готова виконати свої громадянські обов'язки і заслуговує за це нагороди.

Слід відзначити, що це поняття стосувалося тільки чоловіків, які відзначалися у спортивних змаганнях, де гре-

ки досягли таких вершин, що навіть зараз це викликає захоплення. Взагалі фізичне виховання у Древній Греції — це один з найцікавіших періодів історії світової культури. В історії його прийнято виділяти такі періоди:

I. Початковий — охоплює час розкладу первіснообщинного родового ладу (до початку I тисячоліття до н. е.);

II. Еллінський або класичний — утворення і розквіт вільних держав-міст (приблизно з IX ст. до кінця IV ст. до н. е.);

III. Елліністичний — панування великих незалежних грецьких держав — елліністичних монархій III і I ст. до н. е., період значного послаблення творчих сил народу, переваги нових форм і методів виховання.

Відображення фізичних вправ, ігор, змагань в гомерівських поемах «Іліада» та «Одіссея»

Удосконалення людської природи — таку мету ставило перед собою грецьке виховання. В часи Гомера ця мета перебувала у зародковому стані і тому не була досягнута в такій мірі, як у філософський вік Арістотеля.

Всеохоплюючою метою фізичного виховання в Древній Греції було виховання «людини дії». Кожен громадянин готувався стати воїном, тому ранні грецькі фізичні вправи були розраховані на те, щоб виробляти в людини якості, необхідні для ведення війн: силу, витривалість, спритність і хоробрість.

Грецький народ залишив глибокий слід у сфері фізичного виховання. З його розвитком нам дають можливість познайомитись різні літературні джерела, результати археологічних досліджень. Вони дозволяють отримати досить точні уявлення про концепції і погляди на фізичне виховання, цілі, які ставились в цій області, суть вправ, їх технічне виконання, еволюцію розвитку.

Греки займалися пошуками загальної системи фізичного розвитку. Проте, незважаючи на виняткову любов до дії, вони не були надбогатирами. Сила сама по собі і велика власна вага не приваблювали їх. Вони не були такими високими, як варвари, а їх мускулатура не була так розвинута, як у ассирійців чи римлян. Вони переважали

інших симетричними рухами і гігантськими пропорціями. Краса їх тіла була незрівнянна. Жоден інший народ не був наділений такою красою і ніхто так не схилився перед цією красою.

Багато документів відноситься до історії Еллади і класичної Греції. Цьому періоду передує ще одна епоха. Якщо прийняти як їх межу Троянську війну, тоді переделліністична епоха охоплює період 1100 р. до н. е.

Гімнастичне виховання тоді мало прикладний характер. По суті, це була військова підготовка, необхідна для того, щоб нести вартову службу. Греція переделліністичної епохи, яку ще називають Кріто-Мікенською, створила свою — Егейську культуру, відмінну від культури Древньої Греції. Вона отримала назву від території, на якій розвивалась — в основному острови на Егейському морі. Острів Крит вважається місцем, де розвиток цієї культури досяг вершини. Саме звідси вона проникла в континентальну Грецію, де утворила такий великий центр переделліністичної культури, як поліс Тірінф — батьківщина Геракла і Мікени. Звідси походить і назва «мікенська культура», яка пережила не одне нашествя північних народів, особливо дорійців, які знищували на своєму шляху майже все.

Важливими джерелами вивчення історії фізичної культури античної Греції є літературні твори, перш за все цикл міфів про аргонавтів і поеми Гомера. Міфи про аргонавтів розповідають про відому експедицію Ясона на кораблі Арго за золотим руном. Ці міфи лягли в основу пізніше (III ст. до н. е.) поеми Аполлонія із Родоса¹. У творі показано, як на одному з островів Егейського моря, біля берегів якого кинули якорі кораблі Ясона, аргонавти займаються різними видами ігор. Ясон нагороджує учасників — переможців з п'ятиборства, кулачного бою, верхової їзди, стрільби з лука.

Так, Орфей був нагороджений за краще виконання піснi.

Винятково велику допомогу у вивченні історії фізичного виховання античної Греції надають поеми Гомера. Разом з результатами археологічних досліджень вони є одними з важливих джерел, які дають уявлення про розвиток грецького суспільства, починаючи з рабовласницької формації. В «Іліаді» та «Одіссей» показано людей, наділених

---

¹ Аполлоній із Родоса (295—215 рр. до н. е.) — грецький епічний поет і письменник, автор «Аргонавтики», епопеї, яка мала сильний вплив на всю латинську літературу.

винятковою красою, силою, розумом. Образ Ахілла — поетичний апофеоз героїчної Греції, образ Одиссея — апофеоз людської мудрості.

Існує думка, що ці поеми написані наприкінці VIII ст. до н. е. на землях Малої Азії. Гомерівський¹ епос містить важливу інформацію про розвиток фізичної культури в античній Греції. Зокрема про це йдеться у VII книзі «Іліади», в описі похорону Патрокла, вбитого Гектором².

Йдеться про культ мертвих під час похоронної процесії. Привертають увагу мальовничі описи змагань на колісницях: Діомед³ займає перше місце і одержує рабину, майстерню рукодільницю та дорогоцінний глечик з ручками. Друге місце займає Антілох. Йому вручили коня і дорогу чашу. Винагородою за третє місце була тільки чаша.

Після змагань на колісницях був кулачний бій. Переможця нагородили великим триніжником, вартість якого перевищувала вартість дванадцяти биків; другий призер одержав рабину — рукодільницю, вона оцінювалась як чотири бики.

Ми дізнаємось також, що Одиссей, обігнавши Аякса, став переможцем змагання з бігу і був нагороджений старовинним срібним ковшем. Аякс, зайнявши друге місце, одержав у нагороду бика.

Різноманітних нагород були удостоєні переможці в метанні списа, дисків, стрільбі з лука по живих голубах і т. д.

Як видно, ігри мали масовий характер і користувалися широкою популярністю. Існували певні правила їх проведення. Відзначимо і те, що фізичні якості героїв прославлялись не тільки в боях. У VIII книзі «Одиссеї» йдеться про те, як Одиссей, викинутий хвилями на острів, був запрошений царем Алкіноєм на змагання. Гість найдалше метнув диск. Потім він спостерігав, як танцюють цареві сини і був присутній на іграх з м'ячем. В іграх брали участь тільки воєначальники і люди знатного роду. Пояснюється це тим, що з розвитком виробничих сил відбувався поділ праці, який призвів до соціального і матеріального поділу суспільства. Вожаки племен поступово захоплювали худобу, зброю, одяг, невільників, обширні земельні наділи. Таким чином створювався клас воєначальників, які ізолювалися від більшої частини населення, зайнятої

¹ Гомер — знаменитий грецький поет, який проживав у IX ст. до н. е., автор античних поем «Іліада» та «Одиссея».

² Гектор — син царя Трої, герой Троянської війни.

³ Діомед — цар Аргосу і один із героїв Троянської війни.

рільництвом, тваринництвом і рибальством. Воєначальники ставали аристократичною верхівкою, керуючою силою суспільства.

Гомерівські герої як раз із цієї соціальної групи.

Вплив соціально-економічних чинників на розвиток фізичного виховання в Греції

Кріто-мікенська цивілізація в Елладі досягла свого розквіту між 1400—1200 рр. до н. е. Вона включає і період розквіту фортець Мікен і Тірінфа. Троянська війна між 1093—1083 рр. до н. е. була останнім етапом. Метою війни було встановлення ахейцями, іонійцями та солійцями контролю над входом у Чорне море. Приблизно в той же час з півночі відбувається нашествя воєвничих дорійців, які, розгромивши на своєму шляху ослаблені багаточисельними війнами еллінічні народи, поступово завоювали всю Елладу. Мікенська цивілізація занепадала.

Таким чином, створився центр держав, які, зберігши традиції давньогрецького народу, еволюціонізували від старої примітивної комуні до рабовласницької держави і поступово формували класичну Грецію з її квітучою цивілізацією.

Торгівля і війна сприяли появі в еллінічному суспільстві аристократії. Як і вільні громадяни, вона користувалася всіма правами, в тому числі і на фізичну культуру. Взагалі дорійське суспільство характеризувалося вищим демократичним устроєм. Керуюча верхівка була тут малочисельною. Натомість утвердилася сильна військова організація, необхідна для консолідації держави, придушення повстань рабів, розвитку класових привілеїв.

Одним із головних занять була турбота про гармонійний розвиток людини. Виховання підносилось в ранг головних державних завдань. Різні мислителі уточнювали ці завдання, пропонували різноманітні методи їх реалізації. Законопознавці і філософи були вихователями народу. Ось одна із головних догм того часу — без здорового тіла не може бути і мови про розум людини.

Ця ідея піби пронизує всю культуру. Грецькі погляди на фізичні вправи розвивались у різних напрямках: санітарно-гігієнічному і лікувальному, гармонійному, військо-

во-прикладному. Кожен з них став важливим вкладом у фізичне виховання. Фізичні вправи до того ж наповнювались національним змістом і одержали адекватну термінологію. Греки створили слово «гімнастика», щоб підкреслити благородство фізичних вправ, які служать зміцненню організму і гармонізації духовного життя. Повною мірою дослідити еволюцію поглядів на грецьку гімнастику, на жаль, важко — не вистачає відповідної джерельної бази. Тільки V ст. до н. е. і наступні періоди дають більш-менш достатню кількість матеріалу для роздумів. Цікавими з цього приводу є містичні оповідання, в яких помітний тісний зв'язок між фізичними вправами і здоров'ям. З цих оповідань ми, скажімо, довідуємось, що Хірон — один із основоположників медицини і фармакології спрямовував виховання Ахілла, Нестора, Ескулапа, Ясона, Кастора і Поллукса. Він прищеплював своїм вихованцям не тільки якості, потрібні для успішного полювання, але й високу культуру збереження здоров'я. В медичних теоріях Ескулапа¹, Піфагора², а також Ікоса і особливо Тарента — відомого майстра гімнастики, чемпіона-п'ятиборця, містяться рекомендації щодо раціонального харчування, фізичних вправ, промаслювання тіла, інші, необхідні для збереження здоров'я, поради.

Геродік і Селіпрія, попередник Гіпократа, скажімо, встановив норми терапевтичної гімнастики для зміцнення здоров'я і тіла з допомогою фізичних вправ. Його система полягала в строгому дотриманні дієтичного режиму харчування і виконанні фізичних вправ, а також масажу, які визнавалися як універсальні засоби попередження всяких хвороб. Крім того, він першим запропонував вести підготовку гімнастів спеціально підготовленим вчителям замість педотрібів, які були емпіричними майстрами.

Гіпократ же вважав методи Геродіка емпіричними, а його систему фізичних вправ шкідливою для здоров'я. Іронічно про цю систему відгукнувся в одному із своїх діалогів Платон. Проте у всіх випадках саме Геродіка необхідно вважати «батьком терапевтичної гімнастики у греків».

Найвідомішим лікарем античності, «батьком медицини» був Гіпократ (460—377 рр. до н. е.). Він заклав основи медицини в усіх її аспектах. Головними ідеями гіпокра-

¹ Ескулап — відомий лікар античної Греції, творець медицини, прихильник Зевса, який вважався сином Аполлона і німфи Короніс. Йому був встановлений пам'ятник в Епідаврї.

² Піфагор (571—497 рр. до н. е.) — математик античної Греції, філософ-ідеаліст, ідеолог рабовласницької аристократії.

тівської медицини є збереження індивідуальної енергії шляхом дотримання дієти, індивідуальних гігієнічних заходів, пошуку причин хвороби. Все це лежить в площині спостереження і експерименту. Гіпократ вважав, що фізичні вправи, масаж, морські ванни, встановлення гуморальної рівноваги позитивно впливають на здоров'я людини. Він глибоко вивчав фізіологічний вплив фізичних вправ. Особливо цінною є його теорія про те, що людина не може зберегти своє здоров'я, якщо не буде займатися фізичними вправами. За Гіпократом, фізичні вправи відіграють роль асимілятора продуктів. Про здоров'я людини не може бути і мови, якщо відсутній тісний взаємозв'язок і рівновага між харчуванням і фізичними вправами.

Видатним представником греко-римської медицини був Гален, який народився в Пергамі. Це знаменитий лікар-гігієніст, чий значний авторитет домінував у медицині до епохи Відродження. Тривалий час він працював лікарем римських спеціальних лікарень (валету динарів) для гладіаторів і атлетів і це дало йому можливість всебічно пізнати їх життя. Результати своїх спостережень він висловив у цілому ряді медичних праць з патології, терапії, фармакології і фізіології, в яких висвітлив вплив фізичних вправ на організм людини. Одна з його праць є своєрідним посібником для всіх, хто займався іграми з м'ячем. Цим іграм Гален надавав великого соціального і гігієнічного значення, оскільки вони були доступними і для бідних людей, в той час як полюванням займалися тільки представники привілейованих класів. Інші його праці були присвячені гігієні і містять важливі настанови і думки про взаємозв'язки між гімнастикою і гігієною. Медицина, на думку Галена, є наукою виключно про тіло. Вона поділялась на гігієну і терапію. Із головних принципів гігієни Галена тільки фізичні вправи зберегли певну цінність. Вчений вважав, що вони мають великий вплив на органи людини. Згідно з теорією Галена, фізичні вправи, діючи на організм людини, підвищують температуру тіла, зміцнюють внутрішні органи, що в свою чергу викликає протидію організму хворобам, сприяє засвоєнню поживних речовин, поліпшенню видільних функцій, розвиває м'язеву систему. Рекомендації вченого базуються на глибоких знаннях біомеханіки організму.

Цікавою є думка про класифікацію вправ з гімнастики на гімнастичні ігри і фізичну працю. Наприклад, оранку землі, носіння тягарів, рубання дров він вважав важливими фізичними вправами і твердив, що гімнастичні ігри

більш цінні, ніж гігієнічні засоби, зокрема масажі та лазні. Гален вважав гімнастику наукою, що включає медицину і педотрибію. Тут спостерігається зв'язок між медициною і педагогікою. З цього напрашується такий висновок: гімнаст повинен володіти глибокими знаннями з медицини.

Приблизно в один час з Галеном жив і працював Філострат (приблизно 176—249 рр. н. е.) з Лемноса, ритор і софіст. Він залишив важливу книгу «Про гімнастику», в якій докладно виклав історію і техніку гімнастичних вправ, подав ряд практичних порад для атлетів. Книга стала важливим джерелом дослідження еллінічних поглядів на філософію і вплив гімнастичних вправ на здоров'я. Що стосується фізичних вправ, то Філострат віддає перевагу атлетичним вправам, цінність яких, на його думку, вища ніж гігієнічна гімнастика, яку рекомендують лікарі.

Ще одним видатним грецьким лікарем і хірургом, що жив у II чи III столітті до н. е. був Антол, якого вважають творцем терапевтичної гімнастики. До нас його ідеї дійшли через Орибасія¹. У праці «Про самолікування хворих» Антол аналізує фізичні вправи і розкриває їх фізіологічне і терапевтичне значення. Він відзначає, що біг, будучи поривчастою вправою, зігріває тіло, тому особливо рекомендується зимою. Крім того, під час бігу відбувається сильне потовиділення і таким чином зміцнюється і висушується тіло. Боротьба зміцнює м'язову систему і видаляє з організму жир. Вчений аналізує вправи з обручем, стрибки, ігри з м'ячем, жестикуляцію, вправи із зброєю, називає оптимальні умови для виконання вправ, для досягнення кращого терапевтичного ефекту.

Теон із Олександрії², батько знаменитої Гіпатії³, написав 16-томну енциклопедію гімнастики, на жаль, збереглися тільки її фрагменти і окремі цитати, з яких видно, що фізичні вправи ділилися на швидкісні і вправи на витривалість, а також за їх дією на організм людини. Теон розробив рекомендації для вживання масажу.

Поряд з працями видатних авторів існувала численна технічна література невідомих авторів. Це свідчить про постійний контакт між вченими, лікарями і гімнастами.

¹ Орибасій — грецький лікар (IV ст. до н. е.), що народився в Пергамі, учень Зенона з Кіпру. Автор ряду важливих медичних книг.

² Теон із Олександрії — грецький математик і астроном з IV ст. н. е.

³ Гіпатія — знаменитий філософ і математик Олександрійської епохи (370—450 рр. н. е.).

Виникнення і розвиток спартанської та афінської систем фізичного виховання

В основу Спартанської держави була покладена специфічна військово-табірна система. Вона визначала соціально-політичну структуру суспільства, що характеризувалася суворим військовим режимом. Привілейовані класи були дуже малочисельні в порівнянні з рештою населення: управління державою зосереджується в руках тільки 9000 сімей, які поділили між собою кращі землі. Більшість населення, понад 25 тис. сімей, складали нащадки аборигенів — періеки з обмеженими правами і раби — ілоти.

До VIII ст. до н. е. місто-держава Спарта почало проводити агресивну політику щодо сусідніх територій і незабаром захопило Лаконію, нижню половину грецької держави. Спартанці продовжували розширювати кордони своєї держави за рахунок інших територій і кількість поневолених людей поступово зростала. У VIII ст. до н. е. у Спарті нараховувалось вже 25000 пригноблених людей і близько 9000 вільних. Звичайно, спартанці зараховували себе до військової касты, яка бачила власне призначення в утвердженні своєї національної і політичної зверхності.

Спартанські соціальні установи ставали все більш консервативними, в той час як військова міць нації росла. В ранню епоху спартанське суспільство ще було гостинним і пишуваним. Тут панувала атмосфера свободи і культурної діяльності. Проте поступова воєнізація майже повністю витіснила прогрес з гуманітарних сфер життя, особливо з мистецтва, літератури, науки і філософії. Не дивно, що внесок спартанців у духовну скарбницю людства дуже незначний. Три століття і навіть більше, народ Спарты підтримував організовану і згуртовану державу, в якій не було місця духовному життю, обмежувалася свобода, насаджувалося прагнення до самоізоляції.

Усі повноправні громадяни мали лише одну професію — воїна. Доказом служить Конституція, створена Лікургом близько 800 р. до н. е. Особлива увага в ній приділялася утвердженню такої системи навчання і виховання молоді, яка б забезпечила постійний приплив людей, здатних підтримувати і захищати державу.

Спартанське навчання спрямовувалося на виховання покірних і хоробрих воїнів, здатних стоїчно переносити біль і всі злигодні війни.

У той час, коли юнаки готувалися стати добрими воїнами, їх ровесниці повинні були народжувати здорових і міцних дітей. Їх діти ще в «утробі матері» присвячували своє життя служінню державі. Молодим жінкам не дозволялося виражати ласку і материнську прив'язаність до них — це могло породити почуття страху за сина, який боровся на війні. Матері теж були зобов'язані проявляти почуття власної гідності, якщо чоловік чи син жертвував своїм життям на полі бою.

У Спарті робилося все, щоб не перешкодити організації і проведенню навчання. Подорожі обмежувалися, навчання іноземців заборонялося і громадяни були в більшій або меншій мірі ізольовані від контактів з ними. Адже після таких контактів у спартанців могли пробудитися бажання до змін.

У молоді виховували презирство до багатства й торгівлі; за придбання золота чи грошей карали. Сімейне життя не заохочувалося, тому що воно породжувало тенденцію до розкоші і честолюбства.

На відміну від подвійної мети виховання у гомерівську епоху спартанці прагнули виховати «людину дії». Навіть танець використовувався для виховання вмілого воїна. Плутарх¹ вважав, що військовий танець був тим стимулом, який виховував мужність, давав силу, щоб йти по шляху доблесті і слави.

Відповідальність за виховання дітей у Спарті лежала на державі, яка контролювала виховання людини від коліски і до відставки. Як тільки людина народжувалася, її відразу ж вивчала рада старійшин і вирішувала, чи варто це немовля виховувати. Залишали тільки здорових і сильних дітей. Кволих і хворих безжалісно відвозили на гору Тайгет. Тут вони гинули. Тільки декого рятували раби.

Новонароджені не знали пелюшок. Спартанці вважали, що всі органи тіла повинні бути вільними і розвиватися без перешкод. З дитячого віку мати виховувала свою дитину в жорстокому спартанському режимі.

Більш офіційна система виховання називалася «адоде». Вона перебувала у віданні педанів або управителів, яких обирали з числа найбільш забезпечених громадян. Вони виконували свої обов'язки без будь-якої грошової винагороди. Управитель здійснював верховну владу, контролю-

---

¹ Плутарх (50—120 рр. до н. е.) — грецький письменник, автор багатьох праць з фізіології і античної історії.

вав шкільну дисципліну. В цьому йому допомагало кілька офіційних осіб — «носіїв батога».

Вже на перший рік навчання у школі юнаків призивали на військову службу, на якій вони перебували до 50-річного віку. Жили у сирих бараках. Поле під відкритим небом заміняло гімнастичний зал. Тільки згодом були збудовані спортивні споруди. В ролі учнів спартанські юнаки брали участь у суспільному житті: будували житло, здобували собі їжу, шили одяг. Хлопчиків забирали з батьківського дому і виховували в далеких школах-інтернатах, щоб викорінити індивідуальні здібності, які проявилися в сім'ї і спадкові інстинкти. Цим юнакам прищеплювали один тип характеру, що дістав назву спартанського.

Всіх учнів ділили на учбові групи, які склалися із 64 чоловік. Групу очолював юнак-лідер. Чотири групи створювали військо, яким керував двадцятирічний юнак. Він підкорявся лише педанові. Лідери віддавали накази і накладали стягнення. Весь курс навчання, розрахований на кілька років, складався із ступенів, кожен з яких мав свою назву. Після досягнення 18-літнього віку юнаки в основному займалися військовими вправами, стрільбою, багато часу приділяли навчанню молодших від себе воїнів.

Тільки досягнувши 20-літнього віку, вони давали клятву державі на вірність, присягали на вірність Спарті і могли брати участь у війнах. Проте навіть під час війни спартанці не звільнялися від щоденних фізичних вправ. Хоча інтенсивність і тривалість цих занять у вільний час зменшувалася. При звичайних обставинах фізичні вправи виконувалися двічі на день — перед сніданком і вечерею.

Кожен 30-річний чоловік зобов'язаний був одружитися і стати членом ради. Незважаючи на це, він і далі продовжував жити в загальних бараках, їсти за спільним столом, залишатися на військовій службі і приділяти багато часу навчанню молодого покоління до того часу, поки йому не виповниться 50 років. Але відставка не приймалася навіть і в цьому віці, якщо держава була зацікавлена в його службі.

Усі дорослі громадяни у Спарті були вчителями. Держава не доручала навчання молодого покоління оплачуваним спеціалістам. Цей обов'язок брали на себе громадяни, які не були обтяжені турботами про свій побут. Якщо юнак не мав наставника, це вважалось ганьбою. В

свою чергу і громадянина, який не мав молодого протеже, всі осуджували.

Олімпійські ігри дали можливість спартанській молоді проявити себе у спортивних змаганнях. Перша зареєстрована перемога спартанців була одержана в 720 р. до н. е., коли Асаній переміг в бігу на довгі дистанції. Із 81 перемоги на Олімпійських іграх за наступні півтора століття 46 на рахунок спартанців. Результати спартанської твердості і суворі програми з фізичного виховання добре проявилися в загальногрецьких атлетичних змаганнях.

Після XV Олімпіади спартанцям враз перестало фортунити. Гардинер, сучасний знаток грецької атлетики, стверджує, що ранній успіх спартанців (з 720 р. до н. е. до 576 р. до н. е.) пояснюється тим, що Спарта перетворювалася у все більш консервативне, обмежене і статичне суспільство. У VII ст. Спарта була прогресивною і освіченою державою, громадяни якої любили поезію, музику і брали активну участь у суспільному житті. Участь Спарти в Олімпійських іграх не лише підняла їх престиж, але й роль і значення атлетики. Перш за все ця розвага багатих стала обов'язковою умовою виховання.

Крім Олімпійських ігор, щорічно на мисі Платоніст, північній частині острова Кіферу, старші юнаки змагалися у грі, подібній до сучасного футболу. Літнє свято на честь Аполлона, яке часто супроводжували танці і хоровади, давало можливість спартанцям проявити свої гімнастичні, музичні і оркестрові таланти.

Курс виховання у Спарті майже повністю складався із військового навчання. Причому чільне місце займала гімнастика, яка включала біг, боротьбу, стрибки, кулачні бій, атлетичні змагання, гру з м'ячем, скачки на неосідланому коні, метання диска, списа і спортивну ходьбу.

Гімнастичні вправи розділились на ступені так, щоб уникнути перенапруження, яке могло зашкодити здоров'ю. Спочатку юнаки тренувалися з бігу і в стрибках, що повинно було сприяти покращенню загального стану і, особливо, зміцненню м'язів ніг. В цей же час хлопчики тренувалися у грі з м'ячем, що розвивало руки. Молодь любила гру з м'ячем в будь-якому віці, але тільки юнаків 17—18 років називали «гравцями з м'ячем».

Заняття ставали все інтенсивнішими при підготовці юнаків старшого віку до виконання військових вправ: метання списа, кулачних боїв, боротьби взагалі. Спартанці вважали боротьбу видом вправ, які сприяють загальному

фізичному розвитку. На тренуваннях перед юнаками стояло завдання — швидко подолати суперника. Цим розвивалися якості, потрібні на війні.

Складовою частиною спартанської системи навчання було виховання вміння переносити труднощі. Коли молодь починали виховувати за системою «адоде» легке і комфортне життя припинялося. Юнаки спали у загальних бараках на постелях з тростини, яку збирали голими руками. Ні взимку, ні влітку вони не мали вовняних чи будь-яких інших ковдр. Причому всі були коротко підстрижені і тренувалися та змагалися майже повністю роздягненими. Тільки один верхній одяг в рік дозволявся юнакові, коли йому виповнювалось 12 років. Їжа була убогою і грубою. Голодні юнаки змушені були красти додаткову порцію. Це схвалювалося, бо вважалося розвитком здібностей, корисних на війні. Якщо ж юнака ловили, його чекало суворе покарання за те, що йому не вистачило смитності вдало заpastися продуктами. Полювання теж високо цінилося, як засіб військового навчання, так як було пов'язане з небезпекою і потребувало смитності, хоробрості, вміння швидко прийняти рішення, тобто провинути якості, необхідні на полі бою.

Боротьба, кулачний бій і панкратіон також входили до курсу навчання, але останні два види вправ заборонялися для молодих спартанців. Старші підтримували в юнаках прагнення показати своє вміння в боротьбі. Дуже часто влаштувалися показові бої. В панкратіоні, де заборонялось захоплювати противника, дозволялося дряпатися і виколовати очі. Кулачний бій вівся голими руками, не існувало ніяких правил. Хоч спартанці дуже цінили кулачний бій, вони не дозволяли своїм громадянам брати участь в цьому виді змагання на Олімпійських іграх, так як один з суперників повинен був зазнати поразки, а для спартанця це було ганьбою. Другим поширеним видом боротьби рахувалась спартанська гра «Platónistas». Ці змагання проходили на острові. Ввечері перед боєм юнаки приносили пожертвування. Команди-суперниці збиралися на двох мостах. Вони боролися за м'яч. Ця гра нагадувала сутичку в примітивному футболі.

Спартанські дівчата теж повинні були пройти обов'язковий курс фізичного виховання, схожий на той, який проходили чоловіки. Плутарх писав, що Лікург наказав, щоб дівчата займалися бігом, метанням дротиків і кілець в ціль, їх тіло повинно бути сильним і енергійним, щоб вони могли народжувати здорових дітей. З цією метою

вони займалися також боротьбою, плаванням, під час свят брали участь у танцях і марширували в святкових процесіях.

У Ватиканському музеї серед численних шедеврів античного мистецтва є «Дорійська бігупка» — жінка, сповнена великої фізичної сили і жіночої грації. Лікурґ взагалі надавав танцям великого значення. Вважають, що саме він запровадив «hermos» — танець на честь Діани. В цьому танці юнаки імітували жести воїнів, а дівчата відображали символічну картину жіночої праці. Релігійний танець «Laryatis» виконували перед вівтарем Діани. Спочатку його пов'язували з весіллям. Другий танець, в якому брали участь і юнаки, і дівчата, називався «Bibasic». Це була гімнастична вистава, учасники якої старалися високо підстрибнути і захлеснути гомілки. Одна дівчина підскочила тисячу разів, що було великим досягненням. На надгробному пам'ятнику цій спартанці був зроблений напис, який розказував про її спортивні подвиги.

За свідченням одного із знавців, будь-яка вистава з розміреними рухами вважалася в Спарті танцем. Таким чином, багато спартанських ритмічних вправ були гімнастичними виставами, маршами або військовими маневрами. Як засіб об'єднання військ в єдину військову одиницю, грецький закон виділяв танець. Так як спартанські воїни виконували всі танцювальні рухи в повному озброєнні, такий танець був дуже енергійною вправою для м'язів. Найбільш поширеним бойовим танцем був «Pyrrhis». Хлопчики починали вивчати основні «па» вже в 5-річному віці. Голі, з мечами і щитами, вони ритмічно рухалися в унісон, імітуючи пересування воїна в бою. Платон відзначав, що танець нагадував обережні захисні рухи (стрибки назад, вбік), а також пантонімічні наступальні рухи (метання списів, стрільба з лука, різні вправи зі зброєю). Усі ці рухи і жести виконувалися під мелодію флейти.

Програма спартанського фізичного виховання була строгою і вимогливою. Воїни постійно загартовували своє тіло, щоб переносити всі труднощі війни. Вважалося, що тренувати молодь потрібно у ранньому віці. Тому дітей привчали їсти будь-яку їжу, не боятися темноти і не плакати. Усе це вважалося не гідним спартанця.

Коли юнаки підростали, в них було дуже мало шансів залишитися наодинці із собою і кожен їх вчинок обговорювався в колективі. В них не було свого будинку, вони жили під наглядом старшого юнака або вчителя. Кожен дорослий громадянин мав один священний обов'язок — па-

ставляти на шлях істини блудну дитину. Биття було загальною карою для всіх, що провинилися, навіть для дорослих чоловіків. Жінки, у яких любов до держави була сильнішою ніж материнські почуття, виховували у своїх синів потяг стати хорошими солдатами. Оповідання про гомерівських героїв, бойова поезія і пісні використовувалися як емоційні стимули виховання. Безсумнівно, спілкування з дорослими чоловіками, у яких не було інших інтересів, крім військової служби, мало на молодь більший вплив, ніж в інших народів.

Проводились періодичні перевірки фізичних можливостей юнаків 18—20 років. Ці юнаки підлягали найстрогішому екзамену.

Філософські концепції Платона і Арістотеля

Економічним і політичним центром Античної Греції були Афіни. Цим вони нагадували інші поліси рабовласницької держави, в т. ч. і Спарту. Але на відміну від Спарти це була держава, яка мала широкі торгові зв'язки, що швидко привело до економічного розквіту. Афіни перетворились в рабовласницьку демократичну державу, на чолі якої була плутократія — союз аграрної аристократії з прогресивними нащаруваннями. Її життєво важливі інтереси вимагали постійних торгових і культурних відносин з античним Сходом. Цим пояснюється небувалий розквіт Афінянської культури, особливо часів Перикла¹.

Виховання, в т. ч. фізичне, яке розвивалось в сприятливих умовах, корінним чином відрізнялося від спартанського. Афіняни схилялися перед розумом, почуттям міри, красою і гармонією. Вони вважали, що людина повинна постійно удосконалюватися. Це вважалося ідеалом. Формулою ідеалу було: «Калос Кай Агатос», тобто людина красива, обдарована всіма фізичними, духовними і моральними якостями благородного господаря. Термінами «калон» і «агатія» (краса і благородство) часто користувалися древні мислителі. Вони вважали, що ідеал удосконалення міг бути досягнутий тільки шляхом гармонійно-

¹ Перикл (приблизно 493—429 рр. до н. е.) — афінянський державний діяч, ідеолог грецької демократії. Він відмінив основні привілеї аристократії і рабовласників.

го розвитку людини. Виховання повинно дати їй здоров'я, мужність, силу і кмітливість. Фізична краса проявляється в пропорційному розвитку тіла і його статури. В здоровому тілі розвиваються і позитивні моральні якості: сміливість, енергійність, самоволодіння. Паралельно повинно здійснюватися і філософське виховання, мета якого розвивати духовні якості людини.

У численних працях, зокрема «Республіці» і «Законах», Платон описує свій ідеал держави, яка з соціальної точки зору зберігає рабовласницький лад з поділом на класи: не дивно, що його реакційні висновки стали основою антинаукових поглядів пізніших філософів. Про «Республіку», наприклад, К. Маркс писав, що вона була тільки «однією з афінських ідеалізацій єгипетської жастової системи»¹.

Характерно, що Платон був представником землеробної аристократії, противником рабовласницької демократії, підтримуваної плутократичною аристократією. Він вважав, що людина повинна бути в повній підлеглості. Виховання дитини починалося ще до її народження — з догляду за майбутньою матір'ю і було доступне тільки аристократичним класам. Воно мало два цикли — до двадцяти років і після цього віку.

Мета першого циклу — формування майбутніх воїнів «філакес». Найздібніші з них будуть продовжувати виховання, щоб стати «архонтес» — державними магістрами. Причому, виховання починалося з раннього віку, коли у дітей починає формуватися уява. Фізичні вправи повинні були розвивати у хлопчиків необхідні військові якості: з здоров'я, сміливість, самовпевненість, холонокровність, дисципліну, витривалість в походах.

Одночасно багато уваги приділялося танцям і музиці, під якою Платон розумів усю духовну діяльність людини: мистецтво співу, поезію, риторіку.

У всіх працях Платона багато уваги приділено гімнастиці. В «Законах», наприклад, він відзначає, що після музики молодь потрібно виховувати гімнастикою. Музика розвиває розум, а гімнастика — сміливість.

В «Діалогах» із «Республіки» він говорить, що більш досконалим музикантом є той, котрий краще оволодів гімнастичними вправами. Проте, на відміну від лікарів того часу, Платон вважав, що гімнастика не повинна бути тільки засобом зміцнення здоров'я, її завдання — розви-

¹ Маркс К., Енгельс Ф. Твори. 2-е вид. Т. 23. С. 351.

вати силу і красу, тобто сприяти самовдосконаленню людини. Односторонні заняття гімнастикою можуть привести до здичавіння. Одночасно нехтування гімнастичними вправами ослаблює організм. Таким чином, тільки в гармонійному розвитку видатний філософ вбачав основу формування хорошого громадянина.

Взагалі, одним із характерних аспектів грецької цивілізації був культ краси, зокрема ідеалізувалася краса людського тіла. Воно уподібнювалося храмові з божественною іскрою.

На протипагу Філострату, який відстоював міфологічне походження гімнастики, Платон досліджував науково-педагогічні проблеми гімнастики. Вчений-філософ стверджував, що гімнастика є наукою догляду за тілом і регламентується спеціальними науковими правилами. Проте, відстоюючи реакційні соціально-політичні концепції, він вважав, що гімнастикою повинні займатися тільки вільні громадяни. Варварам і рабам, які, на його думку, не представляли цінності для процвітаючого грецького суспільства, виконувати гімнастичні вправи заборонялося. Деякі елементи військово-спортивного виховання він частково перейняв у спартаців. Зокрема, виховання молоді у воєнізованих таборах, можливість для дівчат тренувати ліву і праву руки, щоб збільшити свої фізичні можливості тощо.

Не менш обширним, ніж у Платона, було коло інтересів Арістотеля¹. За висловом Ф. Енгельса, це була «найуніверсальніша голова серед греків»², яка ввібрала все краще, що можна було взяти у попередників.

В. І. Ленін, характеризуючи цього визначного філософа, відзначав матеріалістичний характер багатьох його положень: «Арістотель впритул підходить до матеріалізму, — писав він, — критика Арістотелем ідей Платона є критика ідеалізму взагалі...»³ Проте, він визнає, що все-таки Арістотель остаточно до матеріалізму не дійшов.

На основі своєї оригінальної і психологічної концепції, Арістотель розвинув власну теорію виховання, згідно з

¹ Арістотель (384–322 рр. до н. е.) — грецький філософ і великий мислитель древності. Засновник логіки. Вагався між ідеалізмом і матеріалізмом. Досліджував проблеми етики. Ідеолог рабовласництва. Його визначні праці «Метафізика», «Фізика», «Про душу», «Риторика».

² Енгельс Ф. Анти-Дюрінг. М., 1969. С. 15.

³ Ленін В. І. Філософські зошити // Повне збір. творів. Т. 29. С. 327.

якою три види душі відповідають трьом взаємозв'язаним сторонам виховання — фізичному, моральному, розумовому. Розглядаючи виховання як засіб закріплення державного ладу, він вважав, що школи мають бути державними, але в них повинні вчитися всі громадяни, виключаючи рабів. Арістотель заснував в Афінах свою школу при храмі Аполлона Лікейського, відому під назвою Лікею (ліцею). Навчання проводилось під час прогулянки в портиках («перипатой»), від чого школа відома під назвою перипатичної.

Виховання Арістотель включив у систему вчення про державу. «Потрібно, — говорить він, — щоб громадяни мали можливість займатися вправами і воювати, а ще в більшій мірі користуватися дозвіллям для виконання необхідних корисних справ»¹. До вже звичних загальноосвітніх предметів він включив музику. У праці «Політика» філософ вказує, що виховання потрібне вільним громадянам для того, щоб вони могли проводити час у світі прекрасного. Раби не брали участі у вихованні. На думку Арістотеля, предметами, необхідними для виховання, були: граматики, музика і малювання. Але найбільше уваги приділялося вихованню тіла. Тіло повинно формуватися раніше духу, вміння — раніше розуму. Навіть виховуючи дітей у сім'ї, необхідно звернути увагу на підбір дитячих ігор. Причому виховання не слід спрямовувати на підготовку атлетів під приводом формування відважних людей. В ньому не повинно бути грубостей, а хоробрість не повинна означати лютість. Гімнастика вважалася необхідним елементом виховання. В дитячому віці юнаки повинні пристосовуватися до легких фізичних вправ, які сприяють росту, і тільки в старшому віці приступати до складних вправ.

У програмі фізичного виховання Арістотель вказує на вибір і поділ фізичних вправ, виходячи з можливостей дітей. Він зробив першу в історії фізичного виховання спробу дати вікову періодизацію в дозуванні фізичних вправ.

Проблемами фізичного виховання активно займалися й інші мислителі. Зокрема, Лукіан² із Самосати — письменник-сатирик II століття н. е. — поряд з іншими працями написав цікаву працю в формі діалогу Анахарсіса і

¹ Арістотель. Політика: В 4 т. М., 1976—1983. Т. 1. С. 341.

² Лукіан — грецький письменник (II ст. н. е.). Він відзначався скептицизмом, задушевністю і рядом протиріч в поглядах.

Солона «Про гімнасії», в якій висловлює свої критичні погляди на гімнастику. Він вважав, що виховання повинно формувати благородне серце і велику фізичну силу. Тільки громадяни, які володіють цими якостями, вміють гідно поводитися в мирний час, а під час війни здатні захищати державу, свободу і свою думку.

Із сказаного видно, що гімнастика справила великий вплив на соціально-політичне і військове життя грецького народу. Заняття гімнастикою відповідали високим духовним потребам вільних громадян. Найвидатніші генії вважали за потрібне проводити час в стінах гімнасії або стадії, а ще більшою почесною вважалося одержати нагороду в змаганні. Так, Піфагор — великий філософ і математик — гордився тим, що в Олімпії став переможцем в кулачному бою — одному з найнебезпечніших змагань на Олімпійських іграх. Платон брав участь у змаганнях з боротьби, гімнастики. Софокл¹ був одним із найнаполегливіших відвідувачів палестри в Афінах. Евріпід² і Хрісіп³ багато разів виходили переможцями змагань в період проведення священних свят.

Евріпід, зокрема був увінчаний в змаганнях із боротьби в Елевсінських Іграх на честь богині Деметри і в кулачному бою на іграх в Афінах. Пост Тимоклеон із Родоса був настільки відомим атлетом, що сам цар Персії забажав побачити його в боротьбі.

Організація шкільної освіти.

Фізичне виховання в гімнасіях і палестрах

Структура давніх грецьких полісів визначала спрямованість виховання — дати кожному вільному громадянину всебічну військову підготовку, зробити з нього здібного солдата для захисту не тільки міста-держави, але і всього соціального ладу. Проте, у зв'язку з розширенням культурно-торговельних зв'язків з іншими державами, в Афі-

¹ Софокл (приблизно 497—406 рр. до н. е.) — відомий драматург, автор численних античних трагедій, із яких найбільш відомі «Едіп-цар» та «Антигона».

² Евріпід (480—406 рр. до н. е.) — відомий драматург. Написав 92 трагедії, з яких збереглося 18: «Гекуба», «Медей», «Іфгенія в Тавриді» та інші.

³ Хрісіп (280—204 рр. до н. е.) — грецький філософ-ідеаліст.

нах відбувається соціальна диференціація класів і чисто військове виховання стало вважатися недостатнім. І хоч військова підготовка продовжувала займати важливе місце, вона все більше доповнювалася розумовим вихованням. Тому в Афінах нараховувалось так багато шкіл. Навчання здійснювалося за рахунок батьків, тільки сиріт виховувала держава. Після семирічного віку хлопчики починали справжню підготовку (паїдея) в школах під наглядом рабів-педагогів. Раб супроводжував дітей до школи, слідкував за їх поведінкою, а також знайомив з правилами хорошого тону. Дівчата залишались вдома, де одержували обмежене виховання.

У школі, яка була приватним закладом, діти перебували до 18 років. Досягнувши цього віку, хлопчики ставали ефебами і продовжували навчання ще два роки. Велике значення приділялося фізичним вправам. Чотирнадцяти-вісімнадцятирічні юнаки обов'язково залучалися до занять гімнастикою, яка спочатку була доступна виключно аристократії. Тільки за реформою Солон (V ст. до н. е.) це право одержала вся вільна молодь, крім рабів, які повинні були займатися ремеслами.

Гімнастику викладали в спеціальних шкільних закладах — палестрах. Іноді тут вивчали музику, грамоту, а пізніше — філософію і риторіку.

Усі, хто займався фізичними вправами, були повністю оголені. Легенди розказують, що в VII ст. до н. е. під час змагань один із учасників Орісіпп майже програв забіг, тому що шарф, яким було обмотане його тіло, розв'язався і атлет упав. Викинувши шарф, він продовжував біг, зміг отримати одну із нагород. Оголенню тіла сприяв і теплий клімат Греції. Крім того, рекомендували оголення при виконанні фізичних вправ, прийнятті ванн, масажів, змащуванні тіла олією, посипанні його піском. Тих, хто протривав оголенню, вважали людьми із забобонами або варварами. Характерно, що дана особливість дала назву мистецтву фізичних вправ в цілому. Слово «гімнастика» походить від грецького «гімнос», що означає «оголений», і є мистецтвом виконання вправ в оголеному вигляді. З цього ж кореня формувалися слова гімнаст, гімнасій та ін. У творах Гомера цього слова ще немає. За його часів атлети, виконуючи фізичні вправи, були вдягнуті.

Оголеність була необхідна для якісного виконання вправ, від неї залежала спритність тіла. Атлети змащували тіло маслом або сумішшю із рослинного масла, воску

і піщаного пилу. Після змащування робили масаж м'язів, посипали тіло пилом або піском, щоб легше було обхопити суперника і зменшити випаровування поту.

Опановуванням фізичних вправ керували педотриби, які були майстрами і директорами палестри. В малюнках на посуді вони зображаються, тримаючи в руці роздвоєний прутик, за допомогою якого підтримували дисципліну серед атлетів. Підготовка педотрибів була емпіричною, вони підбиралися із числа колишніх атлетів. Пізніше з'явилися педотриби вищої категорії — гімнасти. Це були висококваліфіковані спеціалісти, котрі мали певні знання з медицини — вивчали анатомію, психологію, хвороби, могли порекомендувати необхідне лікування. Словом, були педагогами і лікарями одночасно. Пізніше, у зв'язку з поглибленням спеціалізації, вони стали спеціальними тренерами атлетів, в той час як педотриби залишилися викладачами гімнастики. Правда, заняття вони проводили на основі обширних знань з фізіології і гігієни.

Як уже відзначалося, у вісімнадцять років юнаки ставали ефебами. Школа ефебів була державним закладом, в якому велась цивільна і військова підготовка. Набір в ефеби проводився у святковій обстановці, після серйозних екзаменів (докимасії) і всебічного вивчення моральних якостей юнаків. Новообранець заносився у списки реєстри «деми»¹, одержував плащ, щит, спис і направлявся в храм Аграулеон біля підніжжя Акрополя, де приймав присягу берегти честь зброї, воювати за богів, за віру предків, за рідний дім, захищати поліс, коритися законам.

Під керівництвом софроністів вони удосконалювали свою фізичну підготовку, що доповнювалася військовою, виконуючи вправи із зброєю під час вартової служби.

Ефеби — сини багатих батьків, направлялись у кавалерію, яка складала елітний корпус, а решта формувала корпус гоплітів². Таким чином, ефебія дозволяла здобути професію солдата, необхідну, щоб стати громадянином. Поряд із фізичними вправами і військовим умінням, ефеби під керівництвом косметиса відвідували лекції риторів і лекції з філософії в гімнасіях. Приклад тому — відвідування лекцій відомого філософа Сократа.

У двадцять років ефеб ставав громадянином, а ще че-

¹ Дема — територіальний поділ із адміністративним автоуправлінням, на яке розділялися племена. Пізніше в Афінах так називався територіальний поділ.

² Гопліт — воїн, озброєний тяжкою зброєю, щитом, мечем, шоломом, панцирем і списом.

рез два роки — одержував права, в тому числі і право захищати місто-державу.

Грецькі школи, в яких вивчали граматику, музику, займалися гімнастикою, були установами приватного характеру. Проте існували і державні школи — гімнасії або палестри. Ці два поняття часто змішувалися, іноді вони називалися «ідромос».

Інтереси афінської рабовласницької демократії вимагали доброї фізичної підготовки своїх громадян, тому навчальні заклади користувалися великою популярністю. Вживалися постійні заходи, спрямовані на розширення і будівництво нових шкільних приміщень, складів для зберігання рослинного масла, піску, роздягалок для змашування тіла і масажів, а також ванн і сушарок. Біг і метання спочатку проводилися поза приміщеннями палестри, та згодом і для цих змагань були збудовані спеціальні закриті приміщення, так звані гімнасії. На них висаджували дерева, щоб створити затінок для атлетів, прикрашали портиками, статуями.

Таким чином, гімнасії були великими спорудами, будівництво яких здійснювалося за спеціальними архітектурними проектами з таким розрахунком, щоб об'єднати в один комплекс приміщення для розумових і фізичних занять.

Гімнасії відрізняються від простих палестр тим, що були державними закладами під адміністративним керівництвом магістра, їх першочерговим завданням було доповнити і завершити виховання ефебів. Крім ефебів і молоді гімнасії відвідували і дорослі чоловіки. Одні хотіли завершити освіту, інші — приходили для занять улюбленими фізичними вправами.

Поліси змагалися за будівництво кращих гімнасій. Павсаній¹ — автор історичних робіт про Грецію — описує, як уряд відмовляв жителям місцевості Панопея із Фокиди називатися містом-полісом через відсутність на їх території гімнасій.

У V ст. н. е. в епоху розквіту Афін тут нараховувалось три гімнасії. Всі вони розташовувалися на окраїні міста — щоб використати якомога більшу територію.

Перший гімнасій був академією² біля Кефіса. Тут ви-

---

¹ Павсаній — грецький історик і географ II ст., автор циклу робіт під загальною назвою «Перієгесіс», що є важливим археологічним джерелом

² Академія — парк і гімнасій поблизу Афін, присвячена герою Академу. Таку ж назву мала і філософська школа, заснована Платоном у V ст. до н. е.

кладав Платон. На сході від Афін був Лікей, де викладав Арістотель. Трохи далі знаходився Кіносаргес¹, куди приймали й іноземців. Пізніше поруч із храмом Тесея на північному сході від Акрополя збудували ще два гімнасії — Птолемейон і Діогенейон. Це були спеціальні гімнасії, в яких хлопчики виховувалися в строгій ізоляції від дорослих. Згадується про існування ще двох гімнасіїв — Гермеса і Адріана.

Місце для будівництва гімнасій обов'язково вибирали на берегах ріки, тому що для роботи лазні, дотримання чистоти і підливання декоративних рослин конче потрібна була вода. До нас, практично, не дійшло планів будівництва гімнасіїв. Тільки великий римський архітектор Вітрувій² опублікував красивий альбом із 10 книг із чудовими гравюрами, в якому серед греко-римських монументів є типовий проект одного з гімнасіїв. Цей проект, а також археологічні розкопки дають всі підстави стверджувати, що гімнасій складався із трьох частин: палестри, гімнасії і стадіону. Палестра спочатку була огороженим кам'яною стіною квадратним майданчиком, кожна сторона якого дорівнювала 1/2 стадії (96 м). В центрі знаходився майданчик «авле», посипаний товстим шаром дрібного піску. Навколо розташовувалися портики з колонадами, через які входили у приміщення. Одне з приміщень займала ехедра — великий зал із портиками, в якому філософи і риторика розмовляли з відвідувачами.

Поруч, у певній послідовності розташовувалися інші зали і приміщення. Ефебій — зал, в якому ефеби займалися фізичними вправами, призначався, в основному, для боротьби «корикей». Коністерій — місце для зберігання піску. Елетезій — склад для зберігання олії. Оліптерій — місце для змащування. Лутрон — лазня з холодною водою. Локоник — сушильна кімната. Поруч була ще лазня з теплою водою, масажна і склади для зберігання їжі. На центральному майданчику проводилися ігри з м'ячем, бої і т. д. Спеціальними переходами з палестрою поєднувалися гімнасії прямокутної форми з довжиною сторони в 1 стадію (600 олімпійських стоп або 192 м). Вздовж обох сторін огороженої стіни були дві або три доріжки для бігу. Зовнішня доріжка (гістель) була критою — тут проводили змагання при несприятливій погоді. Внутріш-

¹ Кіносаргес — гімнасій, що знаходився на півдні від Афін, служив пунктом збору грецьких військ.

² Вітрувій Марк — римський архітектор (I ст. до н. е.).

ня доріжка, прокладена на зворотньому схилі, була відкритою і називалася «перідромос».

Внутрішнє подвір'я гімнасії нагадувало парк, насаджений платанами, тополями, і маслиновими деревами. Поміж дерев красивим зеленим килимом стелилася трава. Внутрішнє подвір'я було прикрашене колодязями з питтєвою водою, басейном для купання, численними статуями, лавками і вівтарями. Все це повинно було створити приємний настрій, прохолоду і сприяти відпочинку філософів, котрі тут прогулювалися.

Поруч із гімнасієм розташовувався стадіон еліптичної форми. Він мав центральну арену і розташовані в формі амфітеатру лавки для глядачів. За стінкою на вільному місці оснащувався тир — тут змагалися стрільці з лука і металники списа, а також були житлові приміщення для обслуговуючого персоналу.

Архітектура гімнасії почала змінюватися в залежності від рельєфу місцевості. Перевага надавалась долинам, що давали можливість будувати тераси і амфітеатри.

Деякі стадіони будувались спочатку з однієї сторони на природному схилі, як це бачимо із розкопок у Дельфах. Велика кількість відвідувачів змусила уряд будувати стінку і на протилежній стороні, де наспали штучну терасу, споруджували амфітеатр і сходи.

Таким чином, стадіон одержав класичну форму підкови з розташованою на середині ареною — місцем для змагань.

Кожен гімнасій будувався за містом. Він, як і всі громадські споруди, присвячувався богам: Гермесу, Гераклу, Аполлону, Афіні та ін.

Обслуговуючий персонал був багаточисельний, включаючи адміністративні, педагогічні, технічні служби.

Керівництво адміністративними і фінансовими справами доручалося одному з магістрів — гімнасіарху, якого обирали із числа багатих людей. Гімнасіарх користувався особливим державним авторитетом. Його помічниками були космет і софроніст.

Космет займався фізичною підготовкою ефебів, складав програму фізичних вправ, вів облік відвідування і успішності. Софроністи відповідали за моральне виховання. Їх назва походить від слова «софросіне», що означає, «стриманість», «ввічливість», «передбаченість».

Гістарх — офіцер гімнасія — слідкував за дисципліною. Педотриби — гімнасти займалися фізичним вихованням молодших юнаків, були суддями атлетів. Оліпт слід-

кував за режимом харчування, змашування тіла, масажем, дієтичним режимом.

Сферистик був майстром гри з м'ячем. Був наявним і обслуговуючий персонал — охоронці і т. п. Раби займалися прибиранням лазень і кухні.

Організація фізичного виховання у Спарті і Афінах

Усі вправи і навички, що складали комплекс фізичного виховання у греків, можна розділити на три групи — гімнастику, орхестрику, аргоністику. Гімнастика мала своєю метою за допомогою фізичних вправ надати людині силу і уміння; орхестрика — формувала поставу і за допомогою музики і танцю виховувала естетичні почуття; аргоністика при посередництві змагань з боротьби зміцнювала волю і характер. Вправи, які складали грецьку гімнастику, були малочисельні і не складні. Перевага надавалась ефективним вправам, які відповідали віковій і фізичній підготовці атлетів. Причому, не використовувалося жодних снарядів.

В гімнасії практикувалися такі вправи: біг, вільні стрибки, боротьба, метання диска і списа, кулачні бої і панкратіон, одночасно проводилися танці, ігри з м'ячем та інші вправи, які не входили у звичайну програму. Біг, стрибки, метання диска і списа вважалися легкими вправами, які потребують середніх зусиль і ставлять за мету виховання спритності. Боротьба і кулачний бій були важкими вправами, які мали впливати на ріст і зміцнювати силу. І одні, і другі вважалися простими вправами, тоді як панкратіон був складною вправою, що складалася із різних прийомів боротьби у поєднанні із кулачним боем.

Юнаки, які бажали стати справжніми атлетами, тренувалися за програмою «пентатлон», яка об'єднувала п'ять вправ: біг, стрибки, спис, диск і боротьбу. Однак таких атлетів було дуже мало. До них можна зарахувати легендарного Геракла і Ксенофона з Корінфа, оспіваного поетом Піндаром¹.

Пентатлон був запроваджений на іграх 18 Олімпіади (в 70 р. до н. е.) і замінив окремі вправи, які проводилися

¹ Піндар (521—411 рр. до н. е.) — знаменитий ліричний поет елліської епохи, який створював оди на честь переможців Олімпійських ігор.

до того часу. Це було прогресивним нововведенням, яке сприяло гармонійному розвитку атлета, формуванню в комплексі необхідних йому фізичних якостей: сили, пластичності, швидкості і витривалості.

Однією з найефективніших і найважливіших вправ пентатлону був біг — з нього починалися всі змагання. Швидкість, наприклад, допомагала перемогти в часі, наздогнати звіра, переслідувати недруга або самому врятуватися від переслідувача. Пізніше люди визнали важливість бігу для зміцнення здоров'я. Змагання з бігу оцінювалися за швидкістю і витривалістю. Біг на швидкість включав два види: дромос або простий біг на відстані в 1 стадію (192 м) і діаулос — подвійний біг. Доріжка для бігу була трошки коротша, ніж стіна гімнасія — залишалося ще й місце для розбігу.

Біг на витривалість проводився на довгій дистанції в 24 стадії (приблизно 4,5 км) і називався «доліхродромос».

Доріжку посипали товстим шаром піску. Атлети були взуті в шкіряні сандалії «ендроміс». Решта тіла була оголеною. Можна було бігти і без сандалій. Умови змагань точно визначалися напередодні. Враховувалися вік і підготовка атлетів. В дорійських державах в змаганнях брали участь і дівчата. Доказом служить відома статуя «Дорійська бігунка», яка зберігається в Ватиканському музеї.

Велика увага приділялася техніці виконання вправ. Атлети античної Греції повинні були мати відповідну гармонійну будову, середній зріст, м'язеву систему середнього розвитку. Вважалося, що великі м'язи заважають бігові на швидкість. Учасники довгого бігу повинні були мати тонкі ноги і легкі широкі плечі, а також товсту шию. Передбачалося різне хірургічне і медичне втручання. Одним із радикальних методів було часткове або повне видалення селезінки, вважалося, що вона також заважала бігу.

Практикувався і біг озброєних воїнів — гоплітодромос. Сюди включалися і вправи військового характеру, які виконували, в основному, ефеби. Спорядження складалося з шолома, щита і списа, а саме тіло залишалося оголеним.

На деяких священних іграх, які проводилися у вечірній час, практикувався біг, подібний до сучасної естафети, коли бігун передавав наступному атлетові запалений факел. Цей звичай лампадорів перейшов у наш час як символ передачі культури з покоління в покоління.

Практикувалася ще й естафета збору винограду (стафподром).

Бігові надавали велике значення в усіх галузях життя, в тому числі і в мистецтві. Про це свідчать малюнки на кераміці, де сцени бігу зображалися найчастіше. На них бігуни відтворені звичайно в шеренгах по чотири чоловіки. Такий малюнок зберігається в одній із колекцій музею античності в Берліні. На ньому руки атлета рухаються у тому ж напрямку, що й ноги, факт, який викликав гарячі дискусії. Справа в тому, що така вправа була надприродною для людини, вона більше нагадує іноходний крок коня. Згодом прийшли до висновку про некомпетентність художника. Тільки в забігу на довгій дистанції бігун притискав лікті до грудної клітини, таким чином він стримував ритм дихання.

Практикувалися також вільні стрибки. Вони ділилися на два види: стрибки в довжину або в висоту, з місця або з розбігу.

Стрибки виконувалися під музичний супровід флейти. Викликають інтерес змагання зі стрибків з гантелями в руках. Гантелі мали лінзоподібну форму і виготовлялися із свинцю або каменя. Поки що невідома техніка виконання вправ і мета застосування гантелів.

Згідно з малюнками, які дійшли до нас, стрибок виконувався так: атлет під час стрибка відводить спочатку руки назад, а потім, нагинаючи тіло, різко викидає руки з гантелями вперед за напрямом стрибка. Повторення експерименту не дало ніяких результатів.

Метання диска — одна із специфічних грецьких вправ, яка не мала практичного застосування. Використовувався спеціально підготовлений снаряд, який спочатку виготовляли з дерева і каменя, а потім — з міді. Він був круглим, сплюсненим, в середині — товстіший, ніж по краях. Атлети, які практикувалися в цьому змаганні, називалися дискоболами.

Хороші дискоболи метали диск на 95 сходни (32 м). При метанні атлет брав снаряд в праву руку так, щоб фаланги пальців впиралися в нижнє ребро диска. Після кількох махів лівою силою рук, ніг, а також тіла диск кидався вперед. Він одержував круговий рух, описуючи напівкруглу траєкторію. Метання було прекрасною силовою вправою для зміцнення плечового пояса, пальців і пластичності тіла.

Метання списа було вправою на точність. В гімнасії користувалися списами коротшими і меншими, ніж бойо-

ві. Вони виготовлялися з дерева і мали розбірний металевий наконечник. Метали спис в ціль. Для цього його тримали в горизонтальному положенні на рівні правого вуха. Положення атлета, стрункого і елегантного, викликало натхнення у багатьох художників і поетів старовини. Ці атлети носили назву «доріфорів». Більшість з них зображено відпочиваючими, наприклад, «Доріфор» Поліклета — «людина-канон», уже оспіваний раніше, — був прекрасним зразком для вивчення анатомічної будови людини.

Метання списа було прекрасною вправою з воєнної підготовки — постійні тренування забезпечували велику точність метання. Імператор Комод — видатний доріфор, мав звичку приходити на арену цирку і вбивати списом сотні звірів.

Боротьба вважалася важкою вправою, найважливішою і найулюбленішою в пентатлоні. Спочатку вона розцінювалася як груба вправа, в якій долю поединку визначала вага тіла і сила м'язів атлетів. Пізніше, в процесі удосконалення інших фізичних якостей, таких як спритність, пластичність і вміння, цей вид спорту здобув велику популярність. З часів Тесея¹ боротьба стала мистецтвом, яке рекламувало майстерність, сміливість, спокій і обережність атлетів. Відомо кілька видів боротьби: в прямій стійці, лежачи, боротьба рук і пальців.

Боротьба в прямій стійці або боротьба стоячи була улюбленим заняттям знаті. Стоячи на ногах, борці намагалися звалити суперника на землю. Найзвичайніші прийоми: захват за пояс, захвати голови, прийоми галстука (прийом специфічної греко-римської боротьби), закручування плечей, міст, захвати ніг і підніжки. Перемагав той, хто тричі звалював суперника на землю. Коли звалений на землю захоплював суперника на себе, результат анулювався і вправа повторювалася.

Боротьба лежачи відрізнялася тим, що борці боролися, лежачи на землі. Тут прийоми були складніші і різноманітніші. Перемогою вважався поворот суперника на спину і утримання його протягом кількох секунд на лопатках.

Боротьба рук і пальців (акрохіризм). В цьому виді боротьби суперники не захоплювали один одного за тіло, а ловили руками і пальцями. Вони викручували пальці і

---

¹ Тесеї — легендарний персонаж, син Етри і короля Афін Егея. Він в лабіринтах Кріта вбиває чудовисько, яке харчувалося людським м'ясом.

настосовували больові прийоми. Перемагав той, хто змушував суперника припинити боротьбу.

Елінська література описує багато видів боротьби, з яких можна визначити не тільки техніку прийомів, а також рівень інтелектуального розвитку атлетів, тактики ведення поединку. Зокрема це описи боротьби Аякса і Одиссея з «Іліади», боротьба між Ахелоем і Гераклом з «Метаморфоз» Овідія, боротьба між Теагеном і ефіопським гігантом в історичному оповіданні Геліодора і т. д.

У музеї мистецтва у Флоренції зберігається один із античних шедеврів — «Боргезькі борці», який зображує один з моментів поединку; особливо виразними є погляди атлетів, які вивчають один одного, щоб відгадати задум суперника і підготувати відповідний прийом.

Кулачні бої — були давньою формою сучасного боксу і вважалися важкою вправою. Атлети намагалися завдати суперникові якомога більше ударів, щоб довести його до повного знесилення і змусити до здачі. Кулачний бій проводився у двох варіантах: з голими кулаками і з кулаками, обв'язаними шкіряними смужками, які називалися цестами.

Цести повинні були краще закріпити суглоби рук і дати можливість наносити більш ефективні удари. Вони намотувалися на долоні, навколо передпліччя до ліктя. Пізніше, вже в греко-римську епоху, їх почали обшивати зверху металевими пластинками. Суперники почали наносити один одному небезпечні рани, деколи навіть смертельні. Для захисту атлети одягали металеві маски.

Ставлення до цих змагань було неоднозначним. Лакедемоняни, наприклад, не проводили в своїх гімнасіях кулачних боїв, так як не могли змиритися із поразкою. Письменники висміювали покалічених атлетів. Незважаючи на це, кулачний бій добре сприймала публіка, а також і деяка частина знаті, яка надавала великого значення вихованню сили волі, терпіння і т. д.

Кулачні бої одночасно були одним з прикладних видів воєнної підготовки, адже рукопашний бій був звичайним способом ведення війни.

Елінська література донесла до нас живописні описи кулачних боїв. Олімпійські ігри, як правило, проводилися в середній лінії, тобто під час найбільшої спеки. Один із видатних філософів, який був присутній на змаганнях з панкратіону, помер від сонячного удару.

Панкратіон вівся в лежачому положенні і стоячи, і вважався найбільш тяжкою фізичною вправою. Тут до-

пускалися будь-які прийоми: захват, силові кидки, підніжки, обманні удари, розчавлювання суперника ногами, душити його. Панкратіон не входив у п'ятиборство, однак виконувався разом з пентатлоном. У класичному періоді він не був таким грубим, яким став пізніше, в епоху занепаду грецької імперії, коли набув великої популярності. Філострат вважав його «найкрасивішою грою у всій Олімпії». Фуکیدід називав Олімпіади за ім'ям переможця панкратіону.

У грецькій літературі багато оповідань про панкратіон, в яких зображено страшні сцени виймання очей, роздроблення щелеп, аж до смертельних випадків, як, наприклад, смерть Аргіхіона, описана Філостратом.

Разом з іграми, які входили в пентатлон, греки практикували багато інших ігор: рінومانітних за формою, за поглядами гравців і за їх віком.

Ігри з м'ячем належать до старовинних видів спорту. Греки називали їх «сферистикою», від слова «сфера», що означає «м'яч». Перші описи ігор з м'ячем знаходимо в «Аргонавтиці» і гомерівських поемах. В IV книзі «Одіссеї» зустрічаємо один сповнений чарівності епізод: Одісей, закинутий під час корабельної аварії на острів Схерію, заховавшись в кущах на березі моря, побачив Навсікаю, дочку Алкіноя, яка з рабіннями прала одяг. Закінчивши роботу, дівчата роздяглися, щоб скупатися, а потім стали гратися м'ячем. Навсікаю судила гру, наспівуючи пісні.

Ігри були улюбленим заняттям греків. Лікарі рекомендували їх для зміцнення ніг і рук. Гален написав невелику роботу, яка прославляє ці ігри, що зміцнюють здоров'я, надають симетрії тілу і зміцнюють дух.

Усі лікарі були згодні, що ігри впливають на формування грації тіла. Тому цими видами спорту охоче займалися і дорослі, і молодь. М'ячі були різних розмірів і шилися зі шкіри, вовни або тканини, набитої пухом. Вправи проводилися під керівництвом спеціального майстра-сферистика в гістелі гімнасію — на закритому і спеціально обладнаному майданчику, який називався сферистеріум. Діти грали з м'ячем в кидки, вдаряючи його долонями, кулаками, ногами. Дорослі найбільше полюбили ігри, які були подібні до сучасного хокею. Вдаряли по м'ячеві кривою клюшкою, що називалося «керетіонтес». Грали і в «гарпастон», що нагадував сучасний футбол. Популярністю користувався також «корікос» — коли великий м'яч, підвішаний на стелі, били кулаками. Були і вправи

в м'ячем, які виконувалися з застосуванням кулачного бою. Вони називалися «корикоматія».

Широку популярність у греків здобуло плавання, яке вважалося національним видом спорту. Збереглася навіть приказка про неосвічену людину: «Не вміє ні писати, ні плавати». Це пояснюється тим, що море у житті греків було повсюди і вони з дитинства звикли до плавання, занурювання на велику глибину для того, щоб ловити корали, морські гриби, устриці, і для ведення підводних ремонтних робіт. Усе це вимагало не тільки досконалої техніки плавання, а також таких навичок, як уміння на тривалий час затримувати дихання.

Жителі міст вчилися плавати в басейнах під наглядом смпедотрибів, які допомагали учням триматися на воді, прив'язуючи до тіла зв'язки осоки, шматки коркового дерева або надуті пухирі.

Історія і легенди передають нам багато прекрасних досягнень в мистецтві плавання. Відома легенда про жрицю Афродіти Геро і закоханого в неї Леандра. Юнак кожну ніч перепливав Гелеспонт і повертався ранком тим же шляхом на Абідос, що прирівнювалося трьом стадіям, або 600 м.

Однак, хоч як не дивно, плавання не включалося в програму Олімпійських ігор.

Стрільба з лука була вправою, яка часто практикувалася в еллінській Греції. Це відображено в багатьох шедеврах живопису, скульптури і описано в гомерівських поемах, у творах Платона.

Проводили стрільбу з лука в лежачому положенні і верхи на коні. Лук був одним з основних видів зброї, тому стрільба з нього практикувалася з метою підготовки до війни, а також полювання. Займатися цими вправами було великою честю для греків, зокрема це було улюбленим заняттям Олександра Македонського.

Подібну долю мало і метання з пращі. Широкого розповсюдження в міфічний період набуло метання з пращі, особливо після Персидських війн. Найбільш професійними тут були крітяни, нумідійці, а також жителі Балеарських островів, які займалися цим видом спорту ще з дитинства і досягли в ньому високих результатів.

Змагання на колісницях — цей вид фізичних вправ був відомий ще з часів стародавнього Єгипту: біблійне оповідання описує епізод поглинання хвилями кавалерійських військ фараона. Хоч в Греції приручення коней приписується ще Белерофонтіві і датується приблизно XVI ст.

до н. е., а фесалійці були хорошими наїзниками і на полюванні успішно здобували великих диких звірів, однак верхова їзда не набула тут поширення і коні були рідкістю.

В змаганнях коні починають використовуватися тільки в VI ст. до н. е. Дуже популярними були змагання на колісницях. Колісничі широко використовувалися в ході воєнних дій, однак в нові часи внаслідок зміни тактики ведення війни вони втратили своє військове значення.

Колісничі були дуже простої конструкції, легкі, мали два колеса і запрягалися однією або двома парами коней. Для управління колісницею потрібні були особливі якості: сильні руки, велика майстерність і прекрасний зір. Ігри проводилися на іподромі. Ці змагання були дуже небезпечними і часто закінчувалися смертю атлетів. В таких змаганнях брали участь тільки аристократи, так як придбання і утримання коней і участь в іграх потребували великих матеріальних затрат.

Орхестрика — мистецтво танцю. Гармонійний розвиток вимагав, щоб гімнастичні вправи, покликані розвивати силу і спритність, доповнювалися танцями, які надавали рухам гнучкості та елегантності.

Мистецтво танцю древніх не має нічого спільного з сучасними танцями. По-перше, вони не виконувалися ногами, а тільки руками і верхньою частиною тулуба.

Арістотель розділяв танці за здатністю передавати засобами ритміки особливість характеру людини.

За визначенням Лукіана, танці виробляли не тільки гнучкість тіла, а також впливали на формування внутрішнього світу людини. Танці були сукупністю всіх наук: ритміки, геометрії, філософії, риторики. Вони супроводжували релігійні ритуали, різні свята, похоронні процесії, театральні вистави, виконувались індивідуально і групами.

Відомо близько 200 танців, які походять з древньої Греції. Вони вважались дуже серйозним заняттям, що наближало людину до бога, якому даний танець присвячувався. Танці на честь бога вина Діоніса чи богині Артеміді були більш рухливі і веселі, ніж танці на честь Зевса, Аполлона чи Афіни Паллади.

Одночасно в танцях вимальовувався і характер того народу, який їх створив. У спартанців, наприклад, які практикували в основному атлетичні ігри, популярним був «бібасіс» — танець зі стрибками, коли танцюючий старався дістати п'ятками свою спину. Танці супроводжувались ритмічною музикою, виконуваною на флейті чи кіфарі.

Однак, в грецькій школі танці не стояли в одному ряду з музикою чи гімнастикою. Тому, ми не бачимо поряд з кіфаристом, педотрибом вчителя танців.

Як свідчать малюнки на кераміці, проводилися окремі заняття, на яких молодь під наглядом вчителя займалася вивченням танців під музичний супровід.

Артистичні танці розвивалися з примітивних елементів народних танців і досягли такої великої досконалості, що могли виражати глибокі людські почуття.

Головні види танців: похоронні танці, які виконувалися родичами померлих, а в багатьох випадках плакальницями. Вони характеризувалися строгістю духу і виконувалися під флейту; релігійні танці виконувалися в кортежі, в якому танцюристи трималися за плечі і пересувалися навколо жертвовного вівтаря чи багаття. З релігійних танців зародився похоронний танець; піричні танці були військовими танцями, дуже популярними у греків. Виконувалися людьми, озброєними шлемами, щитом, мечем чи списом. Ці танці своїм корінням сягають в глибоку давнину: вперше були виконані на острові Крит з нагоди свята Зевса; танцюючі ходили навколо багаття з мечем чи списом у руках. Ці танці, в основному, практикувалися в Спарті — тут танцювали навіть діти; діоніські танці виконувалися на святах в честь Зевса і Діоніса, знаменних дат, жертвоприношень на честь Аполлона і ряду інших культових традицій.

Краса танців визначалася точністю імітації елементів боротьби і панкратіону. Пізніше вони набули певних форм і виконувалися за строгими правилами в супроводі хору і окремих співаків.

ЗМАГАННЯ І ІГРИ В ДРЕВНІЙ ГРЕЦІЇ

Прагнення греків досягнути вершин у мистецтві фізичних вправ було необхідно, щоб мати стимул для їх святкування. Критерієм оцінки були ігри, походження яких пов'язують з культом мертвих і вшануванням героїв. Невідомо точно, коли ці ігри втратили своє первісне значення. Боги, за грецькими поняттями, були не тільки покровителями ігор, але й супроводжували героїв на арену, самі виступали учасниками подій. Аполлон був не тільки богом музики, який видобував із кіфари мелодійні звуки, але й відмінним стрільцем з лука, метальником диска і учасником кулачного бою. Гермес був провідним бігуном і т. д.

Релігійні за своїм характером і ритуалом свята стали панеллінськими завдяки участі в них усіх народів Еллади, які в перемозі на Іграх бачили возвеличення своєї батьківщини. На ігри приїжджали представники всіх грецьких племен, а також посланці Азії і Африки. Іноземці, жінки і раби до ігор не допускалися.

Не обмежуючись тільки виконанням фізичних вправ, ігри доповнювалися різними видами мистецтва, що прославляли моральну і фізичну цінність людини. Проводилися музичні конкурси, поетичні і гімнастичні виступи, зокрема з п'ятиборства, верхової їзди, заїзди на колісницях; існувало дві форми організації свят: одні мали лише місцеве значення, а другі були панеллінськими.

Найбільш значними іграми були: Олімпійські, Піфійські, Панафінейські, Істмійські і Немейські. Вони мали свої особливості щодо періодичності проведення, характеру і умов конкурсу.

Над всіма іграми домінували Олімпійські — найбільш відомі і прославлені, що випромінювали світло стародавньої еллінської культури на всю Грецію. Олімпія стала священною ареною, на якій знаходили своє визнання найпрославленіші атлети Еллади. Близько десяти століть

вона була вершиною еллінської культури, символом грецького життя.

Усі великі древні цивілізації мали свої святині: Єгипет мав піраміди, Ізраїль — храм Соломона, Рим — Капітолій, а Еллада — Олімпію, що об'єднала всю Грецію і прославляла традиції і погляди на життя, і панеллінські ідеали. Мертва упродовж трьох років, вона оживала до літа четвертого року, стаючи центром уваги і інтересів всієї Греції.

Поблизу вівтаря богині Гери в переделлінську епоху проводилися ігри місцевого значення: в 776 р. до н. е. Корікос посів на Олімпійському стадіоні перше місце в бігу і його ім'я було вирізьблено на Дошці Пошани.

Олімпійські ігри проводилися кожних чотири роки. Вони тривали п'ять днів і починалися в перший день повного місяця — гекатомбіона, літнього сонцестояння, тобто 27 липня. Період між іграми називався Олімпіадою.

Вибір Олімпійських ігор як міри літочислення свідчив про їх надзвичайну важливість. Олімпіада мала чотири роки, або, точніше, 1457 днів, 10 годин, 40 хвилин. У грецькій хронології події записувалися за порядковим номером Олімпіад у супроводі року, в який вони проводилися. Наприклад, битва в Фермопілах відбувалася в перший рік Олімпіади.

Звідси видно, що неправильно називати Олімпіадою самі свята, коли насправді так називалася перерва або чотирьохлітній проміжок між двома іграми. Проводилися Олімпійські ігри регулярно і без перерви протягом дванадцяти століть. Було проведено 293 гри. Регулярність проведення Ігор була дивовижною. Ні стихійні лиха, ні політичні перевороти, ні нашествия, ні революції і війни не могли порушити нормальну послідовність їх проведення.

Битва під Фермопілами, наприклад, співпала з проведенням Ігор. Однак, незважаючи на те, що над Грецією нависла воєнна загроза, Ігри не були припинені.

Величюю і вражаючою була сама Олімпія. Алтіс, тобто священна рівнина, на якій вона розташовувалася, була обнесена стіною. У центрі височів священний еліптичної форми вівтар Зевса (Юпітера), покровителя Ігор, а неподалік — його величний храм. Статуя Зевса була зроблена з мармуру, слонової кістки і золота — шедевр роботи Фідія — одне із семи чудес світу.

Поряд з храмом росло оливкове дерево, посаджене, за легендою, Гераклом. З гілок цього дерева робили вінки для переможців. Навколо храму височіло місто з храмів,

статуї, присвячених богам і переможцям Ігор. Ці споруди об'єднувались мармуровими портиками, розділялися лісовими насадженнями, газонами і басейнами. Все це складало єдиний живописний архітектурний ансамбль, сповнений величі і гармонії. За стіною Алтіса були розкинуті великі споруди: на заході — гімнасії, палестра та інші; на сході — іподром і стадіон.

На Іграх бувало близько 40 тисяч глядачів.

Олімпія була священною і непорушною. В період проведення Ігор заключалася конвенція про перемир'я на всій території Греції, всі воєнні дії припинялися, хоча деколи умови перемир'я порушувалися. Війська складали зброю на кордоні Еллади.

Олімпійські ігри були демонстрацією панеллізму; підтверджували єдиний еллінічний дух. Такої єдності греки не могли досягти ні в політиці, ні в будь-якій іншій галузі життя.

Ігри і переможи. Допуск учасників до Олімпійських ігор регламентувався строгими правилами відбору, а від атлетів вимагалось солідної підготовки.

Учасників відбирали за чотирима критеріями: етнічним, соціальним, моральним і технічним. Допускалися тільки чистокровні греки, виключаючи «варварів», жінок і рабів.

Учасники повинні були характеризуватися хорошою поведінкою і високою моральністю. Усі, хто порушував умови відбору, суворо каралися і виключалися з числа учасників. За критерієм відбору учасників можна скласти уявлення про класовий характер Олімпійських ігор. Стверджується, що до Ігор допускаються всі вільні громадяни грецького походження. Однак при цьому враховувалася і соціально-економічна диференціація грецького суспільства.

Усіх учасників називали атлетами. Вони прибували в Олімпію за місяць до початку Ігор. Слово «атлет» виникло від грецького «атлон», що означає «праця», «боротьба», від якого виникло слово «атлетіс» — той, який готується завоювати нагороди в боротьбі. Пізніше зміст цього слова змінився — його почали вживати у значенні «гімнаст».

Допущені до змагань атлети підлягали строгому гігієнічному режиму і тренуванням під керівництвом гімнастів. Період тренування тривав десять місяців і ставив за мету дати атлетам поряд із силою, мистецтвом в оволодінні складними вправами, також вміння переносити голод, спрагу та інше.

Останній перед змаганням місяць атлети проводили в сусідньому місті, яке називалося Еліда, — столиці одно-

именної області, тут учасників ще раз перевіряли на право допуску і розділяли за віковими категоріями.

Ігри починалися з проведення святкових церемоній, після чого проводилися агоністичні проби. Керівництво Іграми за рік до їх початку доручалося кільком особам, які називалися геланодиками. В їх обов'язки входили організація свят, керівництво змаганнями, присудження премій переможцям.

Керівництво користувалося авторитетом, члени його були вдягнуті в пурпурні мантії, голови їх увінчували лаврові вінки. Їм підпорядковувалися численні службовці, що виконували різні роботи.

Велике значення мали агонотети, що здійснювали технічне керівництво Іграми.

У перший день Ігор проводилися святковий парад і прийняття присяги в храмі Зевса. Навколо жертовного багаття перед еллінічним сенатом учасники давали клятву поважати правила Ігор, боротися лояльно і з честю, без віроломства і обману.

Потрібно сказати, що атлетів, які порушували ці правила, чекала жорстока кара.

Наступного дня проводилось жеребкування і визначався порядок проведення Ігор. Вони мали таку послідовність: пентатлон, який починався з бігу і його різновидів, потім стрибки і метання і на закінчення — боротьба.

Потім йшли важкі види вправ: кулачний бій і панкратіон.

Ігри на стадіоні закінчувалися бігом гоплітів — озброєних атлетів. Після завершення атлетичних проб, Ігри переносилися на іподром, де проводилися змагання з верхової їзди і на колісницях.

Програма доповнювалася деякими вправами хлопчиків — до початку Ігор і між окремими номерами програми.

Послідовність окремих видів програми з часом змінювалася. Ігри проводилися в перший і другий день, потім змагалися хлопчики, а тоді йшли кулачні бої і панкратіон, які продовжувалися на іподромах скачками на конях; спочатку кіньми управляли господарі, а потім ті стали наймати платних наїзників. На третій день Ігри відновлювались проведенням пентатлону — найважливішого виду програми.

Нагорода переможців в пентатлоні вважалася найбільш цінною. Останнім видом змагання був біг озброєних воїнів, в якому атлети, добре розвинуті фізично, марширува-

ли зі списом в руках, демонструючи силу і військову майстерність.

Судді дуже прискіпливо спостерігали за виконанням агоністичних правил, як в технічному відношенні, так і в моральному. Так, наприклад, під час змагань з бігу учасникам було суворо заборонено заважати чим-небудь один одному. Як завжди, глядачі підбадьорювали фаворитів. Спроби здобути нагороду нечесним шляхом, наприклад, підкупом суперника або суддів, каралися великими грошовими штрафами. Викритий в порушенні правил вибував із змагань.

Інокли для наведення порядку і заспокоєння пристрасей пускалися в хід спеціальні різки. Після закінчення кожного виду програми гелланодіки вручали переможцям пальмову гілку.

П'ятий, останній день змагання, був святковим днем увінчання переможців. Нагороди вручалися на стадіоні або іподромі після закінчення кожного виду змагань. Вшанування проводилося на урочистій церемонії (валтіс) перед храмом Зевса під священним оливковим деревом, посадженим немов би Гераклом. Це був кульмінаційний момент. Олімпійські нагороди возвеличували переможців до національних героїв, близьких до богів.

Керівники, відповідальні за нагородження атлетів, глосно оголошували імена переможців і місто-державу, звідки вони родом; головний суддя увінчував голову переможців олімпійським оливковим вінком, а їх імена вписувалися до почесної таблиці Олімпії. Після вручення нагород відбувалося вшанування переможців. На їх честь виконувалися марші і здійснювалися жертвоприношення в храмі Зевса.

Проте нагорода переможців цим не обмежувалась. Вони доповнювалися численними подарунками: рабами, кінями, посудом, мідними кубками, дорогими шатами і грошовими преміями.

Глядачі зустрічали кожного переможця бурхливими привітаннями, кидали їм шарфи, пояси, гроші. Великі почесті чекали їх після повернення до рідного міста-держави. Вони ставали гордістю співвітчизників, їх чудовими снімами.

Вхід атлета-переможця до міста-держави був тріумфальним. Він їхав на колісниці, запряженій двома парами коней, а за ним йшов тріумфальний кортеж із смолоскипами, що входив у місто через пробитий у стіні отвір (пробоїну). Значення цього ритуалу полягало в тому, що

для міста-держави було великою честю мати такого атлета і воно більше не відчувало потреби в укріпленнях.

На святкуваннях в честь переможців організовувався банкет і проголошувалися промови. До цих почестей додавалися інші: звільнення від податків, довічні пенсії, почесні місця на виставах і т. д. На честь героїв складалися гімни і оди, які забезпечували їм безсмертя. Піндар створив більше ста од на честь переможців Ігор, а скульптори ліпили їх статуї. Таким чином, через тисячоліття до нас дійшло кілька прославлених імен, таких як Мілон із Крета, Ксенофонт із Коринфа, Теоген. Найвищим образним вираженням грецького атлетизму стало звання «періодокінез», яке присвоювалося атлетам, які домоглися двох олімпійських перемог підряд.

Інші ігри. Поряд із знаменитими іграми в Олімпії проводилися численні місцеві ігри. Вони були пов'язані або із обожнюванням місцевого героя, або зі святкуванням перемоги, важливої події, покутуванням гріхів і т. д. Деякі із цих ігор переростали своє місцеве значення і до участі в них допускалися атлети з усіх кінців Еллади. Програма цих змагань була більш вузька, мала свої регіональні особливості.

Немейські ігри. Одержали назву від м. Немеї в Арголіді, що знаходиться між Корінфом і Мікенами, і були тісно пов'язані з культом мертвих. Значно пізніше ігри були реорганізовані Гераклом і присвячувалися Зевсу. Офіційна хронологія Немейських ігор починається з 573 р. до н. е. Вони проводилися кожні два роки, влітку, в другий і четвертий рік Олімпіади. Змагання були схожі на Олімпійські; переможець отримував вінок із плюща. Так як святкування проводилися на честь мертвих, гелланодіки були вдягнуті в чорний одяг.

Істмійські ігри. Проводилися в Коринфі кожен другий або четвертий рік Олімпіади, навесні. Невідомо точний час їх заснування. Спочатку ігри мали місцевий характер і були присвячені Зевсу. Потім вони стали загальними і вже проводилися на честь Посейдона (Нептуна) — бога морів. Проводились такі ж змагання, як в Олімпії, пізніше в програму були включені і музичні конкурси.

Піфійські ігри. Проводилися в Дельфах у Фокіді на честь Аполлона, переможця дракона Піфона. Спочатку ці ігри складалися із музичних конкурсів, в яких, в основному хори і кіфаристи виконували гімни на честь Аполлона. Ігри проводилися кожні вісім років, восени, в третій рік Олімпіади. Переможців увінчували лавровими вінками.

Одну з нагород у цих змаганнях здобув поет Гесіод¹. З 582 р. до н. е. ігри проводилися кожні чотири роки і обчислювалися в хронологічному порядку. Кількість ігрових днів зросла до дванадцяти. В IV ст. до н. е. в Дельфах були збудовані величаві споруди: стадіони, гімнасії і т. д.

Панафінейські ігри. Засновані Пісистратом² на ознаменування історичної події — об'єднання двадцяти стародавніх держав Аттики в єдиній державі на чолі з Афінами під керівництвом Тесея. Ігри проводилися кожні чотири роки в третій рік Олімпіади. Спочатку їх програма складалася із музичних конкурсів. Нагородою був керамічний посуд³ з малюнками, що зображували сценки із агоністики. Пізніше програма складалася із гімнастичних і кавалерійських змагань. Усе це доповнювалося пірійськими танцями, конкурсами краси, боями озброєних воїнів.

Фінальною частиною ігор було святкування Панафіней. Його учасники пересікали все місто, піднімалися на крутий схил Акрополя, щоб покласти зітканий килим до підніжжя статуї Афіни Паллади, богині-покровительки ігор.

Усі ігри спочатку мали місцеве значення, та поступово привертали до себе увагу громадян із сусідніх міст-держав і набували широкої популярності. Незважаючи на те, що вони відіграли важливу роль у зміцненні політичних і економічних відносин грецьких полісів, ці ігри, проте, не досягали рівня Олімпійських.

Кераміка і монументальне мистецтво. Назва цього виду мистецтва походить від Керама — сина Вонха і Аріадни або ж від слова глина. В Афінах гончарним виробництвом займався цілий квартал. Тут виготовляли амфори, кубки, кратери, урни, лекіфи та інші керамічні вироби. Художній інтерес представляє їх зовнішнє оформлення: на червоному фоні паленої глини зображено чорне озеро. Такий орнаментальний стиль розвивався упродовж віків: старі посудини були розмальовані чорним по червоному фоні. Після V ст. з'являються червоні фігури на чорному фоні.

Зрозуміло, що народ, наділений високим почуттям краси людського тіла, джерело творчого натхнення шукав у

---

¹ Гесіод (IX—VIII ст. до н. е.). Автор «Геогонії» і дидактичної поеми «Роботи і дні», поет і філософ стародавньої Греції із Беотії.

² Пісистрат (600—627 рр. до н. е.) — деспот в Афінах, сучасник Солона, захопив владу в фортеці, пізніше був вигнаний Лікургом.

мистецтві. Оголеність людини під час виконання фізичних вправ в гімнасіях і на стадіонах привертала погляди багатьох художників, які залишили чимало неперевершених шедеврів живопису, скульптури, творів прикладного мистецтва.

Грецька кераміка служила культом домашнього побуту, її використовували для здійснення жертвоприношень богам і як премії переможцям. Багато зразків добре збереглося до наших днів.

Розрізняють три епохи в прикрашанні гончарних виробів.

Давні роботи з Архаїчного періоду (до VI ст. до н. е.) є зразком примітивного мистецтва. Твори цієї епохи втілюють боротьбу гігантів і богів — це незграбні тіла із схематичними формами тіла. Поступово починають проявлятися рухи рук і ніг, а пізніше й інших частин тіла.

У проміжну епоху митці зображували людину в профіль, без перспективи і з тенденцією на багатоколірність. Об'єкти вибиралися із повсякденного життя. Фізичні вправи склали важливі мотиви натхнення. Нова епоха в стилі проявляється вдосконаленням малюнків і використанням розкішних орнаментів. Мотиви даної епохи більш різноманітні, герої взяті з ліричних і драматичних творів, а самі фізичні вправи подаються вже в меншій мірі.

У сюжетному розмаїтті керамічних робіт виділяються моменти із палестри, епізоди виконання різноманітних вправ; вони показують техніку, методи і спортивний інвентар того часу. Деякі зображені навдивовиж майстерно, наприклад, знаменитий кратер в колекції Мюнхенського музею, присвячений Евфронію, який виконував майже всі вправи з палестри.

З V ст. до н. е. починається період еллінічного класичного мистецтва. Дофідієва епоха розвивала, в основному, силу, мужність і спокій. Від неї до нас дійшли фігури з Фронтопу в храмі Егіна і Зевса із Олімпії. Сюди належить і такий шедевр, як «Доріфор» — носій списа Поліклета¹, знаменита «людиша-канон» — класичний зразок гармонійно розвиненого людського тіла. Це і «Дискобол» Мірона², а також мармурові зображення дітей в римських музеях.

«Дискобол» — епохальна скульптурна робота, яка знаменує повне звільнення від фронтальних законів і

¹ Поліклет (V ст. до н. е.) — грецький скульптор і архітектор народився, мабуть, в Сікіоні або Аргосі.

² Мірон (V ст. до н. е.) — знаменитий давньогрецький скульптор, народився в Беотії, ворог Поліклета.

пряме втілення природи, є одночасно і важливим документом про техніку виконання фізичних вправ у стародавніх греків. В дусі «Дискобола» скульптор схопив момент максимального напруження метальника в момент, коли атлет відводить руку назад.

Загальний вигляд «Дискобола» одночасно показує силу, пластичність і витонченість, які відповідають в точності біомеханічним законам і рухам, що виконуються упродовж вибраного моменту.

Епоха Фідія¹ стала апогеем скульптури і архітектури. Ніколи пізніше мрамур не досягав такого високого рівня досконалості. У кам'яних малюнках відчувається розвиток думки, напруження тіла, мужність руху, краса і витонченість, характерні одночасно і для мистецтва виконання. Статуї Аполлона і Гермеса характеризують стиль IV ст. до н. е. Вони підкреслюють завершеність ліній, мелодійність і елегантність стилю «Героїчного періоду».

Найдосконалішими скульптурними творами «Героїчного періоду» вважаються статуї Доріфора та Аполлона Бельведерського. Сюди можна віднести і «Венеру з «Книдоса» Праксителя.

Спадщина елліністичного, або Олександрійського періоду представлена школою із Пергама і Родоса — однак це вже скульптура епохи занепаду. Вона зображує неспокій і страждання. Шедевр цієї епохи «Вмираючий галл» у Римському капітолії. Сюди ж можна віднести і такі шедеври, як скульптурна група Лаокоона, яка зберігається у Ватиканській галереї, і саркофаг Олександра Великого в Константинополі.

Занепад фізичного виховання і заборона Олімпійських ігор

У VI ст. до н. е. грецька культура досягла найвищого розквіту. Вона була зосереджена, в основному, в Афінах, які надовго стали головним центром економічного і культурного життя.

Початком занепаду процвітаючого грецького суспільства стала Пелопоннеська війна, яка поділила Грецію на

---

¹ Фідій (прибл. 503—431 рр. до н. е.) — великий скульптор античної Греції. Автор скульптурних творів «Юпітер», «Зевс Олімпійський», «Афіна Паллада».

два ворожих табори з двома різноманітними соціально-політичними системами. Закінчившись перемогою олігархічної Спарти, вона не тільки виснажила матеріальні засоби афінян, позбавила їх флоту і союзників, але й розколола Грецію на дві полярні соціально-економічні системи.

Проте, Афіни знайшли в собі сили, щоб в найближчий час скинути нав'язану їм олігархію, і в 403 р. до н. е. відновили демократію. Та соціальні суперечності згладити їм не вдалося і відразу після Пелопоннеської почалися нові війни: Корінфська (395—387 рр.) — між Афінами і Пелопоннеським Союзом, потім війна фіванців проти Спарти, яка викликала вже спільну війну Спарти і Афін проти Фіванської держави (371—362 рр.). Цими міжусобицями між греками вміло користувалися їх спільні вороги — перси.

З допомогою субсидій вони натравлювали греків один на одного, ослаблюючи цим їхню єдність. Тому, коли афінянам вдалося знову організувати Морський союз (378 р.), він проіснував недовго. Спроба афінян відновити експлуатацію союзників викликала обурення з їх сторони і призвела до початку Союзицької війни (357—355 рр.). Одночасно в центрі Греції спалахнула «Священна війна» між фіванцями і Фокідянами (355—346 рр.), приводом до якої послужило захоплення останніми Дельфійського храму.

Тим часом, скориставшись чварами між грецькими державами, на півночі зміцніла Македонія. Під керівництвом талановитого і енергійного царя Філіпа (359—336 рр.) вона почала захоплювати одне грецьке місто за другим і, врешті, в 338 р. завдала вирішальної поразки і афінянам, і фіванцям. Це стало наслідком глибокої соціальної кризи грецької рабовласницької держави і самої політичної системи міст-держав (полісів). Їх економічне становище виявилось дуже нестійким, оскільки всі кошти йшли на воєнні потреби і утримання убогих. Кількість рабів тут в багато разів перевищувала чисельність вільного населення і самих рабовласників. Не в силі знайти рабам цілеспрямованого застосування, власники іноді масами відпускали їх на волю. А це вже створювало загрозу існуванню рабовласницької держави. До того ж ріст приватної власності сприяв росту надмірного індивідуального збагачення окремих осіб. Вони скуповували земельні ділянки, витісняючи дрібних землевласників, своєю продукцією заповнювали ринки. Так утворилася прірва між багатими і бідними, на що в 392 р. в комедіях «Жінки на

народних зборах» і, особливо, в «Багатстві» вказував ще Арістофан.

Філософ Платон висловлював думку, що кожна з сучасних держав включає в себе два ворогуючих табори — державу бідних і державу багатих. Це підтверджували й інші мислителі.

У цих умовах відбувалася швидка пролетаризація селянства. Значна його частина скочувалась на рівень люмпен-пролетаріату, інша — шукала заробітку на війні в ролі найманців. Попит на них під час безперервних війн був великий, що знайшло відображення в комедіях Менандра «Саміянка», «Відрізана коса».

На цій основі широко розповсюдилося піратство, яким займалися інколи цілі міста.

Взаємовідносини між багатими і бідними стали найгострішими питаннями сучасності. Зі сторони бідноти звучали все настирливіше заклики до переділу землі і приватної власності. Оратор Ісократ виступив з планами війни проти Персії, розраховуючи позбутися таким чином небезпечних елементів. Були люди, готові шукати захисту у іноземців. Демосфен говорив з обуренням про щедрий врожай зрадників.

Соціальні відносини, які склалися, знаходили відображення в літературі, філософії, ораторському мистецтві і в гімнастиці.

Криза полісної моралі виражалася в переважанні особистих інтересів над суспільними. Громадяни все більше звикали до думки, що вони мають право жити на державному утриманні, не затрачуючи своєї праці і не дбаючи про інтереси суспільства. Так втрачалися високі патріотичні ідеали минулого, поступаючись космополітизму і бездумним насолодам.

У пластичному мистецтві образи богів часто надіялися людськими рисами, як це видно з творчості Праксителя, Лісіппа та ін. У філософії політична апатія та індиферентизм знайшли відображення у вченнях школи киніків (циніків) — у Антисфена, Діогена й інших, яка проповідувала вихід на лоно природи, відмову від усіх досягнень культури. Зокрема, це характерно для матеріалістичної школи Епікура (341—270 рр.) з її ідеалом «безтурботності духу» і принципом «прожити непомітно».

Усе це, звичайно, вплинуло на формування нових підходів до виховання. Вже відзначалося, що в античній Греції ігри були доступні тільки аристократії, лише вільні громадяни і знать відвідували палестру і гімнасії, ре-

місників і рабів сюди не допускали. Глибокі політичні і економічні перетворення вплинули і на філософське переосмислення цінності людини, на розвиток культури і виховання.

Період архаїчної грецької культури носить відбиток Геракла і в цьому відчуваємо вплив Спарти. Це період сильної людини. Сила мускулів захоплювала людей. Серед найбільш характерних подвигів фіксується поштовх кам'яної брили вагою 480 кг. Ідеалу людини досягає один Мілон із Кронтона, а також Тіторм або Теоген. Про їх силу було складено багато легенд і фантастичних повістей. Говорять, що Мілон піднімав бика і проходив з ним кругом стадіону, він же переніс на плечах власну статую із мarmуру і встановив її на цоколі. На Олімпійських іграх Мілон шість разів перемагав в боротьбі. Шосту перемогу йому присвоїли через неявку противника. Архаїчне містечтво надавало великої уваги м'язам людини, особливо її ростові.

Період атлетичного ідеалу став вершиною розвитку грецького суспільства, його економіки, політики, і культури. В цьому періоді, названому віком «Перікла», виник пентатлон, який у порівнянні з грубими видами боротьби став не тільки цікавим видом змагань, але й засобом гармонійного розвитку тіла. До ідеалу сили додається і прагнення до класичної краси форми. Атлети виступали зовсім голими. Метою виховання стало досягнення рівноваги й гармонії. Фізичні вправи користувалися великою популярністю і сприяли військовій підготовці воїнів. Софокл — командуючий військовим морським флотом Греції і великий поет-трагік — був одним із частих відвідувачів палестри, як і Платон та Арістотель.

Після «Золотого віку» Перікла еллінська культура грецьких полісів занепадає. Криза IV ст. до н. е. охопила все більші області економічного і політичного життя Древньої Греції. Йде боротьба за політичну і економічну гегемонію в Афінах. Поглиблюються класові протиріччя. Селянство продає землі і покидає села. Відбувається сильна міграція в місто і концентрація земельної власності в руках окремих осіб. Кількість рабів в результаті продажу військовополонених збільшується. Спостерігається і зменшення війська. Аристократія закликає в армію вільних громадян. Виникає наймана армія. Сувора спартанська система фізичного виховання поступово втратила своє значення. Фізичне виховання орієнтується на односторонню підготовку атлета. Змагання більше не насичені олім-

пійським духом, а служать просто видовищем. Фізичні вправи не були засобом виховання громадянина.

Декоративне мистецтво і кераміка більше не надихалися мотивами фізичної культури. На малюнках ми бачимо знесилену людину. Єдине її прагнення — перемогти в змаганнях будь-якою ціною; на обличчі у атлетів — сильна фізична втома.

Поєми більше не оспівують переможців. Життя минає в розкошах; громадяни ще відвідують пелестри, але тільки з метою показати себе у всій красі. Гімнастика також відбивала риси занепаду. Ігри перетворювалися в прості змагання, які приносили задоволення глядачам. Аристократія втрачає фізичні і моральні якості, більше не висуває своїх представників на Олімпійські ігри. Професійних атлетів набирають із бідноти або з числа звільнених рабів. Атлетами ставали ті, хто знаходив у гімнастиці спосіб існування. Гімнасії і стадіони наповнювалися спекулянтами, росла конкуренція. Використовувалися прийоми підкупу суперника. Глядачі були схильні до важких вправ: боротьби, кулачного бою, панкратіону. Тренери використовували найбрудніші методи виховання.

Завоювання Греції Олександром Македонським докорінно змінило політичний уклад Греції. Втратила своє значення підготовка до війни. Ефебія стає вже не обов'язковою — тепер це тільки добровільна служба. Місце Афін займають Пергам і Александрія. З'являються нові напрями у мистецтві: його ідеалом стають грубі мускули, фізичне страждання. Приклад тому «Вмираючий галл», «Борець», «Лаокоон». Музика й гімнастика теж відходять на задній план. Основними у вихованні грецьких громадян стають граматика, риторика і філософія. Втратили своє минуле значення педотриби. Їх місце зайняли ритори і філософи. Гімнастичне виховання не давало вже необхідної для несення військової служби фізичної підготовки. Греція більше не виховує молодь у військовому дусі.

Одночасно зазнають глибоких змін філософські концепції. Стоїчна і кінічна філософія відбивають період занепаду рабовласницького ладу, проявляються як гетерогенне і суперечливе мислення. Вчення Зенона і Сенеки охоплюють грецькі уми і погляди. Селянська мораль все більше поширюється, запозичуючи старі погляди. В результаті виникає зневага і повний відхід од фізичних вправ.

ВПЛИВ ГРЕЦІЇ НА ФІЗИЧНЕ ВИХОВАННЯ В ДАВНЬОМУ РИМІ

Римська рабовласницька мілітаристська держава проводила політику сили, мала міцну адміністративну організацію; римляни зрозуміли, що фізичний розвиток, строгий режим, експансивна спрямованість індивіда є однією з основних умов військової підготовки.

Фізичне виховання у римлян, як і в греків, мало класовий характер. До занять допускалися тільки вільні громадяни. Раби, яких набирали із числа військовополонених, а також із населення захоплених територій, не мали права займатися фізичними вправами, в тому числі озброюватися, щоб не виникла небезпека для Римської імперії. Численні намагання скинути рабовласницький лад безжалісно придушували війська, які формувалися із вільних громадян.

Раби допускалися до занять фізичними вправами лише в окремих випадках, наприклад, для виступів у цирку, приносячи естетичну насолоду знатним громадянам.

Аналіз фізичних вправ показує, що, на відміну від греків, римляни не мали власної системи фізичного виховання. Вони обмежувалися системами, запозиченими у греків, надавши їм хіба більшого військового спрямування.

Контакти між двома народами встановилися в давні часи, коли римляни жили по сусідству з грецькими полісами на території Південної Італії і Сицилії і мали можливість ознайомитися з культурою греків і змістом їхньої гімнастики. Після завоювання Греції контакт між двома народами став ще тіснішим. Грецька цивілізація дуже сильно вплинула на римлян: говорили навіть, що Рим завойовував Грецію шляхом війни, а Греція підкорила Рим своєю культурою. Необхідно врахувати, що Греція була завойована Римом ще в II ст. (147 р. до н. е.), в період занепаду грецької гімнастики. Починався період атлетів-професіоналів. Цей період характеризувався тим, що лег-

ші вправи: біг, стрибки, метання відійшли на другий план, в той час як боротьба, кулачні бої і панкратіон вийшли на перше місце, приносячи глядачам велику насолоду. Ці вправи були єдиними, які римляни перейняли у греків.

Римляни показали себе хорошими учнями. Вони запозичили у греків їх релігію, обряди, мистецтво, а також норми поведінки. Але організаційна основа у римлян носила інший характер. Вони були людьми з міцними селянськими традиціями, хорошими військовими спеціалістами. Перейнявши у греків систему державного управління, вони на неї наклали свій відбиток, що вплинуло, частково, на їх життєві погляди. Гармонія і грецька естетика були незрозумілими для римлян. Із системи грецьких поглядів на виховання вони сприйняли тільки те, що мало практичну життєву цінність. Рим потребував здорових і сильних людей, які би могли стати хорошими солдатами, здатними захищати соціальний лад і забезпечити римське панування. Фізичне виховання служило підвищенню боєздатності індивіда.

Особливості розвитку фізичного виховання в період Республіки та в імператорський період

У розвитку поглядів римлян на виховання взагалі і в цьому зв'язку на методику фізичних вправ розрізняємо два етапи:

I етап, в якому явно відчутний грецький вплив, охоплює два століття до нашої ери, а також період імперії;

II етап, характерний саме для римлян, втілювався у життя вже в період Республіки.

Стара римська державна організація мала характер військової демократії: керівників армії і держави на чолі з імператором обирали на підставі їх індивідуальних якостей. В цей період ігри грецького походження були широко розповсюджені серед римлян і високо цінувалися.

Сервій-Туллій — IV імператор старого Риму (578—534 рр. до н. е.) ліквідував військову демократію, ввівши реформу, яка на кілька століть розділила римський народ на класи за майновими ознаками. Реформа передбачала зосередження військової і державної влади в руках

знатних громадян, які в силу своєї економічної самостійності гнобили рабів і бідноту. Це була військова організація, яка проіснувала до нової реформи, проведеної полководцем Марієм (II ст. до н. е.). Він заснував професійну армію, що складалася, в основному, із найманців.

У період Республіки римляни вели простий і скромний спосіб життя. Виховання людей не скеровувалось державою, а було виключно турботою батьків. Під наглядом «*paterfamilios*» (батька сімейства) діти знайомилися з основами сільського господарства, полюванням і брали участь у військових іграх. Державне виховання починалося після досягнення дитиною повноліття і відразу набувало військового характеру.

Основна мета сімейного і військового виховання полягала у формуванні високоморальних, сміливих і сильних громадян, які поважали державні закони і дисципліну. Не музика, не мистецтво і навіть не філософія приваблювали римлян. За словами Сципіона Африканського¹, тільки читання, письмо і особливо фізичні вправи служили зміцненню фізичних і моральних якостей і надбанню військових навичок. Пізніше, контактуючи з греками, римляни починають застосовувати комплексну систему виховання, вводячи в програму навчання граматику та риторику. Фізичні вправи сильно вплинули на військову підготовку молоді, яка згодом призивалась в легіони римської армії.

На Марсовому полі в Римі молодь мала можливість удосконалювати майстерність виконання військових вправ. Ця підготовка починалась після досягнення юнаками 15-ти років, а уже в 17 молоді громадяни вважалися повнолітніми і були готові до поповнення рядів легіонерів.

Основним бойовим підрозділом, що складав основу римської армії протягом всього історичного періоду, була піхота. Війська ділилися за принципом наявності спорядження і озброєння: були підрозділи з важкою і легкою зброєю. Основними вправами для римської піхоти служили піші переходи. Солдати вправлялись в походах в повному бойовому спорядженні: з мечами, списами, щитами, шоломами, а також мали при собі продукти харчування, посуд, саперний інструмент для будівництва таборів, оборонних валів і т. д.

---

¹ Сципіон Африканський (234—183 рр. до н. е.) — римський полководець. Проявив себе в Іспанії, в ході II пунічної війни, де переміг Ганнібалла (202 р. до н. е.).

Вважалося, що вантаж, який дорівнював половині ваги солдата, був під силу кожному і не обмежував його боєздатності.

Тренування проводилися систематично в ранкові години. Вони включали похід на відстань 20 км із швидкістю 6 км/год. Виконувались і форсувальні марші із швидкістю 8 км/год.

Одночасно з походами практикувалися також різні вправи, пов'язані з розвитком спритності, точності і швидкості рухів: біг поруч з конем галопом, стрибки через дерев'яного коня спочатку без зброї, а потім в повному бойовому спорядженні, стрільба з лука, верхова їзда і плавання. Багато уваги приділялося фехтуванню, виконанню вправ з гострим мечем, а також вмінню захищатися щитом. Кавалерія у римлян мала другорядне значення як в кількісному, так і в тактичному відношеннях.

Під час бою перші ряди утворювала важка піхота, озброєна щитами, — це були найнадійніші бійці. Воїни старшого віку утворювали спеціальні бригади, які користувались в бою мечами. Дальші ряди — легка піхота — формувалися із молодих бійців, котрі не мали щитів, а лише зброю для метання: стріли, списи та ін.

Таким чином, фізичне виховання молодого римлянина полягало у підготовці до війни, вмінні користуватися зброєю і дотримуватися строгої дисципліни; часто після закінчення занять з військової підготовки молоді воїни кидалися в річку Тібр для відновлення втрачених сил. Плавання для римлян було улюбленим видом фізичних вправ, патриції охоче вчили своїх дітей плавати. Плавання було необхідне також для підготовки до військових дій. Воїн, який не вмів читати і плавати — «*пес патат*», «*пес Легіт*», рахувався неповноцінним громадянином.

Історія знає немало прикладів, коли завдяки вмінню плавати, було врятоване життя багатьом відомим історичним особам: імператриці Агріппіні, полководцям Серторію, Цезарю¹ та ін.

За даними Синодія Аполлінарія — християнського єпископа, поета (V ст. до н. е.) — в Давньому Римі були деякі священнослужителі храмів Юпітера, Марса і Геркулеса, наприклад, салії, названі так від дієслова сале-

¹ Гай Юлій Цезар (100—44 рр. до н. е.) — знаменитий полководець, римський державний діяч, письменник. Із його праць найбільш знамениті «Коментарії про Гальську війну» («*Дебелло галіко*») і «Коментарі про громадянську війну» («*Дебелло цивілі*»).

ре — стрибати, які володіли здатністю виконувати стрибки в довжину і висоту з перепонами, що їх вони демонстрували в процесі тронних походів.

Цікавим є приклад виховання римського письменника Катона¹. Його навчили плавати, метати спис, їздити верхи, перемагати в кулачних боях, у боях зі зброєю, а також виховали здатність стійко переносити труднощі похідного життя, долати холод і спеку.

В імперський період в римському суспільстві панувала повна згода з грецькими методами фізичного виховання. Але, якщо техніка виконання вправ і була подібна до грецької, то дух виконання був зовсім іншим. Спроби відродження агоністичних ігор за грецьким зразком не принесли бажаного успіху. Тільки чисто формально вважалося, що ідеї олімпізму подолали Іонічне море.

Римляни будували гімнасії і палестри, розвивали пентатлон, котрий назвали «кінкертіум», навчились метати спис і диск, боротись на арені. Але багато хто протестував проти цього. Римський історик Тацит², наприклад, таврував введення кінкертіуму, так як вважав його явним відхиленням від старих римських звичаїв. Він писав, що запозичення звичаїв від іноземців у гімнасіях сприяє деградації римської молоді.

Римляни не зрозуміли і не перейняли грецьких танців як священних, так і обрядових і побутових. Зневажливо ставилися вони і до танцюристів. Танцювати дозволялося лише професійним виконавцям на сцені під час драматичних вистав. Громадянин, який танцював перед публікою, міг бути навіть скомпрометованим. Римський імператор Тіберій видав едікт, згідно з яким із Риму висилали всіх танцюристів. Імператор Доміціан виключив із римського сенату всіх, хто займався танцями.

Таким чином, грецька гімнастика мала у римлян абсолютно інший характер. Вважалося, що фізичні вправи допомагають зміцнювати державний апарат імперії і цим тримати народ в покорі. Культурні ідеали, які служили джерелом натхнення для греків, повністю відсутні у римлян, як і розуміння гармонії та естетики. Краса цінилася тільки з професійної точки зору і тільки артистами.

¹ Марк Порцій Катон (234—149 рр. до н. е.) — римський письменник і державний діяч, захисник громадян. Написав знаменитий твір «Історія створення Риму».

² Тацит Публій Корнелій (55—120 рр. н. е.) — прекрасний римський історик, автор численних робіт, кращі з яких «Німеччина», «Про життя і звичаї Юлія Агриколи».

Освічені люди того часу надавали великого значення фізичному вихованню. Цікавими є наукові праці Цельсія Цельсія Корнелія — римського лікаря і енциклопедиста, який жив в період імператора Августа, а потім Тіберія¹. Його основна наукова робота «De aca medica», видана в період Відродження, викликає у нас особливий інтерес. В роботі вченого відображені тогочасні погляди на необхідність занять фізичними вправами. Автор критикує емпіричні методи в медицині і доказує, що медицина повинна бути раціональною, а також повністю підтримує «дієтичні» погляди Гіпократата. Цельсій рекомендує гігієну, гімнастику, заняття фізичними вправами, біг і ігри, прогулянки на свіжому повітрі, лазні, змащування шкіри, декламування. Все це повинно бути дозовано залежно від віку, особливості тілесного складу, пори року і роду занять. Потовиділення він вважав прикметою втомленості і рекомендував у таких випадках закінчувати заняття.

Популярними серед римлян стали терми і тому вони широко розповсюдилися. Можна сказати, що це були грецькі палестри, але на римський смак. Само слово «терма» грецького походження, хоча в дійсності вони були специфічно римськими спорудами.

Оснву терм складав великий басейн з водою, призначений для відмивання тіла від піску, а місця для тренувань відігравали допоміжну роль. Підсобні приміщення і кімнати мали інше призначення і були пов'язані з різними водними процедурами.

Будівництво терм різко зросло в IV ст. до н. е. Всього в Римі нараховувалося 854 суспільні терми. За комфортністю вони дуже різнилися — це залежало від суспільного становища громадян, які сюди приходили. Для плебеїв існували безплатні терми. Побутові послуги там були примітивні. Патриції і знатні громадяни мали спеціально побудовані терми за місцем проживання.

Проте, основна частина населення надавала перевагу загальним термам — грандіозним спорудам з басейнами, наповненими холодною і гарячою водою, розкішно обладнаним, з максимумом комфорту, що спонукало знатних і багатих римлян якомога частіше їх відвідувати.

Грандіозні терми зовні нагадували теперішні міста і досі вражають нашу уяву. Дійсно, зайва розкіш терм, що

---

¹ Тіберій Клавдій Нерон (42 р. до н. е.) — римський імператор, син Августа, уродженець Риму, який став на престол в 14 р. до н. е.

заохочувала римлян більше часу проводити в святковому безділлі, породжувала аморальність в дуже сумнівному способі життя римської знаті.

Найбільш знаменитими були терми Каракалли¹ — прекрасний пам'ятник римської архітектури площею в 11 га і Діоклетіана² — площею в 13 га.

У термах Каракалли могли одночасно відпочивати 1600 чоловік. Один із басейнів був круглої форми і мав 30 м в діаметрі, другий — прямокутної форми — 56 на 24 м. Були тут зали з сухою парою і парові ванни, а також душеві. Стелю підтримували гранітні колони висотою до 14 м. Допоміжну роль відігравали портики — місця для прогулянок, криниці з холодною водою, зали для відпочинку, гімнастичні зали, зали для ігор і масажу, бібліотеки, музеї, а також спеціальні приміщення, названі «xyste». Із зовнішньої сторони головного входу розміщалися багаточисельні торгові ряди. У такій специфічній формі перейняли римляни грецьку систему фізичного виховання, так і залишившись впертими противниками атлетизму.

Аморальний спосіб життя, бажання і можливості показатися в оголеному вигляді, ухилення від військових обов'язків, нехтування естетикою — ось що крилося за римською системою фізичного виховання.

Процедури, які проводились в термах, мали довготривалий комплексний характер. Звичайно розпочинались вони із занять атлетизмом чи ігор з м'ячем, після чого римлянин приймав сеанс сухої пари, щоб прискорити процес потовиділення, пізніше переходив під гарячий душ і омивав тіло від піску. Просушившись, він йшов у басейн з теплою водою, а на закінчення всіх процедур купався в басейні з холодною водою. Далі йшов масаж і сприскування тіла духами. Після цього римлянин прогулювався по прекрасній мозаїчній підлозі серед прекрасних античних скульптур, що зображували Геркулеса, Флору, Лаокона, Мінерву й інших античних богів і богинь. При цьому велися різного роду дискусії.

Таким чином, багаті і знатні римляни більшість свого часу проводили в термах, які одночасно стали невіддільною складовою частиною суспільного життя вищої верстви суспільства. Терми одночасно були і гімнасіями, і клубами і т. д. Прогулюючись навколо басейну чи по алеї,

---

¹ Каракалла (201—217 рр. н. е.) — в честь Каракалли Марка Антонія, римського імператора.

² Діоклетіан (245—313 рр. н. е.) — римський імператор.

римляни обмінювалися останніми новинами, говорили про політику і мали можливість заключати різного роду договори.

Найулюбленішими серед римлян були ігри з м'ячем. Було 4 види м'яча і відповідно 4 різновиди ігор: фоліс — великий м'яч, наповнений повітрям, яким грали з допомогою ракетки; «трігонул» — маленький м'яч (як сучасний тенісний), в грі яким брали участь 3 чоловіки; «пагеніка» чи селянський м'яч мав великий розмір і гра ним була дуже втомлюючою; «гарпаstum» був запозичений у греків. Це була групова гра, яка велась на полі, посипаному піском. Вона мала елементи сучасного гандболу, тобто м'яч кидався руками.

М'ячі виготовляли із шкіри, наповнювали повітрям, пір'ям, мукою і навіть землею.

Спад фізичного виховання був викликаний, насамперед, спадом в області суспільного і приватного життя Римської імперії. Це зумовлювалося багатьма причинами: крахом рабовласницького устрою, нашествям і завоюванням Риму іншими народностями, загостренням класової боротьби, численними повстаннями рабів, найбільше з яких — повстання під проводом Спартака¹ — різко похитнуло імперію. Римське рабовласницьке суспільство входить в фазу розкладу, а Римська імперія йде до загибелі.

Особливо чітко прослідковується це в аналізі суспільних ігор, названих «Ludi». Вони нагадували спектакль, організований для масового глядача.

Ігри проводились у трьох різних напрямках: у театрах відбувались вистави на сценах; у цирках проводились скачки на конях і колісницях; амфітеатри призначалися для змагань гладіаторів.

Свого найвищого розвитку ігри досягли в період імперії. Вони організовувались за рахунок суспільних фондів і були однією з форм залучення на свій бік широких верств населення.

Історії відомі імена імператорів, які брали особисту участь в іграх, в яких вони, звичайно, завжди перемагали. Збереглися записи історика Светонія, котрий описує деякі з таких спектаклів, присвячених імператорам Калігулі і Нерону.

---

¹ Спартак — історичний персонаж, керівник повстання гладіаторів, учасники якого — більше 70 тис. рабів — протягом 2 років воювали проти римської армії, очолюваної Крассом і Помпеем. Загинув на полі бою в 71 р. до н. е.

Дні проведення ігор вважалися святковим и. Календар їх був тривалим.

При імператорі Августі ігри тривали 70 днів, при Трояні¹ — 133 дні, а в III столітті вже цілих 175 днів. В цей період римляни бажали одного — «panem et eie enses» — хліба і циркових видовищ.

Римські ігри були розділені за порами року: вони присвячувались різним богам і мали різну символіку, програма була адекватною. Навесні, в квітні, проводилися мегалічні ігри — на честь богині Кібелли, матері Зевса, і мали чисто релігійний характер.

На цей же період припадали ігри на честь богині Церери. На травень — ігри «квітів» на честь богині Флори, які супроводжувались мальовничими театральними виставами. Аполлонієві ігри проводились з 6 по 13 червня на честь бога Аполлона. В них включали скачки, театральні вистави, змагання на колісницях. Римські циркові ігри проводилися з 5 по 19 вересня і присвячувалися Юпітеру, Венері й іншим богам. Спочатку проводилися скачки і їзда на колісницях, яка мала два різновиди: біда — їзда на двох конях, і квадрига — на чотирьох. Включали ігри і біг, верхову їзду, боротьбу, змагання атлетів і кулачні бої. Все це проводилося в гігантських приміщеннях цирку.

Плембейські ігри, в яких брали участь широкі народні маси, проводилися в листопаді в цирку Фламінія. В період Республіки театр користувався значно більшим успіхом, ніж цирк, а в період імперії — навпаки. Але, незважаючи на це, театри, завжди були переповненими. Театр Помпея мав 27 тис. місць, театр Марцелла — 14 тис. місць для сидячих і 600 для стоячих глядачів. На сцені йшли трагедії в грецькому стилі. Особливо цікавили пантоміма і балет.

Улюбленими захопленнями римлян були їзда на колісницях, скачки, що відносились до циркових ігор. З цією метою будувалися спеціальні споруди «circus maximus», які займали цілий мікрорайон старого Рима. Після реконструкції цирк мав довжину 600 м і ширину 200 м. В ньому містилося 255 000 глядачів. Платформа мала ширину 214 м. Змагання з бігу на колісницях включали обов'язково сім кругів їзди. При імператорі Августі їх було вже 12, Калігулі — 34, а при імператорі Флавії — 100 кругів

¹ Троян Марк Улпій — римський імператор (98—117 р. н. е) — уродженець Уталіка (Іспанія), переможець війни з даками.

їзди в день. Імператор Доміціан скоротив їх кількість до 5. Наїзники на колісницях, які досягли значних перемог, прославлялися і одержували великі грошові винагороди. Їхні імена ставали дуже відомими і поети оспівували їх фізичні і моральні якості. Багато з них гинули в аваріях ще в молодому віці, одиниці доживали до 20—25 років, а ті, кому вдавалося зберегти життя, доживали в розкоші серед хвали і слави.

Не дивлячись на те, що у греків атлетизм став професійним, він ніколи не мав елементів жорстокості і кровопролиття. У римлян професійний атлетизм перетворився в грубий спектакль, учасники якого, вихідці із нижчих шарів суспільства, позбавлені засобів існування, вели дикі бої для насолоди вільних громадян.

Криваві спектаклі, що проводилися в римських амфітеатрах, римляни перейняли від етрусків.

На надгробних каменях етрусських похоронень часто зустрічалися сцени дуелей на списах. Цей ритуал сам по собі мав приватний характер, проте, своєю красою він приваблював до могил сторонніх людей.

Ігри, які проводились в амфітеатрах, найбільшого розвитку досягли в період імперії. Амфітеатри стали новим типом архітектурних споруд. Найбільшим амфітеатром був Колізей, збудований імператором Флавієм. Це була прекрасна і масивна споруда, руїни якої досі височать в Римі. В Колізеї було 45 тис. місць для слухачів і 5 тис. для стоячих глядачів. Арена мала розміри 86x54 м і була обладнана для гладіаторських боїв. При необхідності вона перетворювалась в басейн, в якому проводились водні ігри. Типовими були ігри «*venationes ethoplomachia*». В більшості випадків вони перетворилися в жорстоке масове вбивство тварин — пантер, левів, тигрів, слонів, диких кабанів. Тварин вбивали пострілом з лука, списом або шаблею. Для задоволення диких інстинктів глядачів на арену спеціально випускали *bestiarii*, неозброєних людей, засуджених до смертної кари: кримінальних злочинців, рабів, політично і релігійно нестійких елементів, що були наперед засуджені на розтерзання дикими хижаками.

Імператор Нерон узаконив систему винищення селян, призначених для здобичі хижакам. Украй жорстокою була гра «*horlomachia*», яка являла собою гладіаторський бій. Гладіаторів брали силою чи добровільно із збіднілих категорій людей: раби, військовополонені, авантюристи, іноземці неримського походження, дегенерати. Їх готували в спеціальних казармах під керівництвом імпресаріо —

майстрів з фехтування (xlanista). Гладіатори одягали спеціальні костюми, які повинні були охороняти їх від ударів противника. Часто бої були дуелями на мечях. Спеціальний вид боротьби називався «retiaria». Один із суперників був озброєний тризубцем («tricleus») і мав велику сітку, яку намагався закинути на голову противника. Другий був озброєний мечем і щитом. Боець, який впав на землю, мав право просити помилювання, піднявши ліву руку. Переможець виносив вирок: життя чи смерть.

Часто на іграх був присутній сам імператор. В такому випадку вирок виносив він сам, проконсультувавшись з глядачами. Якщо великий палець імператора піднімався вгору — гладіаторові дарували життя, якщо донизу — смерть (pallice verso).

Згодом спектаклі з 2 гладіаторами перестали влаштовувати охоплену тваринними пристрастями публіку і почали організовувати команди бої, які вели до масового винищення людей. Доходило до того, що на арені одночасно змагалось до 300 пар гладіаторів, з яких половина гинула на полі бою.

У 113 р. н. е., після війни з даками, імператор Траян пропонував глядачам видовища, в яких одночасно брали участь 1200 гладіаторів. Гладіаторські бої стали чимось подібним до ракової хвороби, яка охопила Рим в період античності.

Відомий французький письменник XIX ст. Каркопіно¹ писав, що для честі римлян хотілось би вирвати з історії сторінки, залиті кров'ю вбитих гладіаторів. Усе це свідчить про рівень занепаду римського суспільства і його поступову деградацію. Проте, оцінюючи етичну сторону ігор, ми бачимо, що нема істотної різниці (хіба що тільки в масштабному відношенні) між Римом в період імперії і Грецією римського періоду.

Гладіатори своїм героїзмом надихали скульпторів на створення геніальних пам'ятників мистецтва, в числі яких всесвітньовідомі шедеври: статуя «Гладіатор Боргезе», яка зберігається в Луврі, за всіма даними робота скульптора Лісіппа; «Гладіатор в бою», «Вмираючий гладіатор» — автор — скульптор Пергамської школи елліністичного періоду. Останні дві скульптури знаходяться в даний час в Римському Капітолії.

---

¹ Каркопіно Жером — французький історик і письменник, член французької академії наук. Його кращі праці — «Цезар», «Життя в Римі» та ін.

Не можна сказати, що не було прогресивно мислячих людей, які б не бачили, в яку прірву котиться римське суспільство. Ще при імператорі Августі, підтримуючи починання Сулли, Цезаря і Помпея, були спроби популяризувати грецькі ігри, але всі ці спроби закінчилися невдачею. У 326 р. імператор Костянтин замінив смертну кару на примусові роботи, в результаті чого різко зменшився набір гладіаторів. У 404 р. імператор Гонорій (395—423 рр.) заборонив гладіаторські бої в західній частині Римської імперії, а потім і в її східній частині. З часом по всій Римській імперії зароджується рух до відродження грецької гімнастики. Його породили, з одного боку, дегенерація фізичних вправ під впливом корупції домінуючих класів, з другого боку, все зростаюча ненависть до фізичних вправ з боку церкви.

Квінтіліан¹, вказуючи на занепад моралі в римському суспільстві, закликав до відродження її чистоти і пропонував свою систему розвитку духовних якостей людини. Основу цієї системи за грецьким зразком складала гімнастика, яка, як вважалося, підвищує фізичні і розумові здібності людини, омолоджує організм і загартовує.

Ліричний поет Ювенал², викриваючи римську корупцію, сміявся над тими, хто думав тільки про духовне виховання, а до розвитку свого тіла ставився з презирством. У своїх шестистопних віршах, і в «*Optonedum est ut sit mens sana in corpore sano*» він писав про те, що бажано, щоб в здоровім тілі був здоровий дух.

Ще в період занепаду римського суспільства страх перед всевладністю і небезпекою надмірно диких звичаїв змусив деяких імператорів підняти моральний рівень змагань шляхом повернення до грецької методики їх проведення. Відомі невдалі спроби імператора Августа організувати акційські ігри, і Нерона³ провести ігри, в яких би поряд з атлетами змагалися поети і співці.

Імператор Доміціан утверджує п'ятирічні цикли, які називалися «*Agon capitolinus*» — на зразок грецьких ігор. Вони проводилися в цирку Агоналій біля Пантеону, а аристократичні видовища — в Одеон. Переможців у зма-

---

¹ Квінтіліан Марк Фабій — римський оратор і професор риторички. Автор наукових праць в 12 книгах.

² Ювенал (42—125 рр.) — латинський сатиричний поет. В своїх 16-ти сатирах висміює римську корупцію.

³ Нерон — римський імператор (54—68 рр.), роки правління якого ознаменувались найбільшим розладом римського суспільства.

таннях з бігу, красномовства, в кулачних боях, а також поезії нагороджували великими грошовими преміями.

З метою надання іграм більшої пишноти і урочистості, на них був присутнім сам імператор, одягнутий у пурпурову тогу і сандалії, з золотим вінком на голові. Він керував іграми, імітуючи олімпійських геланодиків.

Проте, після кривавих гладіаторських вистав ігри не задовольняли запити розбещеної римської публіки. Вони були осміяні і повністю відкинута.

Також невдало закінчилися спроби відродити грецькі ігри, зроблені імператорами Трояном, Адріаном, а особливо Марком Аврелієм. Проте, більшість інших народів відгукнулася на заклик до відродження ігор. На захист грецької гімнастики піднялась основна маса римських письменників і вчених (II—III ст. н. е.).

Лукіан, наприклад, виступав на захист античних гімнастичних вправ. Цьому ж були присвячені праці Філострата і Галена. Перший намагався відновити античні ігри, а другий дав їм наукове обґрунтування.

Спробою відродити Олімпійські ігри було відвідання Олімпії самим імператором Адріаном. В результаті почалось будівництво і реконструкція Олімпії, яка в архітектурному відношенні стала ще величнішою, що на короткий час викликало до неї підвищений інтерес грецького населення.

Криза рабовласницького ладу і занепад системи фізичного виховання у римлян. Зруйнування Олімпії

Підвищена зацікавленість Олімпійськими іграми була тимчасовим явищем. Поступово інтерес до ігор повністю зникає, а професійні атлети стають об'єктом насмішок і знущань.

Різно виступив проти атлетів-професіоналів Гален, який вважав, що вони ведуть паразитичний спосіб життя. Їдять, п'ють, сплять, а також качаються в піску і валяються в болоті. Вони не здатні до нормальної людської діяльності, не здатні боротися з найменшою хворобою.

Останнім олімпіоніком, ім'я якого відоме історії, був перс з Вірменії Вараздат, який на Олімпійських іграх 385 р. став переможцем у кулачному бою.

У 393 р. класичні ігри були відсвятковані в останній раз. Все більшого розквіту досягає християнська релігія, всі колишні обряди вважаються тепер язичницькими.

Кількома роками раніше імператор Костянтин наказав зруйнувати цирк Нерона в Римі. В 394 р., на другий рік 293-ої Олімпіади, імператор Феодосій I¹ оголосив про закриття Олімпійських ігор. В даному рішенні велику роль відіграла політична сторона справи: страх імператора, що вони перетворяться в маніфестації протесту незалежної Греції, яка боролася проти засилля Візантії. Після імператорського декрету катастрофи йдуть одна за другою. Через рік на територію Пелопонеса напали вестготи під керівництвом Алларіха².

У 426 р. імператор Феодосій II³ наказав спалити всі язичницькі храми у своїх володіннях. Таким же чином знищили величний храм Зевса — гордість Олімпії. Статую Зевса, шедевр роботи скульптора Фідія, відправили у Візантію, де її сліди загубилися; можливо, вона зникла при пожежі.

Великі землетруси в VI ст. н. е. перетворюють квітучу Олімпію в кам'яний цвинтар. Повінь рік Кладаеоса і Алфея призвела до того, що олімпійські руїни вкрилися п'ятиметровим шаром мулу. Під цим саваном Олімпія спала 15 століть, аж до XIX ст.

Під час недавніх археологічних розкопок, під керівництвом вченого Куртіуса⁴ і археолога Генріха Шлімона⁵, під руїнами монументів античної Греції знайдені рештки переделліністичної культури, яка перевершує елліністичну, наприклад, в наданні свободи жінкам — їм дозволялося не тільки бути присутніми, але й брати участь в іграх. На малюнках, які дійшли до нас з того часу, видно, що ще у двотисячному році до н. е. широко практикувалися різні змагання, в тому числі кулачні бої, бої з биками, особливо популярні на острові Крит, і танці.

---

¹ Феодосій I — римський імператор (379—395 рр. н. е.) народився в Канеа (Іспанія), прихильник поширення християнської релігії.

² Алларіх — король вестготів (395—410 рр. н. е.), під керівництвом якого вестготи заволоділи Римом і розгромили його (410 р.).

³ Феодосій II — римський імператор (східної частини імперії), автор Феодосіанського кодексу.

⁴ Куртіус Ернест (1814—1836 рр.) — німецький філолог та історик який написав історію Греції в 6-ти томах. Першим провів багаторічні розкопки Олімпії.

⁵ Шлімон Генріх (1822—1890 рр.) — німецький археолог, прославився розкопками Троянської фортеці.

Результати розкопок були опубліковані в 1890—1897 рр. в п'яти томах під назвою «Олімпія, результати розкопок, проведених Німецькою імперією», які до наших днів є найціннішим матеріалом про Олімпію, як і робота Павсанія «Опис Греції».

Після опублікування результатів розкопок Куртіуса і Шлімона багато хто вважав, що робота в цьому напрямі в Олімпії закінчилася. Проте, в наступні роки багато вчених продовжували розкопки. В 1905 р. Дерпфелд розпочав розкопки храму Гери і вівтаря Пелопса, які продовжував у 1921—1923 рр. і в 1927—1929 рр. Одержані результати засвідчили, що Олімпія стала святим місцем набагато раніше, ніж вважалося досі.

Археологи розкопали багато глиняних ідолів, статуй вершників, а також колісниць, які походять приблизно з 1800 р. до н. е.

Навесні 1937 р. співробітники німецького Інституту археології Е. Гампе та У. Іанцен розпочали розкопки в північній частині стадіону. На невеликій площі було знайдено багато статуй, серед них бронзові статуї бігуна в положенні на старті, а також кам'яні гантелі для стрибків, з написом, присвяченим спартанцю Акматіду, переможцю 70-х Олімпійських ігор в 500 р. до н. е.

Результати археологічних розкопок в Олімпії були опубліковані в багатьох працях, серед яких особливий інтерес представляють дев'ятитомна праця «Інформації у відношенні до розкопок в Олімпії» (Берлін, 1937) і семи-томне «Дослідження Олімпії» (Берлін, 1944).

Сюди входять праці німецьких, американських, італійських, французьких і грецьких археологів: Е. Кунце, И. Шліф, У. Іанцен, А. Мальвиць, В. Дерпфелд, Г. Роденвальд, Е. Бушор, Е. Крістен, В. Крайкер, К. Бовре, В. Дінемур, Л. Лауренцій, Л. Моретті, Е. Гордінер, Н. Горріс, І. Делоріе, І. Контіс і М. Андронікос.

У 1975 р. німецькі археологи спільно з вченими інших країн відзначали 100-річчя початку розкопок в Олімпії. Слід відзначити, що і в наші дні багато археологів світу з великим успіхом ведуть тут археологічні розкопки.

ФІЗИЧНА КУЛЬТУРА НАРОДІВ БАЛКАНСЬКОГО ПІВОСТРОВА В СЕРЕДНІ ВІКИ

Розклад рабовласницького ладу і перехід до феодалізму

Зміна рабовласницького способу виробництва феодальним призвела до зміни класової структури суспільства, його політичних, юридичних та інших державних інститутів і закладів. Ще одним характерним феноменом стає поширення християнської релігії.

У цей же час виникають колонати — як протипага тим виробничим відносинам, що базувалися на праці рабів, котрі не були зацікавлені в результатах своєї праці і гальмували розвиток економіки.

Відносини між класами залишались експлуаторськими, але набули нової форми. Феодальний лад у порівнянні з рабовласницьким був більш прогресивним: кріпака можна було купити або продати, але не можна було вбити, як раба. Поряд з феодальними землевласниками і кріпаками існували вільні селяни, наділені землею за воєнні заслуги і колишні солдати — варвари, що селились на землях, захоплених у римлян.

Феодалізм, особливо в перший період його розвитку, привів до економічної і політичної роздробленості. 476 р. н. е. (час падіння Римської імперії) вважається початком середньовіччя, яке супроводжувалось довготривалими хвилюваннями, викликаними, з одного боку, відсутністю сильної централізованої влади, з другого — варварськими нашествиями.

Кожен феодал, переважно римський воєначальник або іноземець, щоб закріпити своє положення і захиститися від нападів, зводить навколо своєї оселі міцні укріплення, які обкопує широкими каналами з водою. Обов'язкова принадлежність цих середньовічних фортець — високі вежі для спостереження за наближенням ворога. Таким чином, колишні вілли рабовласників перетворюються в замки або навіть в середньовічні міста, які стають центрами, навколо яких групуються вільні і кріпосні селяни військовофеодального правителя.

Зародження фізичної культури балканських народів в середні віки

Болгарія — один з осередків древньої самобутньої слов'янської культури. Задовго до появи писемних пам'яток тут виникла і досягла високого розквіту усна народна творчість. В болгарському фольклорі, яскравому, мальовничому, відображено життя народу. Обрядові і ліричні пісні, героїчний епос, легенди і сказання збереглися від найдавніших часів і передавались з покоління в покоління.

Формування феодалної ідеології і розквіт культури болгарського суспільства припадає на IX—X ст. Саме в цей період створюється слов'янська писемність і широкого розповсюдження набуває оригінальна література на слов'янській мові. (В IX ст. Кирило і Мефодій створюють на основі знаків слов'янського письма і грецького алфавіту слов'янську азбуку).

Поряд з церковною літературою в Болгарії в IX—X ст. розвивалась література світського характеру. За своїм змістом древньоболгарські повісті і оповідання можуть бути поділені на дві групи: повчальні та героїко-історичні.

Новий розквіт самобутньої болгарської культури пов'язаний з відродженням Болгарської незалежної держави і звільненням болгарського народу від візантійського іга (XIII—XIV ст.). В цей період продовжує розвиватися апокрифічна література. Значного розквіту досягають усна народна творчість, пісенний епос, сказання, легенди, ліричні пісні, що відображали боротьбу слов'янських народів проти зовнішніх ворогів.

На заході Балканського півострова, на узбережжі теплого Адріатичного моря, лежить невелика гірська країна Албанія. В далекому минулому країну населяли предки албанців — іллірійсько-фракійські племена землеробів і мисливців. В VII ст. н. е. на узбережжі Албанії стали виникати грецькі міста-держави. Найбільшим був Епір. Розвивались ремесла. Майстри-ремісники виготовляли добротні знаряддя праці, надійну зброю, дорогі прикраси. Та скупі руки римських рабовласників простягнулись і на Балкани. Три війни вів Рим в Албанії, аж поки Іллірія стала римською провінцією. Завойовники захопили кращі землі на узбережжі. Але в неприступних горах народ вперто боровся за незалежність. Римляни так і не змогли повністю підкорити вільних горців.

Коли наприкінці IV ст. Римська імперія розпалася на Західну і Східну (Візантійську) імперії, Іллірія на багато століть підпала під владу Візантії. Не раз іллірійські селяни піднімалися на боротьбу проти візантійського іга. У другій половині XIV ст. більша частина країни звільнилась від іноземного поневолення. На півночі виросло велике князівство з центром в Шкодері. В Середній Албанії існувало велике князівство Арберське (інакше Арбанум або Албанум, звідки прийшла назва Албанія). На південному заході самостійним князівством став Влорський деспотат. На південному сході склалось феодальне володіння роду Музакі.

У містах на узбережжі, які входили до складу албанських князівств, знову розквітли ремесла і торгівля. З'являлися великі поселення і нові міста далеко від узбережжя. Міцніли економічні зв'язки між князівствами. Тисячі ремісників виготовляли землеробницькі знаряддя, інструменти, гвіздки, зброю. Славилась výroби шкірників, ткачів. У приморських містах будували відмінні кораблі. В горах зберігались пережитки родового ладу і влада найстаршого в сім'ї. Тут існували численні общини вільних горців, які разом володіли пасовиськами і не підкорялись нікому, крім своїх старійшин.

Близько 350 р. до н. е. на лівому березі Дунаю і у Південних Карпатах утвердились гетто-дакійські племена. Особливого розквіту їх культура досягла в I ст. до н. е., коли проходив процес становлення ранньої рабовласницької держави.

Завоювання Дакії римлянами в 106 р. стало початком поневолення дакійського народу і розповсюдження тут римської культури. У містах будувалися спортивні споруди, храми, монументи, терми. В Ульпії, наприклад, знайдені руїни амфітеатру на 12 тис. чоловік. Близько Тропеум був зведений великий монумент Трояна в пам'ять перемоги над даками. Збереглися укріплення, вали і дороги, збудовані римлянами.

З кінця III ст. на територію Дакії стали проникати готи, гепіди, потім гунни. З V ст. на цій території з'явилися слов'янські племена, що мали великий вплив на місцеве населення, на весь дальший процес формування румунської народності і румунської мови.

Племінні вожді жили у замках, збудованих на високих горах із величезних кам'яних блоків і висушеної на сонці цегли, за укріпленими валами з міцними стінами і вежами. В цих вежах зберігали привозні і місцеві вироби

з дорогоцінних металів, зброю, дорогий грецький і італійський посуд, багаті скарби монет. Маса даків, що займались землеробством і скотарством, жила маленькими громадами в селах, які складались з кількох десятків убогих, вкритих соломною хиж.

Під час останньої війни з Римом (108 р.), що закінчилась загибеллю Децебала, значна кількість даків залишила свої села і пішла в Карпати, в місця, неприступні для римських військ. До складу Римської Дакії, яка стала з цього часу укріпленою окраїною імперії, увійшли і трансільванські землі, Банат і частина Валахії.

Римське панування тривало тут близько 170 р. і супроводжувалося розповсюдженням римських традицій і зміцненням рабовласницького господарства. Місцеві племена прийняли розмовну мову того часу — так звану «народну латинь», яка стала основою, на якій в подальшому сформувалась румунська мова.

Утворення і розвиток дрібних феодальних держав у валаських, молдавських і трансільванських землях зайняли кілька століть.

Серед головних причин, які перешкоджали створенню сильного феодального князівства в XI—XIII ст., були порівняно слабкі зв'язки між окремими воеводствами і князівствами, а також постійні вторгнення кочівників. Так, наприкінці IX ст. через ці землі пройшли угри, а вслід за ними — печеніги.

Фізичне виховання народів Балканського півострова в епоху феодалізму і візантійського панування

Глибокі перетворення, які супроводжували перехід від рабовласницького ладу до феодального, мали вплив не тільки на формування соціально-політичних і економічних відносин, але й на основні принципи виховання. Причому, середньорічні погляди на виховання стали повною протилежністю античним.

Головним заняттям феодалів було мисливство і підготовка до війни. Кожен з них повинен був бути хорошим наїзником, ідеально володіти зброєю, бути загартованим у битвах, сильним і витривалим воїном. Феодали активно практикували фізичні вправи для того, щоб кожної хвилини стати на захист своїх володінь.

Слов'яни і протоболгари

Найбагатшими джерелами інформації про слов'ян є праці візантійських істориків VI ст. нашої ери і, в першу чергу, роботи Прокопія¹.

Передбачається, що слов'яни, як народність, сформувалися близько V ст. до н. е. на території, яка лежить на північний схід від Карпат. Ще до IV ст. до н. е. частина їх займала землі північніше нижньої течії Дунаю. Там поселилась народність під назвою слов'ян, що жили родо-во-общинним ладом. В II ст. н. е. слов'яни масово розселились звідси в різних напрямках.

За словами історика Таціта, слов'яни володіли дивовижною здатністю переправлятися через непрохідні місця. Вони займались мистецтвом, рибальством, збирали мед диких бджіл.

Фізично слов'яни були людьми витривалими, з добре розвинутим тілом. Вони легко переносили спеку, холод і голод. Крім того, відрізнялися безмежною волелюбністю. Відомий лист одного слов'янського вождя, адресований аварському ханові, в якому сказано: «Немає людини під сонцем, яка змогла б нас підкорити».

Тривале перебування в місцях, багатих річками і озерами, дало їм можливість стати добрими плавцями. Вміли вони і споруджувати човни. Часті і довгі походи вздовж річок зробили слов'ян відмінними веслярами.

До V ст. н. е. слов'янські морські флотилії, що склалися з човнів, уже перетнули кілька морів. Це і було елементом фізичного виховання, пов'язаного з трудовою і військовою підготовкою.

Слов'янські воїни спочатку були озброєні дерев'яним щитом, луком і отруєними стрілами. Вони надавали перевагу боям у гірській і болотистій місцевостях, що свідчить про їх виняткову витривалість і спритність. В поединках діяли швидко, зненацька і відзначалися хоробрістю. Усіх цих якостей вони швидше всього набували за допомогою постійних систематичних тренувань.

На нинішніх болгарських землях, крім фракційців і слов'ян, жили протоболгари. Вперше протоболгари згадуються в 482 р. н. е., коли вони були запрошені Візантією для участі у війні з остготами.

---

¹ Прокопій — грецький історик, уродженець Цезарії в Палестині (V ст. н. е.), помер близько 562 р. н. е., секретар імператора Велізарія, автор «Історії Юстиніанських війн».

Ще на початку V ст. н. е. протоболгари здійснили разом з слов'янами, гуннами і гепідами ряд походів на Візантію.

До кінця IV ст. н. е. протоболгари жили родовим об-щинним ладом. На чолі роду стояв старійшина, якого звали боїл.

Військо протоболгар складалося переважно із кінноти. Кожен повнолітній мужчина вважався воїном і був озброєний мечем і луком. Військовий одяг включав плащ, вкритий кістяними пластинками, і гостроверхий шолом. Використовувався і щит. В боях попереду йшли стрільці, за ними — списоносці і після всіх — меченосці. На противника протоболгари нападали миттєво і несподівано.

Протоболгари були сильні фізично, рухливі, витривалі, відзначалися великою майстерністю у верховій їзді. Цими своїми якостями вони зобов'язані насамперед способо-ві життя, безперервним війнам і, напевно, виконанню фі-зичних вправ військово-прикладного характеру. Введен-ня слов'янської писемності, на основі якої болгарський народ і будував свою нову культуру, було тісно зв'язане з прийняттям християнської релігії. Вона сприяла стиран-ню суперечностей між слов'янами і протоболгарами і ство-рювала передумови для формування болгарської націо-нальності. В основу внутрішнього порядку молода болгар-ська держава поклала візантійський Номоканон, названий в Болгарії «Книгою для керівництва», і «Еккладу», при-йняту під назвою «Закон про суд над людьми».

Усі ці закони відображали нові класові відносини між болгарським боярством і селянством. Закон оберігає при-ватну власність болгар-феодалів шляхом суворих пока-рань. Так, наприклад, за підпал передбачалася смертна кара.

Високий матеріальний добробут болгарської аристокра-тії і вплив Візантії сприяли розвитку болгарської куль-тури. До кінця IX ст. при церквах і монастирях були від-криті перші болгарські школи, які служили місцем прилу-чення до нової релігії тих, що прийняли хрещення. Шко-ли були грецькі і навчання в них велось грецькою мовою.

Організатором перших болгарських шкіл вважається Климент Охридський, один із учнів Кирила і Мефодія. Завданням шкіл була підготовка людей для служіння в церкві. Навчання обмежувалося читанням, письмом, за-учуванням молитов, церковних пісень і церковних обря-дів. Отже, про фізичне виховання не могло бути і мови.

Перша література, яка з'явилась в Болгарії, мала кла-совий характер. Правлячі кола старались впливати на сві-

домість людей, використовуючи їх неосвіченість і забобонність, щоб захистити свої інтереси.

Великий інтерес викликає твір Василя Великого «Шестиднів», особливо другий його розділ «Опис людського тіла». Книга написана під впливом роботи Арістотеля «Історія тварин». «Опис людського тіла» не є науковим трактатом, але, незважаючи на це, дає уявлення про офіційні погляди на розуміння духу і тіла. Тут показана точка зору панівних класів на фізичне виховання.

Сприймаючи християнство лише як ідеологічне вчення, духовенство признавало тільки моральну силу і моральні чесноти, вважаючи, що фізична сила, фізичні якості є втіленням зла. Це вчення внесло новий напрям у систему освіти в країні.

У 1018 р. Болгарія перестала існувати як самостійна держава і увійшла до складу Візантійської імперії. У країні розповсюдились візантійські звичаї, свята і школи.

У 1164 р. в м. Сердика, на честь приїзду імператора, візантійська адміністрація влаштувала великий парад та ігри, у яких взяв участь і сам імператор. При виїзді на коні він упав і пошкодив руку. Цей випадок свідчить, що ігри і фізичні вправи не були чужими візантійській адміністрації.

У 1187 р. Візантія визнала Болгарію як самостійну державу.

Гетто-даки

Писемні джерела для вивчення розвитку фізичної культури народів, які населяли сьгоднішню Румунію, малочисельні і лаконічні. Археологічні розкопки, хроніки, юридичні документи, дозволяють відтворити лише фрагментарну картину стану фізичної культури в середньовічний період. Тому необхідно використовувати і джерела, які, незважаючи на те, що не можуть служити повноцінним науковим матеріалом, дають побічні відомості про зміст і еволюцію румунської культури. Насамперед, необхідно звернути увагу на вивчення самотутніх народних звичаїв, і, особливо, народної поезії. Героїчні баллади того часу допомагають нам побачити різноманітні аспекти життя народу. Ще одним джерелом вивчення історії фізичної культури є румунські народні танці. Переходячи з покоління в покоління, вони, зберігаючи попередню форму, збагачувалися при цьому новими видами рухів.

Із джерел, які ми маємо в своєму розпорядженні, — переказів, хронік, літописів, сучасних історичних праць, творів мистецтва, наприклад, барельєфів, особливо на Трояновій колонії в Римі, видно, що даки добре володіли технікою ведення бою, вміли споруджувати хороші захисні укріплення і були безстрашними воїнами. Вони мали хорошу кавалерію і були озброєні списами, шаблями різних форм, луками, пращами, секирами, дрючками, щитами, виготовляли чисельні пристосування для облоги і штурму фортеці.

Очевидно, що від скіфів вони перейняли мистецтво верхової їзди, стрільби з лука на ходу. Для цього потрібно було багато часу, тому синів дворян направляли на навчання у грецькі поліси на березі Чорного моря, де вони вчилися у спеціальних закладах, які нагадували грецькі палестри і гімнасії.

Вторгнення на Балкани римлян 229 р. до н. е. спричинило насадження інших ідеалів, нового способу життя, в якому фізичні вправи також були в пошані. Вплив римської культури ще більше посилюється в другій половині I ст. н. е., коли Римська імперія, завойовуючи нові землі, досягає Дунаю. В 106 р. н. е., після другої війни з даками, римляни повністю завойовують Дакію. Встановлюється централізоване римське управління, римські рабовласницькі порядки класичного типу.

У період Римської імперії Дакія займала важливу стратегічну позицію в системі військових римських укріплень на Дунаї. Дакія мала сильну армію, легіони і допоміжні частини, військові табори, укріплені замки і т. д.

Форма фізичних вправ румунського народу змінювалась в залежності від розвитку продуктивних сил і виробничих відносин і необхідності захисту від внутрішніх ворогів. Заслугує уваги вплив скіфів — воєнничих кочуючих племен, які знаходились між первіснообщинним і рабовласницьким ладом, можливо, гетто-даки саме від них перейняли мистецтво виготовлення і застосування металевої зброї. Тісні контакти гетто-дакського населення з населенням грецьких фортець на березі Чорного моря — Гістрії (заснована близько VI ст. н. е.), Калларіса (м. Мангалія в наш час), Томіса (в наш час м. Констанца) — стали поштовхом до розвитку фізичної культури серед місцевого населення.

Карбовані монети, знайдені у фортецях на території, де проживало гетто-дакське населення, свідчать про обмін товарами між місцевим населенням і греками; торгіві

контакти сприяли запозиченню гетто-даками високої культури Греції.

Нові привілейовані класи практикували фізичні вправи за римським зразком. У цей час на території римської Дакії будуються амфітеатри для спортивних ігор (які збирали величезну масу глядачів), а також терми. Виховання молоді мало суто військовий характер. Практикуються фізичні вправи в гімназіях: в амфітеатрах замків Сармизегетуза і Поролісума проводяться гладіаторські бої. Елементом римської культури на території Дакії є терми, з яких найбільш вивчені терми замку Гістрія. Вони збудовані за класичним зразком.

У фортецях провінції Добруджа проводилися так звані традиційні свята «герми» на честь Гермеса (культ сили, спритності і краси людського тіла), в яких брали участь молодь, ефеби і всі відвідувачі палестри.

При розкопках в місті Томис знайдено барельєфи з траурними зірками і написами. На одному з них знайдено дані про тривалість ігор, які проводились протягом шести днів, на другому — про участь місцевого населення в них. Так, є барельєфи, які змальовують Skyrtos Dacepens (Скиртос Дака), одягненого у бойову форму з шаблею, кинжалом і тризубцем. Цей барельєф знаходиться в національному музеї в Бухаресті.

Імущі класи щедро фінансували ігри: так, зберігся цікавий напис на надгробному пам'ятнику одного знатного дакійця в м. Томис, у якому, серед інших заслуг померлого згадується причетність до організації Арейських ігор.

Амфітеатр в Сармизегетузі вмещав 12 тис. глядачів. Дата спорудження театру в Поролісумі (зараз м. Мойград) сягає перших років римського панування, він був реставрований в період імператора Антонія, що підтверджують написи 158 р. н. е.

Дуже цікавими є документи, знайдені в руїнах фортець, на узбережжі Чорного моря. Ці документи водночас свідчать, що молодь і ефеби в гімназіях практикували фізичні вправи за зразком афінських учбових закладів.

На обох берегах Дунаю (особливо в провінції Добруджа біля м. Констанца) були знайдені цінні барельєфи із зображенням «фракійського вершника». Вони переконують, що верхова їзда була у великій пошані у фракійського і гетто-дакського населення, яке жило в цій місцевості. Часто зустрічаються надгробні пам'ятники у вигляді «Фракійського вершника» з розгорнутим плащем, зі списом у руці, який символізує героїв свого народу.

Після виводу римських легіонів з Дакії при імператорі Аврелії (274 р. н. е.) і переходу від рабовласницького ладу до феодального, фізичні вправи та ігри розвивалися та збагачувалися під впливом інших народів, особливо слов'ян, які залишили помітний слід у мові, релігії, звичках, легендах, а також народних іграх, що становили важливий елемент фізичного виховання. Можна припустити, що гетто-дакське населення перейняло від слов'ян уміння володіти вогнепальною зброєю, сокирою, списом, а також навчилося деяких тактичних дій. Фізична сила, спритність, вміння поводитись із зброєю культивувалися упродовж безперервних війн з «варварами», гунами, аварами, які здійснювали часті набіги на гетто-дакські землі.

Гирло Дунаю було перехрестям важливих торговельних шляхів, що зв'язували Балтику з Константинополем. Завдяки цьому, разом з товарами, сюди проникали і утверджувалися звичаї різних народів тодішньої Європи. В цих умовах на початку X ст. завершився процес формування румунської народності. У X—XI ст. з розвитком нових продуктивних сил з'являються соціально-економічні передумови виникнення тут феодальної держави.

Фізичне виховання і християнська релігія

Християнська релігія поширилась у вигляді містичної філософської системи і мала великий вплив на уклад життя середньовічної людини. Закриття Олімпійських ігор і спалення Олімпії — епізоди, які символізують торжество нової релігії в боротьбі проти т. з. язичества, яка тривала кілька століть і привела до повної ліквідації античних поглядів і утвердження нового життєвого ідеалу.

Ігри, що проводилися у греко-римську епоху, спустилися до рівня примітивних вульгарних (іноді аморальних розваг) і перестали бути символами моральної і фізичної краси і вже не мали більше ніякої виховної вартості.

На зміну цінностям греко-римського світу, які звеличували фізичну бездоганність, силу і красу людського тіла, прийшли нові етичні та естетичні ідеали.

Доктрина християнської релігії ґрунтується на протиставленні між тілом і душею людини. Вона включає думку про «потойбічне життя» як вид божественної, надприродної сили, тоді як земне життя є лише підготовкою до

загробного вічного блаженного існування. Таким чином, вважалося, що тіло це тимчасова оболонка, тоді як душа вічна. Християнство розглядає тіло ворогом духа, тобто причиною слабкості і падіння, вмістилищем гріха. Язичницькі ідеали насолоди фізично бездоганним тілом заперечувалися як ворожі духові.

Боротьба між тілом і духом не була новою, її висунули ще грецькі філософи-ідеалісти. Першим, хто висунув цю ідею, був Платон, після чого вона набуває розвитку у стоїків (неопіфагорійці, неоплатоніки). Ця філософська течія розглядає тіло як в'язницю духу.

Тертуліан¹, один з теоретиків християнства, обурено говорив: «*Palestrica diaboli negatium*» («тілесні вправи — прояв диявола»). Церква прокляла циркові ігри, які стали до того часу жорстокими, кривавими, хоча і вважались формами фізичного виховання.

Християнство заперечувало будь-які способи фізичного розвитку людини, аж до заперечення гігієнічного догляду за тілом. Піклування про здоров'я було забуте. Нова релігія стала виразником глибокої соціальної кризи тогочасного суспільства, викликаной контрастом між розкішшю, насолодами і розпустою імущих класів і непосильною працею, бідністю і приниженням широких мас бідноти, плебеїв і дрібних ремісників. Вона поширилась і утвердилась як релігія рабів і усіх безправних, переможених і поневолених римлянами народів. Римські імператори боролися з прихильниками нової віри, як з бунтівниками проти римських порядків, переслідували їх, вдаючись до жорстоких масових страт. Пізніше, коли християнство стало домінуючою ідеологією, феодальна еліта почала використовувати його догми для утримання народу в темряві і покорі.

Церква, філософія, наука, література, натхненні ідеями християнства, стають опорою ідеології феодального ладу. Визнана імператором Костянтином державною, ця релігія стає могутньою силою, яка використовується панівними класами для управління державою.

Усі наступні римські імператори боролися за зміцнення християнської церкви, вважаючи, що вона — один з основних факторів територіальної недоторканості імперії.

Християнство стає політичною силою; церква привласнює безмежні земельні володіння, рабів і колонів, а висо-

---

¹ Тертуліан (160—222 рр. н. е.) — християнський теолог-обскурант.

копоставлені церковні чиновники набувають великого впливу і авторитету в політичних і адміністративних справах імперії.

Найбільш могутнім оплотом християнської церкви були монастирі, кількість яких з IV ст. різко зросла. Вони стають цитаделлю християнської філософії і виховання в середні віки. При монастирях знаходились середньовічні школи. Перші з таких шкіл були відкриті бенедиктинцями, згодом з'явилися школи францисканців і домініканців. У цих школах греко-римського періоду молодь вивчала сім вільних мистецтв, які утворюють цикли «trivium» (граматика, діалектика, риторика) і «quadrivium» (арифметика, музика, геометрія, астрономія). Сукупністю людських знань була філософія. В XI ст. наука розділилася на чотири групи: теоретичну філософію, яка включала теологію, математику і фізику; практичну філософію (мораль, економіка і політика); логіку, яка складається з трьох видів мистецтва; і, нарешті, четверта група — механіка — охоплювала промислові здобутки того часу: технологію виробництва вовни, зброї, судоплавства, сільське господарство, до яких приєдналися медицина, театр, мисливство. Освічена людина середньовіччя повинна була володіти латиною і вміти тлумачити християнські догми.

Ставши соціальною і політичною силою, нагромадивши багатства, церква взяла у свої руки виховання молоді.

Протиріччя між розкішним способом життя чиновників церкви і жебрацьким існуванням рабів загострювались. Внаслідок невдоволення мас виник рух «еретиків», які боролися не лише з догматичними суперечностями релігії, але відстоювали соціально-політичні ідеали, ворожі не лише церкві, а й рабовласницькій римській державі.

Для зміцнення своїх позицій католицька церква створила схоластику (течію середньовічної філософії, яка була заснована на релігійних догмах). Схоластичний метод з його надмірним формалізмом утверджувався у шкільному вихованні упродовж кількох століть.

Нова система виховання виключала будь-які прояви фізичного виховання. Були заборонені такі фізичні вправи, як біг, стрибки й інші природні рухи. Купання у водоймах вважалося аморальним.

Незважаючи на те, що фізичні вправи не користувалися підтримкою держави, вони досить активно утверджувалися у побуті широких мас народу, які, попри заборони, продовжували практикувати різноманітні старовинні звичаї та ігри.

ФІЗИЧНА КУЛЬТУРА В КРАЇНАХ БАЛКАНСЬКОГО ПІВОСТРОВА В ПЕРШОМУ ПЕРІОДІ НОВОГО ЧАСУ

Фізичне виховання народів Балканського півострова в період турецького володарювання

У середині XVI ст. до складу Османської імперії увійшли всі континентальні області Греції, Болгарії, Сербії, Боснії. У васальні від Турції князівства перетворилися Молдавія, Валахія, Герцеговина, Чорногорія, Албанія. Зрозуміло, що в різних частинах цієї імперії постійно точилася вперта боротьба проти поневолювачів. Ця боротьба особливо загострилася в кінці XVIII — на початку XIX ст., коли під впливом внутрішніх суперечностей Османська імперія почала розпадатися. Маркс і Енгельс відзначали, що «справжнім яблуком розбрату є європейська Турція, — великий півострів на півдні від Сави і Дунаю. Ця чудова країна має нещастя бути населеною цілим конгломератом різних рас і національностей. Двадцять мільйонів слов'ян, греків, румунів, арнаутів перебувають у покорі перед одним мільйоном турків»¹.

Султан щедро роздавав загарбовані землі турецьким феодалам і духовенству. Місцеве населення було позбавлене прав і виплачувало податки Турецькій державі і церкві. Воно також було зобов'язане відбувати численні повинності.

Особливо важким, насамперед для бідноти, був своєрідний «податок кров'ю» — кожного року посилати в турецьку столицю певну кількість хлопчиків. Там після певного виховання в мусульманському дусі юнаки поповнювали привілейовану армію султана — яничарів.

Середньовічна відсталість Османської імперії, господарська роз'єднаність областей, жорстокий національний і політичний гніт були гальмом на шляху економічного і культурного прогресу поневолених народів. Усе це робило їх боротьбу за своє національно-політичне визволення неминучою. Всебічно проаналізувавши згубні для народів

¹ Маркс К., Енгельс Ф. Твори. Т. 9. С. 373.

Балканського півострова наслідки Османського володарювання, К. Маркс і Ф. Енгельс вказували на необхідність його повалення: «Факт залишається фактом, — писав Енгельс, — від турків необхідно визволитися»¹.

Упродовж багатьох століть у різних частинах Балканського півострова не раз спалахували масові повстання. Проте, тривалий час вони мали локальний характер, виникали не одночасно і не були достатньо підготовлені, тому нещадно придушувалися. Та минав час. Лідери національно-визвольного руху окремих балканських народів бачили неодмінну умову перемоги в тісному зв'язку і спільній боротьбі сербів, румунів і греків. З часом національно-визвольна боротьба набула загальнобалканського характеру.

Де б не починався визвольний рух, де б не спалахувало повстання, усі поневолені народи підтримували його. Болгари, наприклад, брали участь у повстаннях сербів і румунів. У сербській і грецькій національних революціях проявилася братерська солідарність усіх балканських народів. Це ж можна сказати з приводу участі Сербії і Румунії в російсько-турецькій війні 1877—1878 рр., в результаті якої була визволена Болгарія.

Боротьба проти соціального і національного гніту у різних народів мала різні назви: «ускокі» — у далмацьких сербів, «крайшники» — на півночі Сербії, «клефти» — в Греції. Але найпоширенішим було слово «гайдуки». Воно знайшло широке розповсюдження в Сербії, Болгарії, Валахії та Молдавії.

Про болгарських гайдуків основоположник Болгарської Комуністичної партії Димитр Благоев писав: «Це були рішучі, сміливі болгари, які рушницею і ятаганом мстили турецьким, грецьким і навіть болгарським мучителям пригнобленого народу»². Загони партизанів були інколи багаточисельними, діяли організовано, нападали навіть на великі міста. Живучи в лісах і горах, народні месники підтримували тісні контакти з населенням, одержували від нього постійну підтримку і допомогу.

Запеклу боротьбу за визволення від турецької залежності вели в XII і XVIII ст. молдавський і валаський народи.

Велику роль у боротьбі молдавського народу за своє визволення відіграли дружні відносини з народами Росії

¹ Маркс К., Енгельс Ф. Твори. Т. 9. С. 26.

² Благоев Д. Болгарія до визволення. Софія, 1922. С. 371.

і України, їх згуртовувала необхідність протидіяти спустошливим татарським набігам.

Кілька століть іноземного гноблення привели до розвитку національної самосвідомості балканських народів. Південні слов'яни, греки, албанці, молдавани і валахи зберегли свої національні мови, народні звичаї, хоч і повільно, але невпинно розвивалися культура та економіка.

Перші ознаки національного відродження балканських народів з'явилися тут у XVIII ст. Вони виявились у культурно-освітньому русі, у пожвавленні процесу зацікавленості своїм історичним минулим, у постійному прагненні до знань, поліпшенні системи навчання у школах, запровадженні елементів світської освіти.

Албанія

Фізична культура розвивалась на основі традицій, які склалися у цих народів у процесі трудової і військової практики. У їх бойовій і фізичній підготовці значну роль відіграли народні види фізичних вправ і особливо вправи зі зброєю та верхова їзда, які були широко розповсюджені.

Особливо багато уваги приділяли фізичній підготовці албанські народи. Головне заняття як у північних албанців (гегів), так і у південних (тосків), майже до одержання самостійності відіграла військова справа. Усі чоловіки були озброєні: пастухи і навіть землероби носили за плечем зброю, у жінок і дітей були за поясом пістолети. Сім'я-клани, племена мали військову організацію. Варто було кинути клич і всі вже були готові до бою. Ця сміливість і любов до своєї сім'ї збереглися і в сучасних албанців, навіть костюми у них зберігають колишні елементи — біла фустонела, стягнута в талії, нагадує старовинну хламиду.

Сувора природа сприяла тому, що жителі гір виростили безстрашними, мужніми, загартованими воїнами. Хоробрі горці були орлами гір. Албанію справедливо називали «країною гірських орлів».

У середині XIV ст. турки-османи стали грозою південної Європи. Вони стояли біля воріт Італії. Але в Албанії вони зустріли жорстокий опір. Героїчну боротьбу албанського народу, яка спростувала легенду про непереможність військ султана, очолив Георгій Кастриот Скандербег, один із найвидатніших полководців середньовіччя. Борю-

чись з турками, він одночасно боровся проти феодалної роздрібності, закладав основи Албанської держави. Перемоги над турецькими полчищами прославили албанський народ і його вождя по всій Європі. Про Скандербега ще при житті складались пісні і легенди. Тільки після його смерті туркам вдалося захопити Албанію. Країна потрапила під тяжке п'ятисотлітнє іго, та не припиняла боротьби за незалежність. Каральні експедиції завжди залишалися малорезультативними. Гегі ніколи не платили податків турецькому уряду, не виконували ніяких повинностей.

Здійснювані младотурками спроби ввести в північній Албанії європейську фінансову систему закінчились дуже погано для турецьких чиновників, які під охороною великих конвоїв показувались в албанських селах; одні з них були вбиті, а інші з ганьбою вигнані. Така ж доля спіткала і турецьких губернаторів, призначених султанами.

На противагу гусарам, відомим кавалеристам рівнин, албанця можна рахувати природженим наїзником крутих лісових гір. З XV ст. корпуси албанської кавалерії зустрічаються у рядах французьких військ, а пізніше — у найманій армії Венеціанської Республіки. Навіть у першій половині XIX ст. юнаків Акрофонії продавали, і в досить великій кількості, неаполітанському королю, який створив з них так званий королівсько-македонський полк.

Доля закидала албанців як найманих солдатів у далекі країни Європи, Азії, Африки. Албанських горців, що мали високу військову репутацію, охоче брали на службу владики Європейської та Азіатської Турції, господарі Молдавії і Валахії, беї Алжиру.

Турецькі набіги довели албанський народ до крайнього зубожіння. Цілі області перетворювались у безлюдні пустелі, міста лежали в руїнах. Однак в османських літописах того часу, хоча вони з бахвальством розписують ці набіги, є немало згадок і про те, що загарбники зустрічали тут хоч і не організований, але все ж відчутний опір.

«Прокляті племена невірних, — пише про албанців турецький літописець Ахмед Ашик-паша заде, — об'єднувались і вислизали від нас обманом і знову сходилися на високих горах і в глибоких ущелинах... так і залишились нескорені»¹.

Турецьке панування створило серйозні труднощі і для розвитку албанської культури. Завойовники вели жорсто-

¹ Булар Р. Кастріот Скандербег. М., 1894. С. 249.

ку боротьбу з найменшими проявами національної самобутності місцевого населення. В мусульманських релігійних школах викладання велося турецькою мовою, а в школах, залежних від Константинопольської православної патріархії, — грецькою. Кінцевою метою політики турецького уряду було перетворення албанців у мусульман.

Могутньою силою, яка сприяла збереженню єдності і народної самобутності албанців, став фольклор. Пісні і легенди, які переказувались з уст в уста, зберегли в пам'яті народу історію боротьби багатьох поколінь за свою свободу.

Болгарія

У 1339 р. під ударами переважаючих турецьких військ припинила своє існування феодальна болгарська держава. Бояри і духовенство в більшості своїй були знищені або ув'язнені. Багато міст зруйновано, інші заселені турками.

Єдиними школами залишились монастирі, в яких про фізичне виховання не могло бути й мови, так як це суперечило християнству. Найчастіше вчителями в цих своєрідних школах ставали люди з фізичними вадами. Навчаючи своїх вихованців ремеслам (кравецькому, шевському), вони одночасно знайомили їх з основами грамоти. В народі закріпилася думка, що фізична підготовка потрібна тільки для військової служби. Під час різних масових свят проводилися примітивні змагання з боротьби, стрибків, метання каменів, скачки на конях. Серед болгарів були «доганджі» — соколятники, які годували і дресирували для полювання соколів, орлів і ястребів. Були також «кюрчили» — гребці і човнярі, які перевозили людей і вантажі на човнах.

Наприкінці XVIII ст., коли починається епоха національного відродження Болгарії, деякі зрушення помітні і в народній освіті. В епоху Відродження вона розвивалась переважно за зразком еллінських шкіл. Проте, фізичне виховання було офіційно заборонене турецькими властями. Кожне заняття з фізичними вправами вважалось військовим павчанням (талімом) і суворо переслідувалось. В Болгарії багато вчителів, у тому числі Найдено Геров з Копрівішіни (1847 р.), Йосип Ковачев з Габрово (1863 р.), Петко Словейков з Травни і інші були покарані за проведення звичайних занять з фізкультури.

Проте, часта відсутність представників турецької влади

в селах дозволяла болгарам продовжувати свої традиційні заняття фізкультурою під час народних свят.

Дальший розвиток болгарських шкіл пов'язаний із впливом сусідньої Греції. В цей період відкрилися нові училища, в яких культивувався високий дух і нові західно-європейські ідеї. Перші кроки по введенню гімнастичних занять в школах Болгарії пов'язані з іменем учителя Тоні з м. Русе в 1815—1820 рр. Тоні використовував прогулянки дітей для ігор на свіжому повітрі. Заслужують на увагу погляди Неофіта Безвелія. В «Короткій священній історії», «Священному Катехизмі», які вийшли в 1835 р., він писав, що турбота про здоров'я повинна бути на першому місці.

Заняття гімнастикою в нових болгарських школах розглядалися як засіб підготовки до боротьби проти гнобителів. Прибічником фізичного виховання був Найден Геров. Повернувшись в 1846 р. з Росії, він працював учителем в Капрощанському училищі і ввів у навчальну програму гімнастику.

У болгарських школах гімнастика розвивалась під впливом Заходу. Перевагу в цей період одержала так звана турненська система з Німеччини. Провідником її був Іван Момчилов, який здобув освіту в Афінах. У 1844 р. він відкрив в м. Елени школу, ввів у програму навчання гімнастику. Крім цього, проводив стройові вправи, заняття з плавання і т. д.

Ще одним прибічником введення в шкільну програму гімнастики був Никола Стефанов, учитель Габровського класного училища. Під прикриттям занять з гімнастики тут проводилися заняття з військової підготовки. Введення гімнастики в болгарських школах пов'язане також з іменем угорця за походженням Кирила Кояман Ронже, вчителя класного училища в Шумані. Свої заняття він проводив на свіжому повітрі.

Великий вплив на розвиток фізичного виховання в Болгарії мала Чеська Сокольська гімнастична система. Провідником чеської ідеї до звільнення Болгарії був Петр Берковський в м. Лом, який одержав освіту в Празі, потім працював учителем в Хасковському головному училищі (1872—1873 рр.), де вперше ввів гімнастику. Продовжувачем сокольської гімнастики був Княжник Василь Стоянов, який поділяв ідеї доктора Мирослава Тирша. В своїх статтях з Праги в газету «Дунавська зора» (1869) він згадує і про сокольську гімнастику.

Велику роль у розповсюдженні ідей фізичного виховання в Болгарії відіграла також сербська гімнастика. Її провідником був учитель Недоженев, який одержав вищу освіту в Белграді. Недоженев вчив дітей і навіть їхніх батьків їздити на конях, боротися, метати спис і стріляти. З підлітками він організовував різні ігри на свіжому повітрі, проводив вправи з марширування.

Великий вклад у розвиток фізкультури вніс Петко Славейков, учитель з Трояна і Себлієво.

Заслугує на увагу рух гайдуків. Характерними рисами гайдуків була виключна хоробрість, фізична сила і самовідданість. Цього вимагали постійні переходи на великі відстані, часто без їжі і води, а також ведення перивної боротьби. В гайдуцькі дружини, які нараховували до 50 чоловік, приймали тільки фізично розвинутих, хоробрих і міцних людей. У народі гайдук користувався великою повагою, він був надзвичайною людиною, героєм, який постав зі зброєю в руках проти віковичного ворога свого народу. Багато славних переказів про героїчні подвиги гайдуків збереглося до наших днів. Немає на Балканах гори, з якою не був би пов'язаний якийсь подвиг славнозвісного гайдука або гайдуцького воеводи.

Вияткові фізичні якості прославлених гайдуків оспівуються в болгарських народних піснях, які, відображаючи різні змагання та ігри, є єдиними і достовірними історичними документами, за якими можна судити про фізичне виховання болгарського народу.

Після падіння Царграда втратила незалежність і Греція. В період турецького володарювання тільки гірські чабанські племена зберегли певну незалежність. З цих племен і виходили, головним чином, «клефти», напіврозбійники, напівповстанці, які завдавали багато непримностей турецькому уряду. Ряди клефтів поповнювались найбільш мужніми і фізично міцними людьми. Вони нападали на багатих купців, представників турецької влади. Місцеве населення допомагало клефтам, оскільки бачило в них своїх захисників.

Валахія і Молдавія

Уперту боротьбу за звільнення від чужеземних поневолювачів вели народи дунайських князівств Валахії і Молдавії. Ці, ще не зміцнілі, феодальні держави змушені були визнати себе залежними від султанської Турції. З XVI ст.

князівства повністю підпали під іноземне іго, яке тривало більше трьох століть.

Значну роль у боротьбі проти турецького гнобителя відіграли князі Мирча Старий і Михайло Хоробрий в Валахії, Стефан Великий в Молдавії, а найбільших успіхів у цій боротьбі досяг валаський воєвода Михайло Хоробрий. У битві під Келугерені (1595) він розгромив турецьку армію, а через п'ять років йому вдалося, хоча і на короткий термін, об'єднати під своїм скипетром усі три князівства. Спроба молдавського господаря Дмитрія Кантеміра звільнитися від турецького іга з допомогою Росії закінчилася невдалим Пруським походом Петра I 1711 р. Це змусило Османську імперію переглянути свою політику відносно дунайських князівств в Молдавії і Валахії. Султан вирішив посадити на трон в Яссах і Бухаресті багатих греків — вихідців зі стамбульського кварталу фанар, тісно пов'язаних з турецькими властями. Добиваючись підкупамі, інтригами і лестощами возведення на престол і знаючи, що будь-коли їх можуть відкликати і навіть стратити, князі-фанаристи сприймали призначення перш за все, як джерело збагачення для себе і своїх приближених.

Незважаючи на жорстокий гніт турецьких загарбників, продуктивні сили у Валахії і Молдавії розвивалися, міцніли зв'язки молдаван і валахів, які ґрунтувалися як на спільності походження, мови і культури, так і на єдності політичних та економічних інтересів.

Виховання і освіта молоді набули класового і релігійного характеру. Боярство направляє своїх синів на навчання в інші країни, зокрема в Польщу.

З історичних документів того часу відомо, що при дворі князя чи боярина була велика кількість дітей. Вони з малих років отримували певну військову підготовку.

Молдавський князь Нягое Бассараб дав своєму синові Теодизіє першу освіту румунською мовою. Хлопчина займався також фізичною підготовкою, яка проводилася у дворі. Ця підготовка починалась з раннього дитинства, потім прищеплювалися навички поведінки з різними видами зброї. Юнаки оволодівали мистецтвом верхової їзди. Підготовка до військової справи тривала до 21-річного віку. Тих, хто досяг у військовій справі найбільших успіхів, називали «витязями».

Враховуючи те, що військо збиралося тільки у день небезпеки, коли ворог порушував кордон чи коли передбачали його наближення, підготовку до тривалих маршів, вивчення тактики військових дій проводили в мирний час,

До середини XIV ст. валаське військо налічувало 10000 чоловік. При князі Владі Цепеші у Валахії і Штефані Великому у Молдавії до армії стали призивати й селян. В результаті чесельність війська зростала в чотири рази. Селянська армія була пішою, на озброєнні у неї були сокири, луки й коси, шпаги. Збільшення чисельності війська викликало необхідність тривалої військової підготовки. Участь молдавської кавалерії в Марієнбурзькому бою проти тевтонів показала фізичну витривалість молдавських воїнів, їх високу бойову дисципліну, влучність стрільб з лука, а також хорошу тактику ведення бою.

Епізод Ровинської битви з турками, зображений у третьому посланні молдавського поета М. Емінеску, розкриває тактику ведення війни, в якій вирішальну роль відіграла кіннота.

У героїчній боротьбі проти турецьких і габсбурзьких поневолювачів гартувався волелюбний дух молдаван і валахів. У XVIII і XIX ст. боротьба особливо загострилася і, як і в Албанії, породила рух гайдуків. Трудове населення бачило у гайдуках своїх героїв, захисників. Ставлення народних мас до гайдуків знайшло відображення у фольклорі. До гайдуцького епосу належать сказання «Бадіул», «Корбя», «Міхул», «Груя», «Тома Алімон», «Йован Йоргован» та ін. Національно-визвольні та соціальні мотиви в них взаємно переплітаються.

Головні герої гайдуцьких пісень того часу — це узагальнений образ месника, який уособлював усі кращі риси народного звитяжця. У старовинних піснях вони є зосередженням народної мудрості, сміливості, відваги, винахідливості, вірності.

Фізичні вправи, ігри, розваги, розповсюджені в народі, склали основу системи виховання валахів і молдаван.

Важливу роль у розвитку шкільного навчання на початку XVII ст. відіграв фанаріотський господар Александр Іпсиланті. В 1775 р. при монастирі Обедяну в м. Крайове він організував перший семінар священнослужителів. У тому ж році відкрив стару слов'янську школу Св. Георгія, метою якої стало розповсюдження грамоти серед народу. В 1776 р. Іпсиланті розробляє регламент організації шкіл усіх типів у Валахії. Поруч з іншими предметами в цьому регламенті вперше вказується на необхідність занять фізичними вправами у школах. Вчителям рекомендувалось виїжджати на недільні свята за місто. Люди, які населяли Валахію і Молдавію, відзначались міцною будовою тіла і великою витривалістю. Вони були невтом-

ними в ходьбі, легко переносили втому. Ці риси здобувалися в процесі трудової діяльності. Крім того, в народному побуті широко практикувалися різні фізичні вправи та ігри. На масових святах, ярмарках, весіллях проводилися різноманітні змагання.

Ігри доповнювалися народними танцями і піснями. Однією із давніх форм фізичного виховання у князівствах Валахії та Молдавії була тринта (різновид народної боротьби), яка і зараз є національним видом спорту в Румунії. Залежно від методів ведення боротьби існували:

— войовницька боротьба, коли два суперники бралися за руки і з допомогою різних силових прийомів намагалися звалити один одного на землю;

— «пряма боротьба» (вільна), яка полягала у тому, щоб захопити рукою шию противника, а другою — пояс повалити його на землю. Підніжка не дозволялася. Був інший варіант — «пастуша боротьба». Тут суперники могли вдаватися до підніжки. У варіанті «ведмежа боротьба» боролися тільки однією рукою. Великою популярністю в народі користувалися верхова їзда і стрільба з лука. Вони мали прикладне значення — широко використовувалися на полюванні, ставали окрасою різних народних свят.

У жителів Валахії і Молдавії дуже популярною була одна з найдавніших ігор з м'ячем, відома ще з XIV ст. Вона називалася «ойно» або «гойна». Нею захоплювалися всі верстви населення. В наші дні в Румунії «ойна» стала народним видом спорту. Практикувалися й інші ігри з м'ячем: «поарка», «цикул», «цурка», «артічеле».

Поруч із фізичними вправами великий інтерес викликають народні танці «Сирба», «Банул-Меречіне», «Бриул», «Келушарі», які містили різноманітні акробатичні елементи і вимагали од виконавців великої витривалості, хорошої атлетичної підготовки.

Югославія

Період турецького володарювання приніс багато горя і народам Югославії. Турки займали храми, конфіскували майно, забирали хлопчиків і готували з них яничарів.

У боротьбі за визволення від турецького іга величезну роль відіграло фізичне виховання. Особливою хоробрістю і патріотизмом відзначалися сербські «юнаки», які зростали в суворих умовах, привчалися терпіти тяжкі неготи, відважно бились з ворогом.

Боснія і Герцеговина, ставши в 1463—1483 рр. части-

пою турецької імперії, теж опинилися на грані винищення. Щедро обдаровані народи були штучно розділені віросповіданнями, позбавлені національного суверенітету. Та історія показала, що ні чужоземне іго, ні мусульманська віра не стерли з лиця землі босно-герцеговинську слов'янську народність, її національно-політичну самобутність. «Поноска Боспа» («Горда Босна») і «Юначка Герцеговина» («Молодецька Герцеговина») — ось як в народній поезії характеризувалися ці волелюбні народи, трагізм історії яких важко передати. Прив'язаний до віри герцеговинець поділяв із босняком любов до сім'ї, родинного вогнища, батьківщини. Сила характеру у герцеговинця виявилась у наполегливості, в босняка — у впертості. Але гаряча любов до батьківщини, об'єднувала їх. Обидва народи були відданими своїм звичаям.

Чорногорія, «Чорна гора» або, як її називають в Західній Європі «Монтенегро», займала північно-західну частину Балканського півострова. У XIV ст. Чорногорія-Цета стає самостійною державою, і з того моменту починається жорстока боротьба чорногорців з турками, яка продовжувалася з перервами майже чотири століття. У чорногорця немає спокійного плавного поступу серба: він поривчастий, повний вогню, готовий одразу ж вхопитися за зброю, за поясом у нього завжди цілий арсенал пістолетів і ножів. Навіть обробляючи поле, чорногорець не розлучається зі зброєю. Все його прагнення спрямоване на те, щоб стати воїном. Усе виховання чорногорця має спартанський характер: як тільки він вставав на ноги, батько одразу ж вчив його поводитися зі зброєю: стріляти з пістолета, володіти ятаганом. Взимку, біля палаючих вогнищ, старі воїни поважно розкурюючи люльки, розповідали молодим про подвиги, співали пісень про чорногорських героїв, про походи, під час яких долали за день до ста кілометрів, перестрибували через провалля, видиралися по високих прямовисних скелях. Потім це допомагало долати високі гладкі стіни турецьких фортець.

Чотирнадцятирічних підлітків, які досконало оволоділи зброєю, урочисто посвячували у «Юнаки». Батьки запрошували на свято своїх родичів і знайомих. «Юнакові» влаштовували щось на зразок екзамену, на якому він мав виявити все своє мистецтво. Після випробування батько вручав синові зброю, промовляючи: «Ти ніколи не повинен розлучатися з нею, якщо колись її кинеш або загубиш, то не показуйся мені на очі».

Так підлітки ставали справжніми воїнами і зобов'язу-

валися на випадок війни йти битися разом зі старшими.

У Чорногорії найбільше цінили хоробрість, і назвати чорногорця боягузом означало смертельно його образити. Підкорити їх було неможливо. Перед загрозою поневолення вони завжди вибирали смерть.

Уся країна організовувалася на військовий лад. Від участі у бойових діях не звільнялися ні молодь, ні старі, ані церковні служителі. Не випадав з цього загального правила навіть владика. Жінки не тільки заміняли організаторів військових обозів, санітарних загонів, але й брали участь у боях зі зброєю в руках. Щодо старих, то часто вісімдесятилітні йшли в бій і гинули від рук ворога.

Першою грізною зброєю чорногорця довгий час був камінь, в метанні якого він вправлявся з дитинства. Спочатку це була гра, а потім змагання. Під час змагань метали камені вагою до одного пуда. Разом із силою удару вдосконалювалася влучність кидання на великі відстані. Для метання використовували також шнур на зразок праші, завдяки чому декотрі воїни перекидали каміні через кілометрове щетинове поле.

Для розбивання воріт і дверей служив наджак, різновид молотка з довгою ручкою. Причому, один кінець був гострий, як у сокири. Серед старого сербського озброєння згадується ще й брадве, списи. Останні не втрачали свого значення тривалий час. До зброї, яка віджила свій час, але залишилася в пам'яті народній, належать і стріли.

У багатьох місцях Чорногорії нерідко в землі знаходять наконечники, списи і стріли, часом із древками, що свідчить про їх широке застосування.

Меч і шпага — теж старовинна зброя, яка відслужила свій вік. Але їх і зараз можна побачити у чорногорських домах, де вони зберігаються як фамільні реліквії. З ними пов'язують щастя дому.

Постійною зброєю чорногорця був ніж — зброя, що не раз виручала його.

Чорногорія завжди була відкрита для гайдуків з інших сербських земель.

Це була героїчна епоха народів Югославії, в ході якої вони відстоювали своє право на існування, організаційно оформились і утворили першу народну державу. Фізична сила, швидкість, винахідливість, хоробрість і вміння володіти зброєю особливо цінилися. Свідченням цього — численні пам'ятники минулої епохи, багаті народні традиції.

Феодальна система в Югославії зумовила зміни в об-

ласті фізичного виховання. Озброєння важкою бронєю, проведення численних лицарських турнірів мали своїх прихильників і послідовників, особливо серед ланівних класів західних областей Югославії, словенців і хорватів. Так, описуючи турніри 1412 р. у Брежах, феодалі Хрвос і Хранич згадують про вправних бійців, які брали в них участь. Турніри були організовані угорсько-хорватським королем Сигізмундом. Ці змагання надихали творців надгробних пам'яток: їх прикрашали фігурами бійців, що змагалися на турнірах. Перед учасниками турніру ставили завдання: на коні, на повному скаку поразити ціль наконечником списа. В Дубровнику це називалося «влучити в перстень» або «вцілити в калач», у Загребі — в «перстенець». Найпопулярнішою була «сінська алка», організована в 1715 р. на честь перемоги над турецькою армією, що знайшло своє відображення у фольклорі. Це змагання проводилося щорічно і нагадувало феодальні турніри.

Із фольклорних пам'яток даного періоду слід згадати і деякі народні танці зі зброєю, які стали традиційними.

У народних піснях часто говориться про стрибки — «прижек», «героїчний», про «семинальний біг», про кидання каміння з плеча, про влучне метання списа і палиці, про полювання у горах, про стрільбу — «через кільця в яблуко», про верхову їзду — «кінь крилатий», про поєдинки — «мечем і булавою», про боротьбу — «поєдинок богатирів».

Різниця між турніром і поединком полягала головним чином в озброєнні. Турніри проводили найчастіше з одним видом зброї.

Бійці, які сиділи на коні, були одягнуті у важкий металевий обладунок. Поєдинки проводилися і на землі, тоді бійці вдягалися в більш легкий одяг. У епічних піснях ідеалізувався образ середньовічного витязя, котрий міг наздогнати і перегнати суперника. Особливо цінувалась всестороння підготовка юнака:

«І повів бій героїчний,
Він кидав камінь з плеча,
І злітав у стрибку героїчному,
Ведучи бої героїчні.
Він влучив цілячись в очі,
Він стрибнув вище хмар
На коні по полях літав».

Змагання з боротьби проводилися парами і групами, на конях чи пішки, з одного чи кількох видів: стрільбі з

лука, метанні палиці, стрибків у довжину і висоту, через перешкоди (коня чи спис.).

Найбільш славетні герої часто брали участь відразу у кількох видах змагання. Опис такого поединку знаходимо в одній з пісень під назвою «Королевич Марко і Муса Кеседжія».

«Він тоді метнув спис бойовий
Своєму Шарцу між вух,
Делі-Мусі в груди богатирські,
Та палицею спис Муса зустрів,
Через себе його перекинув.
Схопив шаблі ковані,
Одні на одного наступають.
Взялись за булави з шипами,
Почали ними вдаряти.
Від добрих коней відскочили,
Схопились в обіймах богатирських,
І закруtilись по зеленій травіці».

Чи в більш ранній пісні про богатира Видаке:

«Гралсь в іпри різні,
Метали камінь з плеча
Дальше всіх кинув Видак;
Стрибали скачком молодецьким —
Перестрибнув усіх Видак
Бігали бігом молодецьким,
Видак їх усіх обігнав».

Іноді в змаганнях брали участь і жінки:

«Сестриця Марка, королевича з царем
Ледве дочекались, коли неділя настане,
Вийшли на Косово рівне,
Змагаючись в метанні каменя з плеча,
На три аршини перекинула молода».

Ці вірші свідчать, що метання було улюбленою вправою молоді, поширеною на святах і різноманітних видо-вищах.

В іншому творі показано, яких вражаючих результатів атлети досягали у стрибках, хоча потрібно пам'ятати і про народну вигадку. Існували різноманітні способи і види змагань із стрибків. Наприклад, у стрибках через 12-ть коней необхідно було вилізти на 13-го коня, утримавшись при цьому в сідлі.

Ще більше матеріалу дають описи богатирських поединків, які починалися на конях, а закінчувалися на землі. У західних областях (Боснія, Герцеговина) лицарі були одягнуті у важкі панцирі. Для поединку звичайно вибирали велике, рівне і відкрите поле. Поєдинок міг мати дружній характер, але міг бути і смертельним.

Народні пісні дозволяли зробити висновок про те, що

воїни Югославії були не тільки відмінними бійцями, вмілими наїзниками, але й хорошими дресирувальниками коней. Кінь міг за звуковим сигналом воїна змінювати напрям бігу, падати на коліна, щоб ухилитися від суперника.

Фізична культура найбільшого розвитку досягла в Дубровницькій республіці. У XV—XVII ст. вона була важливим культурним і науковим центром на Балканах (Слов'янські Афіни). З другої половини XVIII ст. республіка знаходилась у вассальній залежності від Турції. Завдяки своєму географічному положенню — на узбережжі Адриатики — вона мала можливість підтримувати тісні зв'язки з високорозвинутими країнами світу.

Нові економічні і суспільні відносини, що склалися в республіці у другій половині XVII ст., і рух за звільнення від турецького ярма вплинули на розвиток фізкультури і спорту. Серед фізичних вправ важливе місце займала верхова їзда, стрільба з лука та інших видів зброї, фехтування і біг. У республіці велика увага приділялась проведенню богатирських (юнацьких) ігор. Вони проводилися під час релігійних та молодіжних урочистостей, як огляд військової підготовки населення. Переможців нагороджували дорогими тканинами та грошима.

Стрільба з бойової зброї — самостріла — згадується в Дубровнику ще в XV ст., коли було вирішено, що у Дубровнику і Стоні двічі на рік будуть стріляти з рушниць.

Однією із найпопулярніших ігор вже у XV ст. стала «гностра», що нагадувала феодальні турніри: боролися два витязі із списами на конях. Дещо пізніше виникла гра важкою зброєю — «гопломахія». Вона була складовою частиною військового параду, який щорічно проводився в Дубровнику в день Республіки і нагадував бій з військами супротивника.

Дуже популярними у Дубровнику були молодецькі ігри «алка» або, як їх ще називали, «поліум», а також «біг за перстеном» та «біг за пряником». Про це є достатньо відомостей як у рішеннях Великого, так і Малого віче ще у XIV ст.

ФІЗИЧНА КУЛЬТУРА В КРАЇНАХ БАЛКАНСЬКОГО ПІВОСТРОВА У ДРУГОМУ ПЕРІОДІ НОВОГО ЧАСУ

На початку XIX ст. посилюється боротьба народів Балканського півострова проти турецького іґа, за національну незалежність і утворення самостійних держав.

В результаті повстань сербів у 1804—1815 рр. виникло напівнезалежне Сербське князівство. Грецьке повстання у 1821—1829 рр. призвело до утворення незалежної Греції. Майже незалежною була Чорногорія. Проте, в середині XIX ст. залежними від Туреччини все ще були Болгарія, Південна частина Сербії, Македонія, Герцеговина, Албанія, Валахія і Молдова.

Вперту боротьбу проти іноземного гніту вели народні маси князівств Валахії і Молдови. У 1821 р. тут спалахнуло повстання під керівництвом Тудора Владіміреску, спрямоване як проти Туреччини, так і проти місцевих боярів.

У 1859 р. в результаті об'єднання князівств Валахії і Молдови була утворена нова держава — Румунія, яка знаходилась спочатку в васальній залежності від Туреччини і лише після російсько-турецької війни 1877—1878 рр. стала незалежним князівством, а в 1881 р. — королівством.

Перемога російської армії над турками сприяла виникненню незалежного від турецького султана князівства Болгарія. Проте Південна Болгарія і Македонія залишалися під турецьким іґом. Об'єднання всіх болгарських земель відбулося в 1885 р., а ще через три роки Болгарія була проголошена незалежною державою.

Перемога Росії в російсько-турецькій війні 1877—1878 рр. наблизила час звільнення Сербії і Чорногорії.

Албанія

Піднесення визвольного руху на Балканському півострові в кінці XIX ст. захопило і Албанію. В результаті повстань

1827, 1831, 1834, 1847, 1881 рр. Туреччина була змушена визнати автономію Албанії. Самостійності ж Албанія домоглася в ході Балканської війни (1912—1913).

Соціальне становище албанців за останні три тисячі років майже не змінилось. У XVII—XIX ст., гірська Албанія була мало відома в Західній Європі. Скупі відомості про життя і побут албанських горців містяться в доповідях католицьких месіонерів. Ці документи зберігаються в архівах Ватикану.

За словами католицького месіонера, який жив серед албанців, «вони завжди хочуть бути вільними. Вони не хочуть попасти не тільки під іноземне панування, але і підкорятись своєму владці Великому турку. Найбільше, на що здатні хіміріати, це сплата кілька разів данини, після чого піднімалося повстання»¹.

Турецьке панування створило серйозні перешкоди для розвитку албанської культури. В мусульманських релігійних школах викладання велося турецькою мовою, а в школах, залежних від константинопольської православної церкви — грецькою.

І все ж албанці зуміли зберегти свою багату національну культуру. В умовах боротьби з іноземними загарбниками розвивалась і самобутня система фізичного виховання. Албанці з дитинства вивчали верхову їзду і прийоми володіння зброєю. В них було багато рухомих ігор і забав, які вимагали прояву сили, кмітливості і швидкості.

Болгарія

Національне відродження, яке почалося в XVIII ст., дало сильний поштовх і для розвитку культури болгарського народу. В цей час з'являються перші книги і статті про фізичне виховання народу.

Звернемося до записів лікаря Петра Берона, автора першої болгарської азбуки і його послідовника — лікаря Селімінського. Азбука побачила світ у 1824 р. і відома під назвою «Ребе-буквар». Вона була короткою болгарською енциклопедією. Ось що стверджував Берон: «Здоров'я — це найбільше багатство людини». Здорова людина повинна частіше змінювати свій спосіб життя — виїж-

---

¹ *Скаралеопкі. Ун missione Greco-Cattolica dela Cimara Nel l'Epiro nei secoli XVI — XVIII. Roma., 1910, 1911. N 117—118. P. 433.*

джати за місто на полювання, гуляти і відпочивати, — це зміцнює силу і здоров'я людини до глибокої старості». Заслуга цих двох лікарів в тому, що вони першими в Болгарії заговорили про користь фізичного виховання для формування повноцінної всесторонньо розвинутої особистості.

На початку ХІХ ст. в Болгарії зміцнюється рух за національне визволення країни. Його учасники усвідомлюють, що шлях до завоювання повної національної свободи один — це шлях збройної боротьби з феодалною Османською імперією. Організатором і основоположником фізичного виховання в Болгарії вважають легендарного Василя Левського, він був повішений турками у 1876 р., напередодні національного визволення батьківщини.

У 1864 р., будучи учнем в селах Войнягово-Карловське (Добруджа), Левський заснував із числа сільської молоді таємні братські групи гімнастики. З часом такі групи з'явилися і в інших містах та селах країни. Юні патріоти готувалися до вирішальних боїв з іноземними загарбниками: займалися гімнастичними військовими вправами, маршируванням і стрільбою.

За умовами Берлінського договору, підписаного у 1878 р., була створена автономна область Східна Румелія під прямим пануванням султана. Крім поліції і жандармів їй дозволялося мати регулярне військо. Тому при допомозі російських офіцерів тут створили народну міліцію, а 28 листопада 1878 р. в Пловдиві, теж за участю російських офіцерів і при допомозі генерала Скобелева, була організована перша гімнастична група «Орел».

Перші пункти статуту ясно визначили її мету: «Допомога у проведенні різних фізичних вправ, таких як ходьба, стрільба, фехтування; сприяння розвитку фізкультури серед членів групи». Незабаром такі групи з'явилися майже скрізь в Східній Румелії і Болгарії.

Румелійські гімнастичні групи нагадували озброєні загони і мали військово-патріотичний характер. В групи набирали юнаків, яким виповнилося 18 років. Їх вчили марширувати, фехтувати, стріляти. Незабаром у всіх містах області були засновані такі ж групи, які об'єднували більше 15 тис. чоловік. Їх керівниками стали болгарські і російські офіцери.

За зразком румелійських гімнастичних груп у 1879 р. при Александрійському пансіоні було організовано перші шкільні гімнастичні групи «Болгарський лев». Їх метою було сприяти фізичному розвитку учнів шляхом проведен-

ня систематичних занять. Групи були гімнастичними, але ігри носили, в основному, військовий характер.

Важливу роль в організації шкільного навчання наприкінці ХІХ ст. відіграв міністр освіти Болгарії Іван Гюзелев, який у законі про «Матеріальну підготовку і перебудову шкіл» передбачав в учбовому плані для початкових шкіл гімнастику.

З першого січня 1881 р. гімнастика була введена в навчальні програми усіх державних шкіл і гімназій Болгарії.

У 1891 р. під керівництвом міністра освіти Георгія Живкова був виданий так званий «Живков закон», яким передбачалися деякі зміни в галузі освіти. Цим законом завершилося створення загальноосвітньої шкільної системи Болгарії.

Для проведення занять в країну запросили шведських спеціалістів з гімнастики, яким присвоїли звання викладачів фізичного виховання. Серед запрошених були відомі педагоги того часу Ш. Шампо, Д. Бланшу, Ж. Фардель, Л. Айер, Е. Копфер, А. Бюнтер та ін.

Даніель Бланшу, який працював у Солоніках, Кустенділі і Софії, разом з болгариним Големановим створили перший в Болгарії посібник з гімнастики, сприяли популяризації цієї дисципліни в школах. Організовані заняття по фізичному вихованню для жіночих шкіл почалися у 1896 р. Протягом цього ж року міністерство освіти розробило спеціальний статут для проведення курсів фізвиховання при педагогічних училищах і гімназіях. Такі курси проводилися щорічно для підготовки вчителів основних і класних шкіл.

Багато зробили для розвитку гімнастики болгарські спеціалісти, які повернулись з-за кордону. Серед них був Калін Марінов, який вчився в Стокгольмі. Його справедливо вважали першим болгарським учителем гімнастики. У серпні 1898 р. К. Марінов керував першими курсами з гімнастики для середніх шкіл.

У 1907 р. законом міністерства освіти був встановлений вступний екзамен з цієї дисципліни для вчителів гімнастики, а також передбачені ставки лікарів для стеження за викладачами гімнастики, виконанням гімнастичних вимог і т. п.

Незабаром памітилася тенденція до воєнізації фізичного виховання молоді. У 1903—1908 рр. міністерство освіти затверджує нові програми, в яких фізичне виховання замінюється військовою підготовкою. Згідно з новою

програмою, військові заняття проводилися в усіх класах двічі на тиждень. Перед учнями ставилось завдання: вивчати військові статuti і пройти передбачену підготовку солдата.

У боротьбі за звільнення від турецького іга, а також у війні із сербськими феодалами, яка мала своєю метою об'єднання всіх болгарських князівств, створювалася національна армія. Фізична підготовка військ не виділялась із загальної системи військового навчання, але займала в ній помітне місце. Вирішальну роль тут відіграла російська система підготовки військ.

У 1884 р. Г. Вазов видав книгу «Про військову гімнастику», в якій розробив оригінальну методику організації військового навчання.

У 1895 р. у військових училищах було введено обов'язковий курс із фехтування. Викладати його запросили зарубіжних спеціалістів — італійців Сініто і Сбрішко. Згодом фехтування запровадили в армійських і деяких кавалерійських полках. Час від часу організовувались змагання з цього виду спорту.

У 1899 р. вийшла книга «Про військове навчання і виховання в полкових навчальних командах». Автор — капітан Вакарелов — дає деякі інструкції і настанови по фізвихованню в військових і артилерійських частинах.

Першу гімнастичну спортивну організацію в Болгарії створено у 80-х роках ХІХ ст. У Софії тоді було засновано спортивну групу «Балканський сокіл». В цьому ж році за ініціативою російських офіцерів при групі «Слов'янська бесіда» теж у Софії організували гімнастичну секцію з військового навчання.

До числа буржуазно-аристократичних спортивних організацій для дипломатів закордонних держав і вищого офіцерства російських військ належав і заснований у 1883 р. перший клуб ковзанярів, який проіснував до початку сербсько-болгарської війни 1885 р.

За ініціативою вчителів Тудора Іончева і Шарля Шампо в Софії у 1895 р. створено першу болгарську гімнастичну групу «Юнак». Його членами були студенти Софійського університету і чиновники різних державних установ. Подібні гімнастичні групи під назвами «Соговський юнак», «Борець», «Сокіл», «Орел», «Доброжанський юнак» та ін. були організовані в Пловдиві, Плевені, Козандику, Габрові, Симетрі, Добричі, Відіні, Тирнові, Хаскові, Слівені і ін.

Незабаром виникла ідея об'єднати гімнастичні групи в єдиний союз на чолі з Тудором Іончевим і 15 серпня

1898 р. в Софії була створена Спілка болгарських гімнастичних груп «Юнак». У 1899 р. відбувся її перший конгрес, який обговорив питання про участь Болгарії в Олімпійських іграх. Часу для підготовки було мало, коштів — теж, тому вирішили відмовитися од участі в Олімпійських іграх.

Під час конгресу проводилися гімнастичні змагання, що підвищило його популярність серед народу. На конгресі було прийнято рішення про створення журналу «Здоров'я і сила». Перший його номер вийшов 12 листопада 1899 р. в Кюстенділі.

У 1886 р. в Софії був створений «Софійський велосипедний клуб», який складався в основному із іноземців. У 1902 р. в Русі було засновано «Болгарську велосипедну спілку». У 1903 р. вона нараховувала вже 390 спортсменів. Спілка випускала газету «Болгарський велосипедист».

Ще у 1884 р. в м. Тирново була організована перша мисливська група. Через чотири роки такі групи виникли і в інших містах країни. У 1898 р. вони об'єднались в єдину спілку «Мисливська організація». В цьому ж році був прийнятий закон про полювання. Організація видавала журнал «Піймач».

1896 р. дипломатичні представники заснували Софійський тенісний клуб. У 1911 р. група спортсменів в Софії організувала інший клуб, названий «Болгарський спортивний клуб», перейменованій пізніше в Болгарський тенісний клуб.

За ініціативою архітектора Г. Козарова у 1900 р. в Софії було засновано перше болгарське туристичне товариство «Алеко Константинова», яке пізніше стало одним із відділів єдиного болгарського туристичного товариства з кількома відділами в провінції.

Для учнівської молоді в м. Русі у 1908 р. було засновано юнацьке туристичне товариство «Дунай». Такі товариства виникли в гімназіях по всій країні.

У 1911 р. в Софії відкрито перший Болгарський футбольний клуб за ініціативою вчителя гімнастики Наумова. Членами клубу стали учні гімназій та ліцеїсти. Потім відкрилися футбольні клуби «Ботев», «Розвиток», «Гладстон» та ін.

Розвиток капіталізму в Болгарії тісно пов'язаний із загостренням класових суперечностей і посиленням політичної та економічної боротьби. У цій боротьбі народилася болгарська буржуазія, яка шукала засобів для свого зміцнення і намагалася використати фізичну культуру

і спорт як засіб виховання молоді в дусі мілітаризму і великоболгарського шовінізму.

Напередодні підготовки до загарбницької війни на Балканах керівництво спілки «Юнак» відверто перейшло на бік болгарської буржуазії. 17 вересня 1912 р., буквально через день після оголошення загальної мобілізації, Спілка вирішила піти на фронт у складі спеціального легіону. В нього записалося 220 чоловік.

У 1914 р. конгрес Спілки розірвав відносини із Всеслов'янською сокільською спілкою юнаків та всеслов'янським сокільством.

Після першої світової імперіалістичної війни «Юнак» повністю став знаряддям буржуазно-фашистського режиму в Болгарії. Спілка підтримувала тісний зв'язок із військовим міністерством. Звільнених з армії офіцерів призначали вчителями фізичної культури. Посаду головного інспектора з фізичного виховання у спілці посів реакційний генерал.

Керівники спілки вели відкриту боротьбу проти прогресивних діячів гімнастичного товариства, які відстоювали демократичні принципи її роботи, виступали проти насадження фашизму в країні.

Готуючись до нової війни, болгарська буржуазія не обминула увагою і мисливську організацію «Сокіл». Напередодні балканської і першої імперіалістичної війни організація готувала стрільців для фронту. У 1911 р. вона була перейменована в Мисливську стрілецьку організацію, головне завдання якої полягало в організації і розвитку стрілецького спорту.

Трудящі Болгарії неодноразово підіймалися на боротьбу проти капіталістів, реакційної політики уряду, проти втручання іноземних держав у внутрішні справи країни, за землю, волю, демократичні права і поліпшення умов життя. У 1893 р. в Болгарії вперше було відзначено 1 Травня. В цьому ж році почалися робітничі страйки.

Поряд з політичними і економічними завданнями боротьби, Болгарська робітнича соціал-демократична партія велику увагу приділяла розвитку народної освіти, зокрема фізичному вихованню робітничої молоді. Засновник болгарського соціалістичного руху Д. Благоев ще будучи директором ліцею у 1888 р. вимагає включити гімнастику до шкільної програми як обов'язковий предмет.

Перше робітниче гімнастичне просвітительське товариство було засноване у 1900 р. в кварталі Ючбінар в Софії під назвою «Борець». Члени товариства займалися

гімнастичними вправами і політичним просвітительством. Такі товариства були організовані і в інших великих робітничих центрах. Тільки у Софії у 1907 р. членами клубу стали 720 чоловік.

Пізніше, у 1904 р., за допомогою Чехословацької гімнастичної спілки «Сокіл» були створені гімнастичні товариства болгарських робітників «Сокіл» в Габрово, Русе та Софії.

У 1911 р. всі гімнастичні робітничі спілки об'єдналися в «Спілку робітничих гімнастичних товариств Болгарії». Однак через політичні суперечності ючбінарський «Борець» залишив її ще до балканської війни і почав співробітництво з Болгарською робітничою соціал-демократичною партією.

Після міжнародної наради соціал-демократичних партій, яка 1912 р. відбулася в Копенгагені, в Болгарії було засновано Спілку соціалістичної молоді. Відразу зростає кількість гімнастичних робітничих спілок. Тільки в Софії з'явилося три клуби.

Греція

У 1829 р. розірвала кайдани іноземного поневолення Греція. Майже чотири століття турецького володарювання не змогли погасити стремління грецького народу до волі і возз'єднання в єдиній державі. Порівняно високий рівень освіченості і загальний культурний розвиток греків сприяли пробудженню їх самосвідомості. У прогресивних колах поширювались ідеї грецького Відродження — прагнення відродити колишню велич древньої Еллади. Праці з медицини — «Про діету» К. Михайла, «Історія лікарського мистецтва» С. Іоанну, «Довідник з гігієни» С. Вландіса — вперше нагадують про необхідність гімнастики для гармонійного розвитку людини.

Фізичне виховання, яке включає легку атлетику, гімнастику, ігри та національні танці, було запроваджено в Греції після утворення національної держави, причому у 1834 р. як обов'язковий предмет у початкових і середніх школах — по дві години на тиждень.

У 1832 р. грецьку державу очолював принц Оттон, син короля Людовіка I, який дотримувався німецької системи гімнастики Фрідріха Яна.

У 1833 р. в Грецію прибув із Мюнхена спеціаліст з німецької гімнастики Масманн, який почав вести цей курс

у кадетському корпусі в Афінах, а також курс підготовки викладачів фізвиховання для шкіл.

Багатьох грецьких спеціалістів гімнастики відправляли в Німеччину для спеціалізації. Наприклад, Падан, побувавши в Німеччині, написав у 1837 р. першу книгу з гімнастики новогрецькою мовою.

З метою організації і підготовки Афінської школи вчителів фізичного виховання до Греції прибули видатні спеціалісти з гімнастики Оттендорф і Геннінг. Вони переклали на новогрецьку мову німецьку книгу для вчителів з курсу гімнастики.

У 1880 р. в Афінах було створено першу методичну раду з фізичного виховання, члени якої вирішили відмовитися од німецької воєнізованої охорони. У 1886 р. в Афінах з'явилося перше атлетичне об'єднання, а у 1891 р. — друге, яке було назване всегрецьким. Такі об'єднання були створені і в Патрасі.

За пропозицією Джорджа Афероффа у 1899 р. гімнастика була введена як обов'язковий предмет у всіх початкових, середніх і вищих учбових закладах. Закон передбачав створення державної школи підготовки вчителів фізичного виховання для всіх категорій шкіл. Багато молоді відправлялося за кордон, особливо в Швецію.

З 1909 р. шведська система гімнастики визначається як офіційна програма з фізичного виховання для всіх шкіл. До програми входили шведські вільні вправи поряд з легкоатлетичними вправами за античним зразком — футболом і волейболом.

У школах було введено по три обов'язкових заняття з фізичного виховання на тиждень. Студенти вищих учбових закладів повинні були відвідувати не менше тридцяти уроків в навчальному році. У початкових школах проводилися різноманітні змагання з легкої атлетики, змагання організовувались і між різними школами.

У середніх школах в кінці кожного навчального року проводилися національні змагання з легкої атлетики. В університетах і вищих учбових закладах щорічно проходили грецькі студентські спортивні ігри.

Багато вчених і викладачів провели велику роботу з розвитку гімнастики в Греції. Серед них, в першу чергу, потрібно назвати Георга Пагона, Жана Фокланоса, Жана Крісафіса, Сатіріоса П'япаса, Пилипа Карвеласа, Євангеноса Павлініса та ін.

У 1895 р. для керівництва спортивними федераціями з різних видів спорту в Афінах було створено «Всегрецьке

національне гімнастичне товариство». Його головою став один із тогочасних прогресивних діячів Жан Крісафіс, який деклав багато зусиль для розвитку спорту в країні, а в 1909 р. був призначений генеральним інспектором міністерства освіти.

Заняття з різноманітних видів спорту проводилися в спортивних клубах, котрі створювалися в регіональних спілках. Контроль за роботою спортивного клубу здійснювали префектури, а також регіональні інспектори з фізичної культури.

У 70—80-х роках робітничий рух у Греції робив лише перші кроки. Нечисленні соціалістичні гуртки, які виникли в цей час, поряд з вирішенням політичних і економічних проблем проводили також велику роботу, спрямовану на розвиток фізичної культури і спорту серед робітників. Важливу роль в цьому відіграли прогресивні діячі П. Дракуліс і С. Калергіс.

Відродження грецького народу відкрило можливості для відновлення Олімпійських свят. Вперше це зробив у 1793 р. Йоган Крістоф Гутс-Мутс.

Одним із найактивніших борців за відродження Олімпійських ігор був Євангеліс Цаппас, який у 1821—1829 рр. брав участь у боях за визволення Греції. Його ім'я в історії Олімпійських ігор з'являється на 30 років раніше меморіальної конференції барона П'єра Кубертена. Велика заслуга Євангеліса Цаппаса в тому, що він висунув ідею організації перших змагань на зразок традиційних ігор античної Греції і віддав більшу частину заощаджень для відновлення Олімпійських ігор. З цією метою він передав грецькому уряду 600000 франків, на які в Афінах було створено організаційний комітет по підготовці і проведенню майбутніх ігор.

Потрібно відзначити, що на настійну вимогу Цаппаса, поряд з проведенням літературних і музичних конкурсів, були організовані також сільськогосподарські і промислові виставки. Почалося будівництво необхідних приміщень за проектом датського архітектора Теофіла фон Хансена. Ці приміщення, в яких проживали учасники Олімпійських ігор 1896 р. в Афінах, стають в подальшому Олімпійським селищем.

Перші ігри, названі «Пангрецькими», відбулися у 1859 р. в Афінах. Змагання, в основному, проводилися на вулицях і площах міста, так як старий стадіон не був своєчасно відбудований. Наступні ігри проводилися на стадіоні м. Аттикуса, який уміщав більше 20 тис. чоловік. Поряд з легкою атле-

тикою спортсмени змагалися в плаванні і верховій їзді. Потрібно відзначити, що в Пангрецьких іграх брали участь лише греки. Був порушений і сам ритуал нагородження переможців. Замість увінчання оливковою гілкою, вони стримували грошові премії від 50 до 250 драхм.

Доктор Ференц Мезе, характеризуючи Пангрецькі ігри 1859, 1870, 1875, 1888, 1889 років, заперечує їх значення. Жан Дован у спортивній енциклопедії «Ларуса» пише, що ці ігри межують з авантюрою, а на думку Гастона Мара — це нещасні передчасні спроби, подібні до ярмаркових атракціонів. Джон Громбах, навпаки, в «Олімпійській спортивній кавалькаді» (Нью-Йорк) вважає проведення Пангрецьких ігор спробами здійснити логічний зв'язок між темним минулим і непевним майбутнім.

Однак, незважаючи на певні невдачі, Пангрецькі ігри все ж сприяли розвитку в Греції і закордонних країнах олімпійських ідей.

Після тривалого сну (з 1503 р.) Олімпійські ігри знову прокинулися до життя. 23 червня 1894 р. на міжнародній конференції в Сорбонні за пропозицією П'єра Кубертена було вирішено проводити Олімпіаду через кожних чотири роки і допускати до участі в ній представників усіх народів за їх бажанням.

Першим президентом Олімпійських ігор в Афінах було вибрано грецького поета Бекіласа Бімітріоса. Проте, до проведення перших Олімпійських ігор 1896 р. Греція не була готова. У зв'язку з фінансовими труднощами уряд Греції відмовився брати участь в організації і проведенні ігор.

Велика матеріальна і фінансова допомога була надана людьми, які підтримували ідею відновлення античних грецьких Олімпіад. Так, Георгі Аферофф відбудував з білого мармуру старовинний стадіон в Афінах, зруйнований часом і людьми (мова йде про стадіон на Холмі Гімет, збудований раніше від Гередеса Аттикуса). Стадіон мав еліптичну форму, довжину 260 і ширину 140 м, доріжка вкрита дрібним піском. Проте, слід зауважити, що тенденція до відновлення античної форми стадіону не дала бажаних результатів для розвитку сучасного спорту.

5 квітня 1896 р. почалися перші Олімпійські ігри епохи сучасності. Афінівський стадіон був переповнений: 80 000 глядачів стали свідками цієї історичної події. Фанфари та хори виконали Олімпійську кантату композитора Спирридона Самараса на вірші поета Костіса Паламаса. На старт змагань з дев'яти видів спорту вийшли 285 спортсме-

нів із 12 країн. Команда Греції нараховувала 180 чоловік. Вони змагалися за перемогу у всіх видах програми і досягли значної переваги над командами інших країн, завоювавши вісім золотих медалей. Серед переможців були Луїс Спірос (марафонський біг), Жан Георгіадіс (фехтування на еспадроні).

У стрільбі із вільної армійської гвинтівки та пістолета кращі результати показали Карасевдас Пантеліс, Орфанідіс Георгієс і Франгудіс Жан. Кращий час у велосипедному марафоні на 87 км показав А. Константинідіс із Афін. Переможцями в матроському запливі на 100 м і в лазанні по канату стали також грецькі спортсмени — Малокініс Жан і Андрикопулус Ніколаос.

Із учасників IV Олімпіади слід відзначити Кокоусіса Періклеса, який переміг у піднятті ваги двома руками з результатом 111,67 кг. В 1904 р. в Сент-Луїсі і на Олімпійських іграх в Стокгольмі Тсіклітрас Константин зайняв перше місце в стрибках у довжину з місця з результатом 3,37 м.

Румунія

Нові соціально-класові відносини наклали відбиток на розвиток фізичної культури в дунайських князівствах Валахії і Молдови. В умовах зростаючого феодального гніту народна система фізичного виховання зазнала тут різких змін.

Жорстока експлуатація і феодальний гніт штовхали селян на відверту боротьбу проти чужоземців. Одним з найбільших виступів селян в цей період стала революція 1821 р. під керівництвом Тудора Владимиреску. В цьому повстанні народні маси проявили героїзм, відвагу, мужність і витримку. Величезну роль у фізичній підготовці румунського народу відіграли фізичні вправи, ігри, забави і розваги, які збереглися в побуті.

У результаті укладеного Андріанопольського миру Росія отримала право протекторату над дунайськими князівствами. Російська адміністрація організувала в дунайських князівствах національну народну дружину, в основу роботи якої лягла російська система виховання і підготовка військ. При допомозі російських офіцерів відкриваються перші в країні школи для військової підготовки молодших офіцерів в Яссах і Галаці. Пізніше полковник російської армії Багов відкрив першу румунську юнкерську школу.

У нових шкільних програмах гімнастика вже фігурує як обов'язковий предмет.

У законодавчих статутах шкіл говорилося, що на перших школярів необхідно створити умови для проведення гімнастичних вправ, які зміцнюють організм і виховують сміливість. Серед викладачів гімнастики варто відзначити італійця Лузатто, який працював у Яській академії від 1840 до 1848 рр. За його ініціативою були створені численні гімнастичні снаряди.

Відповідно до затвердженого регламенту, всі шкільні заклади повинні були скласти програми навчання і представити їх на затвердження директорів. Ознайомившись з цими програмами, можна зробити висновок, що багато керівників пансіонатів і шкіл ввели в програмне навчання і фізичне виховання. Його зустрічаємо під різними назвами: фізичне виховання, гімнастичні вправи, фехтування.

Можна відзначити програму, складену в 1831 р. Андрешом Сарайем, в якій автор надає фізичним вправам великого значення. В учбовій програмі пансіонату Жака Конта в Бухаресті і французького інституту в м. Брайла теж передбачались заняття з гімнастики. У статуті французького пансіонату, наприклад, було написано, що розумове виховання не є єдиною турботою школи: моральне і фізичне виховання дітей стає обов'язковим.

Велику увагу приділяли фізичному вихованню і деякі іноземні спеціалісти з гімнастики, які працювали в Румунії.

Наприклад, французи Чирілл, Скуріс, Парве відкрили в Бухаресті в 1859 р. дві школи фехтування і гімнастики. Згодом вони переїхали до Ясс, де викладали фехтування і гімнастику в приватних школах-пансіонатах. У 1857 р. італієць Спінці, цирковий акробат, залишився в Румунії після гастролей і був призначений інструктором гімнастики в Бухарестській пожежній команді, а потім його перевели учителем гімнастики і фехтування у військово-училище в м. Яссах. Поляк Рембоф працював учителем гімнастики в ліцеї ім. Кодряну в м. Бирладі.

Викликає інтерес доповідна записка І. Монолеску, адресована Вищій Раді суспільної освіти, про стан фізичного виховання в Румунії. Він відзначає важливу роль фізичного виховання у формуванні таких важливих якостей людини, як спритність, гнучкість, легкість, сила і висловлює невдоволення, що викладання фізичного виховання у всіх коледжах проводиться на низькому рівні через відсутність кваліфікованих кадрів.

Реформою 1864 р. в Румунії була введена загальна військова повинність, яка зміцнила всю структуру збройних сил, а також підготовку юнаків до служби в армії. Це вимагало корінної перебудови фізичного виховання учнівської молоді в загальноосвітніх школах. Були розроблені нові програми з гімнастики, в яких основна увага приділялася військовим вправам. Автором однієї з таких програм для вчительських шкіл став Антон Веліні. Дві години на тиждень займалися військовою гімнастикою і учні педагогічних училищ.

Під безпосереднім керівництвом досвідченого викладача гімнастики Г. Мочану в програму фізичного виховання багатьох учбових закладів Бухареста теж було введено ряд змін, в тому числі в ліцеях «Матей Бессараба», коледжі «Св. Сави» і в багатьох військових училищах. У практиці фізичного виховання Г. Мочану широко використовував акробатичні вправи Фрідріха Яна, поєднуючи їх з народними римськими танцями. Він також був автором багатьох розробок з методики фізичного виховання у школі.

Для вдосконалення фізичного виховання учнів велике значення мав директивний лист Міністерства суспільної освіти 1892 р., в якому відзначалася необхідність проведення фізичних вправ з учнями в гуртожитках. Автори листа відзначали, що сидячий спосіб життя школярів і особливо учнів, які проживають в гуртожитках, з часом може привести до погіршення стану здоров'я і рекомендували щоденно проводити різні вправи у вигляді гімнастики, танців, ігор, піших переходів, які можуть поліпшити здоров'я підрастаючого покоління і сприяти його розумовому і фізичному розвитку. Таким чином, необхідно, щоб діти виходили на свіже повітря не менше двох разів на тиждень, а в неділю гуляли якнайбільше.

Великий вклад в справу розвитку фізичної культури вніс один з прогресивних діячів народної освіти Румунії Спіру Харет. Будучи міністром народної освіти упродовж більш як десяти років, він сприяв реорганізації освіти на прогресивних засадах. За його ініціативою і на основі закону про «Реформу народної освіти» 1898 р. у всіх школах вводився обов'язковий курс (для дівчаток і хлопчиків) з гімнастики. Заняття проводилися один раз на тиждень, окремо від занять з військової підготовки. В цьому ж році затверджено нову програму з фізичної підготовки для всіх категорій шкіл. Її зміст, в основному, був запозичений у французької і німецької шкіл. До програми входили вправи без предметів і з предметами, зокрема на кільцях.

З ініціативи С. Харета в школах культувалася румунська народна гра «Ойна», а також було затверджено календар щорічних змагань між школами. Перші змагання пройшли в 1899 р., в них взяли участь 13 шкіл. Переможцем стала команда лицю ім. Н. Балческу із м. Брайла. В кінці року проводились гімнастичні свята, які стали в майбутньому доброю традицією румунських школярів.

Спіру Харет не обмежився складанням законів і інструкцій. Він проводив також методичні конференції з питань поліпшення викладання фізичного виховання. Одна з таких конференцій відбулася в 1904 р. На ній обговорювалося багато питань, пов'язаних з організацією і проведенням фізичного виховання в школах. На конференції в 1907 р. мова йшла про необхідність ігор на відкритому повітрі в дитячих садках, екскурсій для школярів.

Спіру Харету належить велика заслуга в справі боротьби проти милітаризації фізичного виховання в школах. В 1906 р. він відмінив прийняті раніше закони про проведення військових вправ у школах. Проте, не всі прогресивні заходи Спіру Харета були здійснені. В 1909 р. у всіх школах знову ввели військову підготовку.

Під впливом військових кіл у школах Румунії в 1914 р. була створена молодіжна північній військова організація «Черчетешія».

У ті роки велась вперта боротьба за демократизацію народної освіти. Головну роль в цьому відіграла соціалістична преса. Особливо активно відстоювала права робітничого класу на освіту газета «Контемпоранул» («Сучасник»). На її сторінках буржуазний лад піддавався суворій критиці, зокрема, за малочисельність шкіл, особливо в сільській місцевості, висувалися вимоги про введення безплатного навчання, відкриття нових шкільних їдалень, забезпечення учнів підручниками, одягом і т. д.

Великий інтерес викликали публікації в газеті «Роминія мунчитоаре» («Робітнича Румунія») про демократизацію народної освіти в школах, зокрема фізичного виховання. Газета очолила боротьбу прогресивних діячів проти буржуазного закону 1909 р., який передбачав заміну фізичного виховання в школах військовою підготовкою.

Питанням методики викладання фізичного виховання в школах були присвячені праці багатьох прогресивних педагогів. Д. Іонеску, наприклад, працюючи міністром освіти з фізичного виховання, сприяв введенню в школах шведської системи гімнастики. Великий вклад в наукове обґрунтування фізичного виховання в Румунії на початку

XX ст. вніс професор М. Атанасіу. В доповіді «Наукові основи фізичного виховання», виголошеній в 1915 р., він відзначав, що в результаті зневажливого ставлення буржуазно-поміщицького уряду до фізичного виховання, населення країни втратило свою працездатність. «Ігнорування фізичним вихованням в Румунії, — писав він, — призвело до того, що в 1906—1908 рр. і в 1913 р. було звільнено від військової служби, включаючи фізично недорозвинену, близько 30 відсотків допризовної молоді». Далі він підкреслив, що «слабе і неякісне харчування (кукурудза) і спиртні напої, а також відсутність занять з фізичного виховання є основними причинами, які створили катастрофічний стан серед румунської молоді».

Що стосується використання іноземних систем фізичного виховання, І. Атанасіу писав: «Не треба вірити в правила використання фізичних вправ, розроблених в інших країнах. Вони не можуть бути запозичені нами». Він пропонував створити свою систему фізичного виховання з врахуванням національних особливостей румунського народу. У 1918 р. І. Атанасіу складає проект першого в країні інституту фізичної культури, який би готував викладачів фізичного виховання для шкіл. Проте буржуазні правителі не були зацікавлені в освіті народу, в тому числі і його фізичному розвитку. В результаті прогресивні ідеї І. Атанасіу так і не були здійснені.

Буржуазний спортивно-гімнастичний рух в Румунії виникає в кінці XIX — на початку XX ст. В країні виникають спортивно-гімнастичні організації. Для підготовки спеціальних кадрів з гімнастики створюються спеціальні заклади.

У 1867 р. в Бухаресті з ініціативи викладача гімнастики Г. Мочану було організовано «Центральне румунське товариство з гімнастики і стрільби в ціль зі зброї». Воно стало першим румунським гімнастичним товариством з дворічним терміном навчання. В товаристві готували майстрів гімнастики, фехтування і стрільби для загальноосвітніх військових навчальних закладів і військових частин.

Таке ж товариство 1902 р. було створено в Яссах під назвою «Товариство музики і гімнастики». В цьому ж році в Бухаресті під керівництвом професора Д. Іонеску було засновано товариство «Вперед». В основу підготовки спеціалістів з гімнастики була закладена програма французької школи.

Одночасно в Бухаресті з'являються товариства гімнастики «Майбутнє», «Румунська молодь», «Гурток викла-

дачів гімнастики м. Бухареста». Їх програми передбачали розвиток спортивної гімнастики, популяризацію деяких атлетичних видів спорту. У 1903 р. організовано «Румунське товариство туристів». Більш широкою була програма «Спортивного товариства Прахова», яка поряд з гімнастикою, стрільбою і мисливством широко розвивала велосипедний спорт, плавання, верхову їзду і футбол, а також легку атлетику. В 1906 р. гімнастичні товариства об'єдналися в «Румунську федерацію гімнастики, зброї і стрільби в ціль».

Для здійснення єдиного керівництва спортивно-гімнастичними товариствами в 1912 р. створюється «Федерація спортивних товариств Румунії (ФСТР). Румунський Олімпійський комітет був створений в 1914 р. Найпопулярнішим видом спорту стала гімнастика. В 1906 р. федерація гімнастики нараховувала більше двох десятків товариств, а в 1912 р. число її членів зросло до шести тисяч.

Від 1892 р. Федерація видає журнал «Румунський гімнаст», який сприяв організації різних конференцій, фестивалів і змагань.

У 1911 і 1913 рр. румунські гімнасти вперше беруть участь у міжнародних змаганнях в Турині і Лейпцігу. У 1912 р. румунський союз легкої атлетики організував змагання між бухарестськими школами з бігу, штовхання ядра, стрибків і ходьби на 14 км. Результати цих змагань були зареєстровані як перші вищі спортивні досягнення країни.

В Румунії швидко починає розвиватися велосипедний спорт. У 1896 р. в Бухаресті збудували два велодроми для проведення занять і змагань. В 1907 р. створюється «Клуб велосипедистів». Перші змагання були організовані 26 жовтня 1909 р. за маршрутом Бухарест — Плоешті — Бухарест. Переможцем цих змагань став Корнелю Маринеску. В цьому ж році створені нові клуби велосипедистів в Браїлі і Галаці.

Великої популярності набуває футбол. Перший офіційний матч відбувся в 1902 р. між командами міст Лукожо і Тімішоара. В кінці 1907 р. в Бухаресті було створено перші футбольні клуби «Олімпія», «Рим», «Колентина». В Плоешті був заснований «Унітед Ф. К.» з числа місцевих службовців англо-голландської нафтової компанії. Пізніше, у 1913 р., в Бухаресті створено «Ф. К. Колця», а в 1914 р. — клуб «Венус».

У 1910 р. почався порівняно швидкий розвиток регбі. Перший спортивний клуб виник у 1914 р. з ініціативи ви-

кладача Н. Мереску на базі ліцеїв «Михай Бравий», «Св. Сави», а також «Стадіул ромин» в Бухаресті. Пізніше в столиці відкрито «Спортінг клуб», «Регбі клуб», а також студентський «Спортінг клуб». У 1914 р. відбувся перший чемпіонат Румунії. Перемогла команда «Теніс-клуб».

Інтенсивно розвиваються й інші види спорту: класична боротьба, бокс, фехтування, лижні гонки, плавання.

Югославія

На початок ХХ ст. більшість народів Югославії томилися під чужоземним ігом. Тільки Чорногорія і частина сербських земель, які входили до князівства Сербія, були незалежні. Інші народи Югославії — македонці, боснійці, герцеговинці, а також значна частина сербів — перебували під турецьким гнітом, а хорвати, словенці, населення сербської області Воеводини — під пануванням австро-угорської монархії Габсбургів.

Незважаючи на те, що народи Югославії жили в різних політичних і економічних умовах, усі вони зберегли свою мову і самобутню культуру. Під впливом європейських країн сюди проникають сучасні організації, утверджується нова система фізичного виховання. Вперше фізкультура була введена у 1853 р. в сербській гімназії м. Нови-Сад з ініціативи лікаря Джорджа Натошевича. А вже з 1868 р. вона стає обов'язковим предметом у всіх основних і учительських школах Словенії. У 1902 р. фізкультура вводиться в гімназіях Марибори і Любляни. Основу програми складала німецька система фізичного виховання.

Після прийняття закону «Про влаштування полкових шкіл і підготовку вчителів королівства Хорватії і Словенії» (1847) гімнастика стала обов'язковою в основних школах Хорватії і Чорногорії.

У Боснії і Герцеговині організоване фізичне виховання стало можливим тільки після звільнення їх від австро-угорських загарбників. У 1878 р. в школах вводяться нові учебні плани і програми, в які вже включено і гімнастику.

У 1879 р. та наступних роках гімнастика вводиться в таких містах, як Сараєво, Баня-Лука, Мостар, Бікач та ін.

У Македонії майже до кінця ХІХ ст. основні і середні школи відкривалися переважно при церквах, мечетях і монастирях. Тому гімнастичні громадські організації тут

з'явилися тільки після 1908 р. Вони були створені під безпосереднім впливом Сербії, Болгарії та Туреччини.

Ще пізніше фізичне виховання, як спеціальний предмет, вводитьься в школах Косова. Як і в Македонії, школи тут до 1892 р. знаходилися при церквах і монастирях. Лише після звільнення від Туреччини у 1913 р. були організовані державні гімназії в Приштині, Печі, Призрене, в яких гімнастика стала обов'язковим предметом.

У гімназіях Сербії фізичне виховання ввели у 1884 р. Та ще до того, у 1871—1873 рр. в Белграді відкрилися курси, на яких було підготовлено більше 200 вчителів гімнастики зі всіх міст краю. Одночасно із введенням в сербських школах фізичного виховання, створилися гімнастичні товариства на зразок чеських об'єднань «Сокіл». Перше таке товариство виникло у 1886 р. в Мостарі, згодом в Бани-Луці, Біхачі, Тровліні, Чапліні, Ливні та ін. містах.

У Мостарі у 1903 р. створено перше сербське гімнастичне товариство «Обіліч», а у 1905 р. в Сараєві і Біхачі — гімнастичне товариство «Душан-Сільні», в Тузле — «Сербський сокіл».

У 1909 р. в школи Косова був направлений відомий вчитель гімнастики Райко Караклаїч. З його ініціативи були створені «сокільські товариства» в Приштені, Жавіце, Вучитриней.

З ініціативи шкільних вчителів Джорджі Божінова і Райко Караклаїча в Македонії були створені спортивно-гімнастичні сокільські організації для розвитку окремих видів спорту серед учнів. Перші із них з'явилися в Скоп'є, Тетово, Прілепе і Бітоле.

Одночасно спортивно-гімнастичними організаціями на зразок сокільської системи в Македонії з'являються спортивно-гімнастичні організації на зразок болгарського «Юнака».

Подібні товариства створюються в Словенії. Наприклад, в Люблянні у 1863 р. організовано спортивно-гімнастичне товариство «Південний сокіл». Із прибуттям в Люблянну чеха Вацлава Весели в словенсько-сокільській організації вводитьься тиршовсько-сокільський гімнастичний метод.

У 1908 р. до Сербії прибули два чеські вчителі гімнастики — Ярослав Вашта та Франтишек Гофман, які відразу ж організували «Державну гімнастичну школу» в Белграді, яка готувала спеціальні вчительські кадри для шкіл.

За рекомендацією Міністерства освіти Сербії незабаром починають створюватися спортивні дружини. Так, в

гімназії Шабце була організована дружина «Рота Сокіл», в гімназії Крагуєвца — сокільське товариство «Душан Сільні» і «Клуб м'ячів».

У 1876 р. в хорватських школах була введена чеська сокільська гімнастична система, тут закріпилася і чеська термінологія фізичного виховання. З ініціативи Франтішека Гофмана у 1878 р. в Загребі і Осієвці відкрилися дворічні курси по підготовці вчителів-викладачів гімнастики. Крім того, Ф. Гофман разом з А. Гайдиняком видавав журнал «Сокіл».

Велику роль в удосконаленні фізичного виховання в Хорватії, а потім в Югославії відіграв доктор Франьє Бучар. Закінчивши Центральний Інститут гімнастики в Стокгольмі, він вів величезну роботу, спрямовану на створення спортивно-гімнастичних товариств і культивування окремих видів спорту та елементів шведської гімнастики в школах Югославії. Одним із найважливіших заходів, проведених під його керівництвом, була організація у 1894 р. дворічних курсів для вчителів гімнастики. Такі курси були організовані і в 1896 р. при «Товаристві вчителів гімнастики Хорватії та Словенії».

Наприкінці шкільного навчального року Франьє Бучар почав організовувати змагання з футболу, тенісу, фехтування, хокею на траві, а також лижників, ковзанярів та ін.

Ф. Бучар є автором перших хорватських підручників з плавання, катання на коньках, фехтування, гімнастики.

У 1874 р. в Хорватії було створено «Загребське товариство фізичного виховання — Хорватський Союз», за зразком якого виникли спортивні організації в Словенії, Далмації, Істрії. Координацію їх діяльності здійснював створений в 1904 р. в м. Сушаке «Союз хорватських сокольських товариств».

Поряд із сокольськими спортивно-гімнастичними організаціями в Хорватії діяла гімнастична організація «Сербський сокіл», заснована у Віковаре (1904 р.), а пізніше в Загребі, Руме, Дубровнику та інших містах. Кожного року поблизу монастиря Рованіца в Среме вони проводили традиційний «День Слави» — свято, присвячене Косовській битві під керівництвом князя Лазаря. Про діяльність організації інформувала газета «Сербський сокіл».

У 1914 р. в Загребі представники південно-слов'янських національних сокільських організацій прийняли рішення об'єднати спортивні товариства в «Югославський сокільський союз». Але в зв'язку з початком першої світової

війни це рішення не вдалося здійснити. Всі спортивні організації були заборонені.

Слід відзначити, що католицька церква прагнула повернути на свою сторону молодь, нав'язати свою ворожу масам ідеологію. З цією метою в 1905 р. в Ясеніцах в рамках католицьких просвітницьких товариств були створені гімнастичні секції. В 1908 р. католицька церква об'єднала ці секції в одну організацію під назвою «Орел». Більшість їх знаходилася в селі, де католицька церква мала більший вплив. За зразком сокільських зльотів церковники влаштовували масові виступи сільської спортивної молоді. Державна влада виявляла їм повну підтримку. Виникають конфлікти з сокільськими організаціями.

У 1907 р. «Орлиха», починає видавати журнал «Молодість». Після першої світової війни він активізує свою діяльність. У 1919 р. виникає жіноча спілка «Орилах», а у 1921 р. в результаті об'єднання чоловічої та жіночої спілок — «Слов'янська спілка» «орловська».

Наприкінці ХІХ ст. в Сербії, Боснії, Герцеговині, Чорногорії, Хорватії та Воеводині одночасно з буржуазними спортивно-гімнастичними товариствами на фабриках і заводах, при залізничних майстернях з'являються робітничі дружини. Вони активно займалися фізичною підготовкою. Особливо велике значення приділялось організації гімнастичних гуртків.

Так, в Мариборі при залізничних майстернях у 1898 р. був створений «Югославський велосипедний клуб». У 1906 р. в м. Мостарі при хорватському робітничому кооперативі організовано «Хорватський робітничий молодіжний клуб», а у 1913 р. — «Молодіжний робітничий спортивний клуб».

Найбільш відомим на цей час був робітничий клуб «Хорватський друкар», заснований у 1912 р. в Загребі. Він культивував футбол, велосипедний спорт, легку атлетику і плавання.

Одночасно зі спортивно-гімнастичними товариствами з'являються організації, які культивують окремі види спорту. Народні спортивні змагання зі стрибків, метання і штовхання каменя з плеча, боротьби та верхової їзди були популярні в цих краях ще з давніх часів. До нашого часу в деяких районах Косово-Драгаш, Гора, Споя, а також в Македонії популярні змагання з пехліванської боротьби. Вони, фактично, є продовженням багатих традицій, які беруть початок ще з часів турецького володарювання. З цих місць вийшли кращі борці Туреччини — Рахім Пехлі-

ван із Гори, чемпіон турецького царства 1909 р., Фахім Пехлівані із с. Кротап, чемпіон 1910 р.

Під час турецького панування регулярно проводилися «Ярмарки пехліванів» в різних куточках імперії.

Великі змагання борців влаштовувалися і під час масових зібрань, на весіллях. Так, в Скопле таке змагання пехліванів організував Етхен-бек з приводу весілля свого сина в 1893 р.

Одним з найбільш популярних видів спорту в Югославії був велосипедний спорт. В 1887 р. в Люблянні відкрився «Клуб словенських велосипедистів», а вслід за ним «Словенське колесарне товариство» в Горіце, «Деловські колесарські клуби» в Меріборі.

Дуже популярним став велоспорт і в Сербії. В 1884 р. в Белграді створено «Перше сербське велосипедне товариство», а в наступному році своє товариство організували велосипедисти м. Валево. Сербські спортсмени провели перші велосипедні змагання, учасники яких крім гонок на швидкість демонстрували майстерність в їзді.

У той же приблизно час клуби велосипедистів з'явилися в Загребі, а пізніше була створена «Спілка велосипедистів Хорватії і Словенії».

Велосипедний спорт швидко знайшов своїх прихильників і в Боснії і Герцеговині. Перші змагання з велосипедного спорту тут відбулися в 1903 р. на шосе Мостар-Мжиткович.

Одним із найстаріших видів спорту в народів Югославії була стрільба. В Словенії, наприклад, змагання стрільців проводилися ще в 1562 р. Кілька століть існувало спеціальне стрілецьке товариство в Люблянні — з 1587 р.

У Хорватії перше стрілецьке товариство було засновано в 1784 р. під назвою «Громадянське товариство стрільби». В 1851 р. в Белграді з'явилась «Белградська стрілецька дружина».

Такі товариства були створені також у Валево, Неготині, Краувіце, Жіше, Мілавновці, Ягодині та інших містах. Вони багато зробили для розвитку спортивних колективів в Сербії. У 1909 р. сербські стрілецькі спортивні товариства вступили в Міжнародну федерацію спортивної стрільби.

Одним із найстаріших та улюблених видів спорту у народів Югославії була гребля. Наприклад, збереглися описи та результати змагань гребної регати, яка відбулася в 1825 р. в м. Сильті. В ній брали участь махаранці, трогірчани, брічани, олішани та сплітські спортсмени.

Перші спортивні товариства гребців згадуються в 1870 р. під назвою «Товариство з греблі та рибної ловлі».

На узбережжі Адриатичного моря в 1885 р. був заснований клуб греблі «Далмація», а в наступному році збудовано гребну станцію «Хорватський сокіл» в Заздрі. В Сушаке працювало «Річково-морське веслярське товариство». Пізніше в Загребі був створений «Хорватський клуб гребців».

У Сербії секції греблі та плавання працювали, головним чином, при гімнастичних організаціях «Душан Сильні» та «Сокіл». У названих товариствах і приватних школах культивувалося також фехтування. В 1903 р. в Загребі розпочав свою роботу «Перший фехтувальний клуб».

Великі заслуги в розвитку спорту в Югославії належали бельгійцеві Шарлю Дусе. Створене ним товариство «Борцовський сербський м'яч» виховало цілий ряд першокласних спортсменів, в тому числі Єфрема Пантеліча, Драгомира Ніколаевича, Олександра Йосифовича. Вони успішно виступали в багатьох змаганнях.

Про футбол перші згадки в пресі сягають 1896 р., коли в рамках Белградського спортивно-гімнастичного товариства «Сокіл» за ініціативою Гуго Булія відкрилася футбольна секція. Футбол культивували і інші белградські спортивні клуби — «Душановец», «Славія», «Велика Сербія».

У ці ж роки в Югославії великої популярності набув кінний спорт, особливо в Боснії, Герцеговині та Хорватії. Розвиваються також легка атлетика, теніс, альпінізм і бокс. В 1910 р. в Сербії почав роботу «Сербський олімпійський клуб» на чолі з Світомиром Джукичем.

У 1912 р. в Стокгольмі сербські спортсмени вперше взяли участь в Олімпійських іграх. Драгутін Томашевич і Душан Мілошевич змагалися в марафоні.

В Олімпійських іграх змагалися і представники інших народів Югославії. Але виступали вони за команди інших країн. Наприклад, фехтувальник Мілан Нераліч на II Олімпійських іграх в Парижі захищав спортивну честь Австрії і завоював бронзову медаль у змаганнях шпажистів.

Плавець і ватерполіст Павло Радмілович теж кілька разів був учасником Олімпійських ігор, але виступав за команду Англії. На IV Олімпійських іграх в Лондоні він завоював дві золоті медалі — в естафеті на 800 м і у водному поло. За австрійську команду на Олімпійських іграх в Стокгольмі виступав борець Петер Кокотович.

ФІЗИЧНА КУЛЬТУРА І СПОРТ У КРАЇНАХ БАЛКАНСЬКОГО ПІВОСТРОВА В ПЕРІОД МІЖ ПЕРШОЮ І ДРУГОЮ СВІТОВИМИ ВІЙНАМИ

Після першої світової війни і буржуазно-демократичних революцій відбулися значні зміни в країнах Балканського півострова. Упродовж усього післявоєнного періоду об'єктом запеклої боротьби між імперіалістичними країнами стала Албанія, що пояснюється її воєнно-стратегічним положенням в басейні Середземного моря. Своє панування над нею намагалися встановити Італія та Франція. Врешті-решт це вдалося зробити Італії, яка перетворила Албанію в свою напівколонію.

Повністю була перекроєна територія Болгарії. Південна Добруджа відійшла до Румунії. Частина Македонії, яка раніше входила до складу Болгарії, перейшла до Сербо-хорватсько-словенської держави. Греція захопила Західну Фракію. Трансільванія, Південна і Північна Буковина перейшли під владу Румунії.

Одні південно-слов'янські землі, які належали Австро-Угорщині, відійшли до Сербії та Чорногорії, інші — Істрія, Трієст — до Італії. Під впливом Великої Жовтцевої соціалістичної революції, революційний і національно-визвольний рух народів Балканського півострова посилювався.

Албанія

Реакція, що перемогла в 1928 р., згубно вплинула на всі сфери культурного і політичного життя країни. Перехід буржуазії на бік короля дав йому можливість утверджувати фашистську диктатуру. Одним із засобів досягнення цієї мети стало залучення молоді у різні напіввійськові спортивні організації, а з 1929 р. в школах Албанії ввели обов'язкове фізичне виховання.

Керівництво процесом виховання здійснювала організація «Енті Комбетаре» («Захист Вітчизни»), створена за

принципом італійських фашистських організацій. До 1941 р. вона нараховувала більше 60 тис. членів. Для підготовки викладацьких кадрів щорічно десять випускників шкіл направлялись у Воєнно-фізкультурний інститут в Фарнесі-но поблизу Рима.

На зразок фашистської Італії створено Албанську спортивну спілку, шефство над якою здійснював сам король. Очолив спілку міністр поліції Албанії, безпосереднім керівником її був італійський фашист Де-Манші, призначений головним інспектором з фізичної культури і спорту. В країні діяло десять окружних організацій. На чолі кожної з них стояли інспектор і двоє технічних комісарів-слухачів Вищої італійської школи фізичної культури і спорту. Спілка отримувала щорічно близько 25 тис. німецьких марок дотації від держави. Якщо взяти до уваги, що чисельність спілки не перевищувала двох тисяч чоловік, то сума дотації була досить значною.

Антинародна політика правлячих кіл викликала велике невдоволення в країні. Проте, народний опір фашистським окупантам не був достатньо організованим і масовим. Тільки після створення комуністичної партії Албанії в 1941 р. з'явилася реальна можливість організації і керівництва національною визвольною боротьбою проти окупантів. У 1942 р. за ініціативою комуністів був створений Національний Визвольний фронт (НВФ), що об'єднував усіх борців проти іноземних загарбників.

У цьому ж році в країні вже діяло більше 20 партизанських загонів. Національно-визвольна боротьба албанського народу набула широкого розмаху і завершилася повною перемогою. Вигнавши з країни німецьких та італійських фашистів, волелюбний народ здобув національну незалежність і можливість будувати нове життя.

Болгарія

Безперервні війни, що їх на початку століття вела Болгарія, призвели до посилення її економічної і фінансової залежності від імперіалістичних держав-переможниць. Проте, реакційний уряд не приховував своїх реваншистських цілей та вів підготовку болгарської молоді до нової війни. Створена ще в 1886 р., спілка болгарських гімнастичних товариств «Юнак» підтримувала тісний зв'язок з військовим міністерством, яке допомагало їй людьми і коштами. Сотні офіцерів, звільнених з армії внаслідок її скорочення, були призначені викладачами фізичного виховання. На

посаду головного інспектора призначили генерала. Реакційні офіцери оголосили відкриту війну проти прогресивних членів товариства.

Вслід за «Юнаком» за фашистським зразком реорганізували мисливську організацію «Сокіл», яку теж очолили реакційні офіцери.

У школи країни теж прийшли звільнені з армії офіцери, які пройшли передпідготовку на короткотермінових курсах, організованих спортивним товариством «Юнак».

З 1931 р. фізичне виховання для юнаків і дівчат, що досягли 20-літнього віку, стало обов'язковим. У всіх школах діти щоденно, упродовж 30 хвилин виконували різні фізичні вправи.

Закон про фізичне виховання відобразив прагнення реакційного болгарського керівництва залучити всю молодь у спортивні товариства. З цією метою спочатку у Варні, а потім в Софії були організовані загони бойскаутів. У 1932 р. ці загони були включені в міжнародну організацію бойскаутів і брали участь у Всесвітніх зборах в Копенгагені — в 1924 р., в Беркенхенді — в 1929 р. і Будапешті — в 1933 р.

Незабаром в Болгарію прибув з Німеччини Карл Дім. За його проектом болгарське керівництво затвердило Новий закон про організацію в державі молодіжної організації «Бранік» за зразком фашистських організацій Німеччини та Італії. Вона ставила своєю метою підготовку болгарської молоді до війни проти Радянського Союзу.

На противагу буржуазним фізкультурним організаціям, за ініціативою Комуністичної спілки в Болгарії були створені робітничі фізкультурні загони (чети), які отримали назву «Спартак». Вперше вони з'явилися в Софії, Плевені, Пловдиві та інших містах. Роботою загонів «Спартака» керував Василь Ленков.

У 1921 р. в Москві делегати Болгарського робітничого спортивного руху, в тому числі голови загонів «Спартак», разом із спортсменами інших країн заснували Червоний спортивний інтернаціонал. З цього моменту прогресивні спортивні робітничі організації Болгарії беруть активну участь у житті міжнародного робітничого спортивного руху. В 1926 р. члени спартаківських дружин Софії заснували фізкультурне товариство «Розвиток».

Характерною особливістю робітничих фізкультурних організацій було те, що вони формувалися на партійній і класовій основі — безпосередньо при низових осередках Комуністичної партії і Комуністичної Спілки Молоді Бол-

гарії. В Софії, Пловдиві та інших містах здобули популярність робітничі спортклуби «Слава», «Чорна Беласиця», «Болгарський прапор», «Устрем», «Есперанто», «Спортсмен», «Вотев», «Ополченець», «Перемога», «Левський». Такі ж клуби були створені в римських селах. На їх базі незабаром створили спортивні товариства, які відіграли важливу роль у розвитку робітничого фізкультурного руху.

У період з 1929 по 1933 рр. при Болгарській Комуністичній партії і Комуністичній Спілці Молоді була створена Центральна робітничо-селянська фізкультурна рада, яка спрямовувала діяльність робітничих фізкультурних організацій і очолювала боротьбу проти милітаризації спорту. У зверненні до всіх членів ради говорилось про те, що буржуазія почала новий похід проти революційного пролетаріату і його керівників. Свідченням цього стали масові арешти робітників. Заарештованих жорстоко катували в тюрмах. Багатьох, в тому числі улюбленців пролетарської молоді Коффенджієва, Ненова, Кочова та інших по-звірячому замучили.

Багато робітників-спортсменів брали активну участь у партизанському русі за звільнення батьківщини. Так, ряди народних месників поповнили 60 членів спортивного клубу «Шипка» із Пловдива. Найдорожче — життя — віддали за світле майбутнє рідного народу Микола Лисков, Тодор Бурков, Василь Ленков, Нікола Калипчєв, Желю Димитров і багато інших спортсменів.

В олімпійському русі Болгарія бере участь з 1924 р. На VIII Олімпійських іграх в Парижі виступали: футбольна команда, чотири легкоатлети, два фехтувальники, один кінник і три велосипедисти. Проте, помітних успіхів ніхто із них не добився, як і на наступній Олімпіаді, яка відбулася в 1928 р. в Амстердамі.

У 1931 р. Болгарський Олімпійський комітет вперше організував Балканіаду, в якій крім господарів брали участь спортсмени Югославії, Греції і Турції. В програму змагань входили: футбол, велосипедні гонки, легка атлетика, мотогонки, фехтування та інші види спорту.

У 1936 р. Болгарія брала участь у IV зимовій Олімпіаді в Гармаші-Партенкірхені і в XI літній Олімпіаді в Мюнхені. Болгарські спортсмени виступили в змаганнях з десятиборства і марафонського бігу, гімнастики, стрільби, фехтування, верхової їзди і планерного спорту.

У 1939 р. у 800 спортивних товариствах нараховувалося близько 175 тис. спортсменів, в тому числі 150 тис. —

в гімнастичному товаристві «Юнак», 65 тис. — в Болгарському спортивному товаристві і 35 тис. — в «Соколі». Спілка болгарських велосипедистів об'єднувала 26 тис. спортсменів.

Румунія

Перша світова війна принесла румунському народові тяжкі страждання. Упродовж двох років три чверті території держави були окуповані і зазнавали планомірного пограбування. У тяжкому стані опинилися промисловість і сільське господарство. Нестримна експлуатація народу, злидні, голод, хвороби різко загострили класові протиріччя.

Румунська буржуазія і поміщики робили все, щоб нейтралізувати революційний рух. Вони жорстоко придушували страйки і селянські заворушення, намагалися різними способами відвернути робітників і селян від участі в класовій боротьбі. З цією метою широко використовувалась церква, преса, освіта, а також фізична культура і спорт.

Міністерство освіти, військове відомство та інші органи поміщицько-буржуазної Румунії вжили ряд заходів, спрямованих на поліпшення фізичного виховання школярів, студентів, робітничої і сільської молоді в своїх класових інтересах. Так, в 1921 р. був прийнятий закон «Про будинки народної культури», в якому говорилось, що «будинки народної культури повинні систематично проводити фізичне виховання і санітарне навчання, а також передполкову військову підготовку».

У березні 1921 р. Міністерство освіти внесло в парламент новий проект закону про фізичне виховання, який свідчив про прагнення правлячих кіл Румунії підпорядкувати фізичне виховання мілітаристській підготовці молоді. 25 липня 1929 р. був прийнятий закон про обов'язкове фізичне виховання. Загальне керівництво фізичним вихованням в країні здійснювало управління національної служби фізичного виховання (ОНЕФ).

У 1923 р. на базі одного з військових училищ Бухареста був створений інститут фізичного виховання. Основою підготовки спеціалістів стала шведська система Лінга.

Бухарестський комітет Соціалістичної партії Румунії був ініціатором створення в 1919 р. першого робітничого спортивного об'єднання «Друзі природи». Згідно із Статутом, головними завданнями об'єднання стало фізичне виховання робітників, пропаганда серед них спортивних ідей, створення нових культурно-спортивних груп.

Буржуазна спортивна організація Румунії (ФССР) перешкоджала діяльності «Друзів природи». Однак, вже в 1924 р. в містах і селах нараховувалося до 40 робочих організацій і груп, які об'єднали більше 40 тис. чоловік.

Бухарестське управління поліції в спеціальному дописі керівництву в 1924 р. повідомляло, що діяльність культурно-спортивної організації «Друзі природи» набула таких масштабів, що не виключена можливість перетворення її в робітничу федерацію, яка може протидіяти діяльності державних спортивних федерацій. У зв'язку з цим «Друзі природи» були рознищені. В травні 1924 р. багатьох її членів заарештували, а саму організацію оголосили поза законом.

Реакційний характер буржуазно-поміщицького режиму в Румунії ще більше посилювався, коли на політичній арені з'явилася терористична легіонерська організація «Залізна гвардія», що проводила антинаціональну політику, спрямовану на те, щоб підпорядкувати державу гітлерівській Німеччині, що загрожувало існуванню Румунії, як незалежної держави.

Наполегливий опір політиці правлячих кіл, спрямованій на фашизацію держави, чинили трудящі міста. Прагнучи придушити революційний рух, буржуазія використовувала різні засоби для відвернення робітників, учнів, студентів, солдатів і матросів від політичної боротьби. Так, за ініціативою генералів була створена румунська організація скаутів, яка готувала офіцерів запасу із числа інтелігенції, відданої королю і релігії.

Королівська влада, монополісти надавали практичну допомогу молодіжним фашистським організаціям, орієнтували їх на боротьбу проти комунізму. У 1933 р. А. Вайда — «хрещений батько» молодіжної фашистської організації «Залізна гвардія» — говорив: «Ви повинні негайно організувати загони і виступати проти комунізму, який почав укорінюватися в нашій державі». В тому ж році, при підтримці короля, був створений «Національний департамент у справах виховання румунської молоді», покликаний забезпечити фізичну, військову і духовну підготовку румунської молоді. Для здійснення цих завдань розроблялися нові програми, так звані настанови. Так, в 1936 р. введено «Настанову з фізичного виховання допризовників»,

В програму навчання були включені гімнастичні вправи, рухливі ігри, метання гранати, стрибки, біг на витривалість, стройова підготовка, багнетний бій, стрільба,

плавання. Навчальні програми передбачали проведення 50—60 занять на рік і тижневу підготовку у військових частинах. Для проведення занять військове відомство виділило кадри викладачів із числа офіцерів і старшин запасу.

У 1937 р. в Румунії до влади прийшла фашистська партія, а 4 січня того ж року була створена молодіжна організація «Сторожі держави». «Сторожі» знаходилися під безпосередньою опікою короля, який призначив себе їх головнокомандуючим — «великим сторожем держави». При королі функціонувала консультативна рада, до складу якої входили голова духовного відомства, представники міністерств оборони, внутрішніх справ і освіти. Усі, хто вступав в організацію «Сторожі держави», зобов'язувалися вірно служити королю, жертвувати в ім'я батьківщини і румунської нації своїм життям, бути слухняними і відданими організації.

10 лютого 1938 р. король Румунії здійснив державний переворот і встановив свою диктатуру. Була прийнята нова конституція, згідно з якою буржуазно-демократичні свободи були ліквідовані, поза законом опинилися профспілки і антифашистські організації. В 1940 р. фашистська організація «Залізна гвардія» стала єдиною політичною партією, яка взяла курс на підготовку країни до війни проти Радянського Союзу.

З метою закріплення основних принципів фашистського режиму в спорті, румунські власті, використовуючи «досвід» гітлерівської Німеччини та Італії, розпустили всі спортивні організації і створили «Товариство румунського спорту». Це стало наслідком процесу воєнізації і фашизації всього політичного і соціального життя країни.

Після першої світової війни спорт в країні розвивався повільно. Відчувалася відсутність відповідної матеріально-технічної бази, невідповідність національних кадрів. Молодь більше захоплювалася спортивними іграми — футболом і регбі. Поширилися також гімнастика, легка атлетика, велоспорт, боротьба, стрільба, теніс. У 1937 р. 22 спортивні Федерації об'єдналися. Вони нараховували в своїх рядах 160 тис. спортсменів.

У 1924 р. румунські спортсмени вперше взяли участь в Олімпійських іграх в Парижі. В команді були футболісти, регбісти, тенісисти, стрільці. Регбісти завоювали бронзові нагороди.

В Амстердамі в 1928 р. малочисельна румунська олімпійська команда виступила не дуже вдало: дався взнаки

низький рівень підготовки, відсутність спортивних споруд в країні і матеріальної підтримки з боку держави.

Югославія

У 1918 р. об'єднання південно-слов'янських земель завершилося проголошенням так званої «Незалежної держави сербів, хорватів, словенців». Вона проводила реакційну мілітаристську політику, що викликало наростання робітничого і селянського національно-визвольного руху. В розпал класових боїв за демократизацію країни, в 1919 р. була створена Комуністична партія Югославії. Відчуваючи загрозу своєму існуванню, уряд в 1921 р. заборонив Компартію і профспілки, а незабаром король розпустив парламент, всі політичні партії, встановив у країні військову диктатуру.

Змінився і характер фізичного виховання — в ньому намітилися виразні тенденції до мілітаризації спорту, особливо під час першої світової війни, коли в Словенії була створена клерикальна гімнастична організація «Орел», а згодом, в 1921 р. — «Югославська Орловська Спілка» з центром у Люблянці.

У післявоєнний період з'явилися і жіночі орловські організації, які входили до складу «Спілки». У Словенії їх було 360, у Хорватії — 210. «Югославська Орловська спілка» випускала свої журнали «Младість», «Орловська варта», «Орловська думка». Одночасно існували і спортивні організації «Макабі» та «Німецький турнерський союз», який об'єднував представників єврейської і німецької національних меншостей.

Під впливом Великої Жовтневої соціалістичної революції у Росії почали свою діяльність робітничі спортивні організації. З'явилися і нові. Так, в Четині виник спортивний клуб «Ловчен», в Сараєві — «Гайдук», в Спліті — «Анарх», в Загребі — «Вікторія».

У 1918 р. в Даруварі учасники російської революції, які повернулися на батьківщину, сприяли створенню соціал-демократичного футбольного клубу «Маркс».

З'явилися робітничі спортивні клуби в Загребі, Славонському-Броді, Пожечі, робітничі спортивні товариства «Пролетар» в Осієвці, «Слога» — у Вінковці, «Омладина» — у Мостарі, «Раднічки» — у Белграді і Соборі, «Напредок» — у Веласі. Чисельність робітничих спортивних організацій особливо зросла після створення Компартії

Югославії в 1919 р. і Союзу Комуністичної Молоді Юго-у 1924 р.; була прийнята резолюція про спорт. Центральному комітетові цієї організації було доручено створити «Робітничий спортивний союз Югославії».

У роботі III конгресу Червоного спортивного Інтернаціоналу, що відбувся у 1924 р. в Москві, брала участь і югославська делегація у складі Чедомира, Кузьмича, Пая, Маргановича і Беліча, обраного до складу виконавчого комітету Інтернаціоналу. Югославська делегація на конгресі отримала мандат на створення Балканської федерації Червоного спортивного Інтернаціоналу. У ході підготовки до виконання цього рішення у вересні 1925 р. відбулася конференція комуністичної спортивної фракції Югославії, на якій було розглянуто питання про об'єднання робітничого спортивного руху на Балканах і тактика щодо реформістського і буржуазного спорту, мілітаризму і фашизму. Для виконання цих рішень у 1926 р. в Загребі був створений спеціальний комітет. Він розробив заходи по об'єднанню робітничих спортивних клубів у «Робітничий спортивний блок». Блок мав свої філіали у великих містах, наприклад, у Спліті, Осієвці та ін. Союз робітничих спортивних клубів організовував змагання, спортивні турніри, культурно-освітні концерти, народні гуляння, походи.

У 1928 р. з встановленням військової диктатури уряд заборонив «Союз робітничих спортивних клубів». Однак вони продовжували свою діяльність під іншими назвами. Крім цього, в країні з'являються нові спортивні клуби. Так, у Загребі почало свою роботу «Окружне робітниче спортивне товариство», у Спліті — «Робітниче спортивне товариство Долматії». У Загребі в 1935 р. на конференції робітничих спортивних клубів був створений комітет робітничих спортивних клубів Хорватії, Словенії, Долматії.

Досить популярними були робітничі спортивні клуби «Пролетар» у Загребі, Осієвці, Славонії, Броді, Джурджіловіці, Ніші, Лесковці та інших містах. В Сербії також діяли робітничі спортивні клуби.

З приходом до влади в 1934 р. Мілана Стоядоновича в країні була запроваджена фашистська диктатура. Тільки реорганізація КПЮ і СКМЮ, створення широкого антифашистського блоку, особливо після обрання Йосипа Броз-Тіто генеральним секретарем КПЮ, дали можливість залучити широкі народні маси до активної боротьби проти фашизації молоді. Багато робітничих спортивних клубів активно включилися у антифашистську боротьбу. Для певної частини молоді організація «Друзі природи» стала

першою школою політичного гарту. В походах і спортивних таборах виникла можливість обміну досвідом проведення ідеологічної роботи. Однак незабаром передові спортивні робітничі організації були заборонені.

Після першої світової війни в школах Югославії існувала сокольська система фізичного виховання. При міністерстві освіти посаду інспектора займав Мирослав Войнович — засновник сокольської системи гімнастики в Сербії. У 1920 р. міністерство освіти ввело гімнастику у всіх середніх школах.

У 1934 р. при міністерстві освіти був створений спеціальний комітет на чолі з Альфредом Піхлером. Він координував усю роботу з фізичного виховання у школах Югославії.

Сокольська гімнастична система на той час вже застаріла, зводилася до того, що спортсмени займалися на снарядах або брали участь у масових виступах на зльотах.

Спорт важко приживався в школах. Розвиток шкільного фізичного виховання гальмувала відсутність кваліфікованих кадрів. Використовувалися, в основному, старі вчительські кадри, які проходили спеціальні курси в Загребі. При сокольських спортивних організаціях теж існували курси, які готували керівників для спортивних товариств і шкіл.

У 1919 р. Франьо Бучар у рефераті «Фізичне виховання в школах і сокольство» пропонував для підготовки вчительських кадрів з фізвиховання відкрити при філософському або медичному факультетах Загребського університету Вищу школу з гімнастики. Але його пропозиції не знайшли підтримки в урядових колах. Лише в 1927 р. в Белграді були організовані однорічні курси для підготовки вчителів гімнастики. 30 випускників одержали направлення на роботу в школи. Вони стали першими вчителями гімнастики в країні. Найздібніші з них спеціалізувалися в Берліні і Варшаві. У 1933 р. в Белграді відкрили однорічну школу по підготовці вчителів гімнастики. Були спроби створити кафедру фізичного виховання при філософському факультеті університету в Любляні. В Белграді згодом школа стала дворічною і отримала назву «Вищої школи з фізичного виховання». У 1941 р. така ж школа була організована в Загребі. Але на початку війни обидві школи закрили.

У післявоєнний час спортивні організації Югославії відновили свою роботу. За ініціативою «Хорватського

спортивного союзу» відбувся з'їзд за участю представників чотирнадцяти спортивних клубів Хорватії. В річenni з'їзду вказувалось на необхідність об'єднання всіх спортивних клубів, створення федерацій із видів спорту.

Першим кроком в цьому напрямі було утворення у 1919 р. «Югославського футбольного союзу». Наприкінці цього ж року внаслідок об'єднання футбольних клубів «Югославський футбольний союз» поповнили ще 63 клуби. Його головою був обраний Хінко Вірт. «Югославський атлетичний союз» об'єднував усі регіональні легкоатлетичні організації. Головою його був обраний Велько Угринич. Крім цього, були створені велосипедний, тенісний, плавальний, веслярський, мотоциклетний, важкоатлетний, волейбольний, альпіністський та інші союзи.

Югославський Олімпійський комітет був заснований у 1919 р. у Загребі за ініціативою члена Міжнародного Олімпійського комітету Світомира Джукича і Франьо Бучара — першого голови Югославського Олімпійського комітету. Одним з головних завдань ЮОК було об'єднання всіх югославських спортивних союзів, створення матеріальної бази і підготовка югославських спортсменів до участі в міжнародних змаганнях і Олімпійських іграх.

VII Олімпійські ігри в Антверпені в 1920 р. стали першими іграми, на яких спортсмени Югославії виступали під єдиним прапором. Через відсутність коштів, на змагання прибула тільки футбольна команда. В I зимових Олімпійських іграх в Шамоні брала участь команда лижників у складі чотирьох чоловік. На VIII Олімпійських іграх у Парижі в 1924 р. югославські спортсмени брали участь в семи видах програми: легкій атлетиці, спортивній гімнастиці, велоспорті, верховій їзді, плаванні, футболі і боротьбі. У змаганнях відзначилися гімнасти, які завоювали золоті медалі. Гімнасти із Югославії відзначились і на Олімпійських іграх в Амстердамі у 1928 р. Леон Стукель здобув золоту медаль у вправах на кільцях, а Степе Дерганц — бронзову в опорних стрибках. Югославська гімнастична команда стала третім призером в командному заліку. А от югославські легкоатлети, велосипедисти, фехтувальники, борці виступили без особливого успіху. У наступних іграх югославська команда не брала участі через відсутність коштів.

На Олімпіаді 1936 р. в складі югославської олімпійської команди було 119 чоловік, що перевищувало спільну кількість югославських учасників на усіх попередніх іграх. Вперше до складу команди увійшли жінки. Ветеран юго-

славського спорту Леон Стукель завоював срібну медаль у змаганнях з гімнастики у вправах на кільцях.

Греція

У період між двома світовими війнами Греція залишалась об'єктом загарбницької політики. Тут перепліталися інтереси Англії, США, Італії, Франції і Німеччини.

Прагнення імперіалістичних держав оволодіти Грецією пов'язане, головним чином, із зручним виходом на південь до Егейського моря і далі до Азії.

Після того, як грецький народ скинув турецьке ярмо, вигнав інших загарбників, потрібен був час і сили для того, щоб відродити країну, в тому числі і фізичну культуру.

Шкільна програма з фізичного виховання включала гімнастику, легку атлетику, ігри і національні танці. Тут застосовувалися, в основному, шведські вільні вправи, легкоатлетичне п'ятиборство, а також футбол і волейбол. У початкових класах заняття з фізичної культури проводилися дві, а в середніх класах — три години на тиждень. Уроки фізичного виховання у початкових класах проводили класні керівники. Поряд із обов'язковими уроками програма передбачала проводити заняття з легкої атлетики та ігри в післяобідній час. Щорічно у початкових школах відбувалися змагання з легкої атлетики, а також міжшкільні змагання. У вищих навчальних закладах щорічно проводилися грецькі спортивні ігри.

У середніх школах, вузах та інших навчальних закладах в програмах з фізвиховання велике місце відводилося легкій атлетиці та іграм. Ці заняття проводили викладачі із спеціальною фізкультурною освітою.

Керівництво і контроль за роботою учителів з фізичного виховання у середніх школах здійснювали регіональні інспектори, призначені Міністерством освіти.

Учителів фізичного виховання для початкових класів готувала педагогічна академія, а викладачів для середніх шкіл і вузів — Національна академія. Вступники повинні були мати атестат про закінчення гімназії і здати вступні іспити.

В академіях студенти вивчали анатомію, фізіологію, гігієну, фізіотерапію, ортопедію, психологію, педагогіку, філософію, історію фізичної культури, гімнастику, легку атлетику, спортивні ігри, національні танці, прийоми першої медичної допомоги, музику, грецьку літературу, туризм, іноземні мови.

Щорічно в літній період організовувалися навчально-спортивні табори, в яких студенти опановували водними видами спорту, а також елементами військової підготовки. Після закінчення Національної академії випускники мали право поряд з фізичним вихованням викладати гігієну.

Для підготовки викладачів-тренерів з різних видів спорту використовувалися, в основному, випускники Національної академії, які спеціалізувалися в окремих видах спорту. Спортсменів збірних національних команд тренували спеціалісти, які вдосконалювали свою майстерність за кордоном.

Виинкли і робітничі спортивні організації. Згодом вони об'єдналися в «Робітничий спортивний союз». Навесні 1930 р. деякі з них були заборонені, в тому числі в Афінах, Кавалі, Мітілені, Ксанті та інших містах. Проте, в ряді районів країни діяльність союзу продовжувалась.

Робітничі спортивні організації Греції брали активну участь у боротьбі за звільнення батьківщини. У 1929 р. «Робітничий спортивний союз» прийняв рішення про вступ до Червоного спортивного Інтернаціоналу.

У травні 1931 р. в Афінах відбулася спартакіада, в якій взяло участь більше двох тисяч робітників-спортсменів.

Через відсутність коштів, слабку підготовку, грецькі спортсмени змогли взяти участь лише в VII Олімпійських іграх в Антверпені і завоювали там одну срібну медаль у командних змаганнях зі стрільби. До складу команди входили Теофілакис Олександр, Теофілакис Жан, Морайтініс Георгієс, Вафіадіс Георгієс і Саппас Лассон.

ФІЗИЧНА КУЛЬТУРА І СПОРТ У КРАЇНАХ БАЛКАНСЬКОГО ПІВОСТРОВА ПІСЛЯ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Відродження Балканських ігор

Друга світова війна мала вирішальний вплив на хід подій у країнах Балканського півострова. У звільнених Радянською Армією Румунії, Болгарії, Югославії починають поступово здійснюватися корінні політичні і соціально-економічні перетворення. Перемога демократичних сил в Албанії також відкрила шлях цим перетворенням.

Визвольна боротьба народів Балканського півострова мала не тільки антифашистський, але й антиімперіалістичний характер і завершилася перемогою народно-демократичної революції. Головні роль в революціях відігравали робітничий клас і його авангард — Комуністична партія.

Культура і спорт у балканських країнах, які стали на шлях соціалістичного будівництва, розвивалися в тісному зв'язку з соціально-політичними перетвореннями і пройшли у своєму розвитку два етапи.

Перший етап (1945—1949 рр.) характеризувався гострою класовою боротьбою. У фізичній культурі і спорті утверджувалися ідеї демократизації фізкультурного руху. Зросла кількість людей, які займалися спортом.

Другий етап (1950—1960 рр.) припадає на період, коли Албанія, Болгарія, Румунія і Югославія приступили до будівництва основ соціалізму. Добровільні спортивні товариства створювалися за виробничими принципами. Була затверджена комплексна програма з фізичного виховання для всіх вікових груп населення, впорядована робота з фізичного виховання, туризму і проведення спортивних змагань, а також спортивна класифікація з усіх видів спорту, розпочалася підготовка фізкультурних кадрів, зміцнювалася спортивна технічна база.

Після другої світової війни і перемоги соціалізму в ряді країн Європи і Азії створюються сприятливі умови для ширшого співробітництва в різних областях — полі-

тичній, економічній, культурній, в тому числі і спортивній. У зв'язку з цим в липні 1945 р. на з'їзді антифашистської молоді Балкан, який проходив у Белграді, розглянули питання про відродження Балканських ігор.

На I конференції в 1946 р. в Софії за участю представників Болгарії, Румунії, Югославії і Албанії це питання було розглянуто всесторонньо. Конференція вирішила щорічно проводити в одній із балканських країн ігри з 15 видів спорту. До участі в змаганнях були запрошені команди Албанії, Румунії, Болгарії і Югославії.

На II конференції в Белграді в 1946 р. було вирішено провести перші післявоєнні літні Балканські ігри в Тірані, включивши в програму змагань легку атлетику, футбол і партизанський марш.

На зимовій спартакіаді в румунському місті Сінаї в 1946 р. відбулися змагання з лижних гонок. Крім господарів, в них взяли участь спортсмени Болгарії і Югославії.

На III конференції в 1946 р. в Бухаресті, в ролі гостей перебували представники Угорщини і спортсмени Трієста. Програму доповнили боксом, боротьбою, велосипедним спортом. У змаганнях брали участь угорські спортсмени і представники м. Тирсти. Вирішено було також проводити змагання юніорів.

На Балканські ігри послали кращих спортсменів. III Балканська конференція затвердила церемоніал відкриття і закриття цих змагань. Передбачалося проводити парад учасників, прийняття присяги, в якій, зокрема, говорилося: «Від імені спортсменів усіх демократичних країн... Ми і спортсмени наших країн клянемося боротися на спортивному полі з честю, зробити фізичну культуру і спорт гарантом зміцнення дружби між народами»¹. Нове піднесення Балканських ігор відбулося після Балканської конференції, яка проходила 1—5 листопада 1947 р. в Белграді. Вона прийняла програму Балканських ігор на наступний рік, визначила країну-організатора і затвердила календар змагань. Було вирішено запросити до участі в іграх спортсменів СРСР, ЧССР, ПНР та ін.

П'ята конференція фізкультурників балканських країн відбулася в 1948 р. в Бледі (Югославія). В її роботі взяли участь і представники ЧССР та ПНР. Змагання стали називатися «Балкано-середньоевропейськими іграми». Почав виходити окремий бюлетень змагань.

¹ Протокол III Балканської конференції в Бухаресті, 1—8 верес. 1946 р. ЦС БСФС. С. 30.

Програма передбачала проведення дев'яти турнірів. Було також вирішено питання про фізкультурне співробітництво між країнами-учасниками, обмін кадрами, проведення науково-методичних конференцій, обмін спортивно-методичною літературою.

Однак з різних причин Балканські ігри перервалися. І тільки у 1953 р. з ініціативи Югославії, Греції і Турції було прийнято рішення знову їх відродити.

Болгарія запропонувала проводити ігри раз у два роки в усіх країнах півострова за чергою. Конференція затвердила статус, обрала установчий з'їзд Ігор.

Новим проявом спортивного співробітництва балканських країн стала рада представників національних Олімпійських комітетів в 1960 р. в Римі і Софії, які обговорили питання про розширення змагань під назвою «Балканіади». «Балканіади» повинні були проводитися один раз у чотири роки, в рік, який передував Олімпійським іграм. Програма змагань повинна включати п'ять-вісім олімпійських видів спорту.

Таким чином, «Балканіади» повинні були мати регіональний характер, стати свого роду передолімпійською підготовкою спортсменів.

За свою піввікову історію Балканські ігри утвердилися як ігри великого масштабу. Вони мають величезне значення для розвитку спортивного руху в країнах Балканського півострова.

Албанія

У результаті перемоги албанського народу в антифашистській національно-визвольній боротьбі, 29 листопада 1944 р. в країні була встановлена революційно-демократична диктатура робітничого класу і селянства.

Після звільнення країни роботу з фізичної культури і спорту очолив «Союз трудової молоді Албанії». В 1945 р. усі його повноваження перейшли до «Спортивної Федерації Албанії». В 1947 р. був створений «Комітет з фізичної культури і спорту при Раді Міністрів Народної Республіки» і його органи на місцях.

У 1949 р. ЦК Трудової Партії Албанії прийняв спеціальну постанову про поліпшення фізичного виховання в країні.

З метою широкого заохочення трудящих мас до занять фізичною культурою і спортом були створені добровільні

товариства профспілок — «Пуна», робітничих ремісничьких кооператорів — «Спартак», трудівників сільського господарства — «Фшатарі», а також «Динамо» та «Партизан».

В цьому ж році були прийняті: республіканський фізкультурний комплекс «Готовий до праці та оборони Албанії» і класифікація з окремих видів спорту. Для підготовки спеціалістів з фізичної культури і спорту 1948 р. в Тирані відкрили фізкультурний технікум, в Тиранському університеті — факультет фізичного виховання.

Багато албанських юнаків навчалися в інститутах фізичної культури в країнах соціалістичної співдружності, зокрема в Радянському Союзі.

У 1953 р. керівництво фізкультурним рухом в Народній Республіці Албанії перейшло у відомство Міністерства охорони здоров'я, при якому була створена Центральна спортивна Рада. Фізичне виховання стало обов'язковим предметом у школах і вузах.

Найбільш поширеними видами спорту в Албанії були: футбол, легка атлетика, баскетбол, бокс, плавання. Великого розмаху досяг в країні альпінізм. Якщо в 1939 р. цим видом спорту займалися всього 500 чоловік, то в 1953 р. — більше 60 тис. чоловік, в тому числі 45 тис. спортсменів-розрядників.

Розвивалася і матеріальна база спорту. Крім столичних, у розпорядженні спортсменів були три стадіони, два басейни, чотири гімнастичні майданчики, сім гімнастичних залів, два спортивні парки, шістнадцять тренувальних полів, численні тенісні корти, не рахуючи сотень відкритих майданчиків для армійських спортсменів.

Жителі столиці користувалися двома стадіонами, басейном, гімнастичним залом, двома залами для боротьби і боксу, спортивним комплексом «Рінія», шістьма тенісними полями, двома стрілецькими тирами, численними відкритими майданчиками.

У 1959 р. Рада Міністрів Народної Республіки Албанії прийняла постанову про створення єдиного «Союзу фізкультурників і спортсменів Албанії».

Напередодні спортивні товариства були розпущені, крім армійських колективів «Партизан» і «Динамо».

«Союз фізкультурників і спортсменів Албанії» об'єднав більше 850 колективів фізичної культури чисельністю понад 72 тис. чоловік. Спорт почали широко розвивати у сільській місцевості, тут за короткий час було збудовано близько 200 нових спортивних баз. До занять з фізичної куль-

тури були залучені жінки, про що до визволення вони не могли і мріяти. В країні культивувалось близько 30 видів спорту. Албанські спортсмени брали участь у всіх міжнародних змаганнях.

Важливу роль у розвитку масового фізкультурного руху і підвищення спортивної майстерності відіграла національна Спартакіада 1959 р.

У змаганнях, що передували національній Спартакіаді, брали участь десятки юнаків і дівчат. В країні з'явилося багато нових колективів фізичної культури, спортивні змагання стали масовими.

Проводилися регулярно огляди-конкурси колективів фізичної культури і окремих районів.

Спартакіаді передували масові виступи у великих містах Албанії — Корчі, Шкодері, Ельбасені, Влорі. В них взяло участь більше 20 тис. чоловік.

Урочисте відкриття фіналу Спартакіади відбулося 4 жовтня 1959 р. За ходом змагань спостерігали керівники партії та держави, передовики виробництва, зарубіжні гості.

Перша національна Спартакіада Албанії сприяла організаційному зміцненню колективів фізичної культури, розповсюдженню масових форм фізкультурної роботи, вдосконаленню системи проведення спортивних змагань. Вона стала великою подією в житті країни, справжнім оглядом досягнень албанського народу, здобутих при допомозі Радянського Союзу і країн народної демократії.

Однак на початку 60-х років керівництво Албанії розірвало відносини з Радянським Союзом, співробітництво з іншими країнами РЕВ. Це, звичайно, не могло не вплинути на розвиток економіки і культури в країні, в тому числі, фізкультури і спорту.

У теперішній час Радянський Союз рішуче виступає за нормалізацію відносин між нашими країнами в інтересах наших народів, справи миру і соціалізму.

Болгарія

9 вересня 1944 р. влада в Болгарії перейшла до рук трудящих. Новий уряд вже з перших днів став проводити корінні демократичні перетворення. За ініціативою БКП в країні був створений керівний орган з фізичної культури та спорту — Центральна спортивна рада, згодом перейме-

нована в Центральну раду у справах фізичної культури та спорту. До її складу входили представники різних міністерств, організації демократичної молоді, студентської і професійних спілок.

Одним із найважливіших завдань, які стояли перед болгарським фізкультурним рухом, було об'єднання всіх фізкультурних союзів. У 1946 р. цей процес був повністю завершений.

Створена після війни спеціальна дирекція з фізичної культури та спорту при Міністерстві охорони здоров'я, провела велику роботу, спрямовану на розвиток фізичної культури та спорту, зокрема зміцнення матеріальної бази.

У січні 1948 р. на Великих Народних Зборах Болгарії був прийнятий закон «Про фізичну культуру і спорт», згідно з яким керівництво фізичною культурою та спортом в країні покладалося на Верховний комітет у справах фізичної культури і спорту при Раді Міністрів Болгарії.

Верховний комітет з фізичної культури та спорту і його органи на місцях здійснювали спільне керівництво фізичною культурою і спортом в школах, громадських фізкультурних організаціях на підприємствах.

Згодом був прийнятий фізкультурний комплекс «Готовий до праці і оборони».

Одним із найважливіших завдань стала підготовка фізкультурних кадрів. Спеціалістів по фізкультурі і спорту готував Інститут фізичної культури в Софії, дворічна школа тренерів, технікум фізичної культури ім. Василя Левського в Пловдиві.

Інститут фізичної культури готував викладачів фізичної культури для середніх і вищих навчальних закладів, тренерів з різних видів спорту, кадри для керівництва спортивними товариствами, клубами, низовими колективами фізичної культури.

Випускники вузу проходили спеціальну практику з плавання — на березі Чорного моря, з зимових видів спорту — в Піриніях. Дворічна вища школа тренерів при інституті готувала спеціалістів вищої кваліфікації. Навчання в технікумі фізичної культури ім. Василя Левського в Пловдиві тривало чотири роки. Випускники одержували диплом про середню спеціальну освіту з фізичної культури і спорту і могли працювати викладачами в середніх школах, організаторами фізичної культури на різних підприємствах і установах.

Новий етап у розвитку фізичної культури і спорту в країні почався після прийняття в 1949 р. постанови ЦК

Компартії Болгарії «Про стан фізичної культури і спорту і завдання партії в цій галузі», в якій підкреслювалась роль партійних організацій в наданні постійної допомоги місцевим фізкультурним організаціям, вказувалось на необхідність організації добровільних спортивних товариств за виробничим принципом. Особлива увага приділялась також організації наукової роботи в галузі фізичної культури і спорту, підвищенню спортивної майстерності болгарських спортсменів, будівництву нових спортивних споруд.

Виконуючи рішення ЦК БКП, болгарські фізкультурні організації за короткий час добились великих успіхів. В країні були створені профспілкові добровільні спортивні товариства «Торпедо», «Шахтар», «Локомотив», «Динамо», «Будівельник», «Червоний прапор», «Академік», «Ударник», «Вересень», «Червона зірка» та інші.

Основою болгарської системи фізичного виховання став фізкультурний комплекс ГПО. Наприкінці 1949 р. в країні нараховувалось майже 30 тисяч значків ГПО, які склали норми з вісьмох обов'язкових видів спорту і трьох за вибором. З 1949 р. фізичне виховання було включене у навчальний план усіх учбових закладів, як обов'язковий предмет для студентів першого і другого курсів. Для студентів третього і четвертого курсів заняття проводилися факультативно. В 1959 р. програма змінилася: була введена спортивна спеціалізація з окремих видів спорту. Всі студентські спортивні колективи об'єдналися в спортивну асоціацію «Академік». Великим вузам надавалось право організувати спортивні клуби. Студентський спорт в Болгарії досяг великих успіхів. Його представники перемагали на міжнародних змаганнях, чемпіонатах Європи і світу.

У 1952 р. було створено сільське спортивне товариство «Урожай».

Болгарські спортсмени брали участь в Олімпіадах в Хельсінкі, Мельбурні, Римі та Токіо і завоювали 23 медалі, в тому числі 5 золотих, 11 срібних і 7 бронзових. Першу олімпійську нагороду здобув у Хельсінкі боксер Борис Георгієв. Він став бронзовим призером, а перше «золото» команді приніс борець вільного стилю Никола Станічев в Мельбурні. Бронзову медаль в цьому виді спорту завоював ще один болгарський спортсмен — Юсейн Махмедов.

Успішним слід вважати і виступ болгарських борців класичного стилю. Срібні медалі завоювали Петко Сіраков і Димітр Добрев, бронзові — футболісти.

На XVII Олімпійських іграх в Римі болгарська команда виступала в дванадцяти видах програми. Високий клас знову продемонстрували борці. Чемпіоном став Димітр Добрев, срібну медаль завоював Бімбалов, бронзову — Данко Петров.

У змаганнях з вільної боротьби срібні медалі одержали Неджет Залев і Стоянчо Колев, а Єнго Вилчев завоював бронзову медаль. Бронзовим призером став і гімнаст Велик Капсинов (вправи на кільцях).

Болгарські спортсмени здобули ряд блискучих перемог і на інших міжнародних змаганнях.

Новий етап у розвитку болгарського фізкультурного руху почався в 1957 р. Для підвищення ролі колективів фізичної культури, в країні був створений Болгарський союз фізичної культури і спорту (БСФС).

У 1961 р. БСФС об'єднавав 1,1 млн робітників, службовців, учнів. У Спартакіаді 1958—1959 рр. взяло участь 32 тис. сільських спортсменів. Доказом того, що спорт став невід'ємною частиною життя болгарського села служить той факт, що сільські спортсмени успішно виступали на багатьох республіканських і міжнародних змаганнях.

Доказом масовості фізичної культури і спорту стало поновлення багатьох республіканських рекордів з усіх видів спорту. Тільки в 1957 р. було поліпшено 143 вищі досягнення з легкої атлетики, важкої атлетики, велосипедного спорту.

Доброю традицією болгарських фізкультурних організацій стало проведення — один раз у п'ять років — національних спартакіад. Вони перетворилися у своєрідний огляд досягнень фізкультурного руху. Фіналам спартакіади передували численні змагання, в яких брали участь команди фабрик і заводів, установ, навчальних закладів, сільські спортсмени.

У першій спартакіаді (1958—1959 рр.) взяло участь більше 1,8 млн чоловік, у другій (1963—1964 рр.) — 2,6 млн, більше півтори тисячі республіканських рекордів були поновлені, сотні учасників виконали нормативи майстра спорту НРБ.

Третя спартакіада (1969 р.) увійшла в історію фізкультурного руху, як спартакіада вищих досягнень. Результати, показані на ній, були близькі до європейського і світового рівнів. З великим успіхом пройшла і наступна спартакіада в 1974 р. В цей час Болгарський союз з фізичного виховання та спорту об'єднував 630 тис. чоловік. В ці роки в Болгарії за ініціативою Центрального Комітету Де-

митровської спілки комуністичної молоді проводиться фізкультурне багатоборство «Батьківщина». Тільки в 1973 р. більше 200 тис. юнаків та дівчат виконали нормативи цього спортивного комплексу.

Традиційними в країні стали масові запливи на Дунаї, сільські спартакіади, осінні і весняні кроси, змагання з народної боротьби і турніри на честь знаменних дат.

За 1969—1974 рр. в країні підготовлено 64 тис. суспільних інструкторів і суддів. Значно зміцнилась спортивна база — тільки з 1966 по 1970 рр. збудовано 78 стадіонів, 110 відкритих і 6 закритих плавальних басейнів, 306 спортивних залів, 273 футбольні поля, 202 гандбольні, 654 волейбольні, 707 баскетбольних майданчиків, 6 веслярських баз, 44 бігові доріжки, 19 тенісних кортів.

У 1967 р. секретаріат ЦК БКП розглянув питання про роботу з молоддю, вважаючи залучення молоді до занять фізичною культурою і спортом важливою ланкою комсомольської роботи. В 1968 р. був створений Комітет у справах молоді і спорту при Раді Міністрів Болгарії. В його обов'язки входила координація і контроль за роботою державних і громадських спортивних організацій. Комітет очолив перший секретар ЦК комсомолу, його заступником був голова Болгарського Союзу фізичної культури і спорту.

У рішеннях з'їзду БКП, який відбувся в 1971 р., були визначені і завдання в галузі фізичної культури і спорту. «...І надалі спрямовувати зусилля спортивних організацій на дальше залучення мас до занять спортом, на підвищення спортивної майстерності і виховання комуністичної моралі у всіх спортсменів».

На виконання рішень з'їзду Рада Міністрів республіки в 1972 р. прийняла постанову: «Про дальший розвиток масової культури, масового спорту і туризму і про впровадження їх в побут народу». А через два роки Рада Міністрів НРБ прийняла постанову «Про підвищення спортивної майстерності болгарських спортсменів». У зв'язку з цим болгарські тренери багато уваги стали приділяти науково-зумовленій системі фізичної, технічної і тактичної підготовки, вдосконалення вольових якостей спортсменів. Цьому сприяло і створення центрального науково-дослідного інституту фізичної культури і шкільної гігієни, об'єднаного з інститутом фізичної культури ім. Г. Димитрова.

Завдання, поставлені перед фізкультурним рухом, не могли бути вирішені без пошуку нових форм і методів роботи, без перепідготовки науково-педагогічних кадрів. Ве-

лику допомогу у цій справі надав Радянський Союз. Радянські вчені Д. Іонов, В. Заціорський, Л. Матвеев, Н. Озолін, А. Пуні, П. Рудик, Н. Семашко, В. Фарфель, В. Філін та інші внесли великий вклад у становлення і розвиток болгарської науки про фізичне виховання і методику спортивних тренувань. Вони брали участь у семінарах, що проходили в Болгарії, надавали велику теоретичну і практичну допомогу болгарським спеціалістам, у тому числі у вирішенні ряду наукових проблем.

У Болгарії працювали радянські спеціалісти і тренери, відомі теоретики і практики спортивного тренування А. Анікін, А. Бухаров, К. Градополов, В. Енгібарян, Л. Щербаков, А. Шехтель, В. Філін, А. Воробйов.

Зі свого боку болгарські вчені досягли помітних результатів у розробці проблем спортивної спеціалізації, фізіологічних основ втомлювання, регулювання дихання, тренування спортсменів в умовах високогір'я, виробничої гімнастики та ін. Результати багатьох наукових розробок були опубліковані і зараз широко застосовуються на практиці.

У Болгарії видаються газета «Народний спорт», журнали «Фізкультура і спорт», «Футбол», «Шахматна думка» та інші.

Болгарські спортсмени досягли великих успіхів на міжнародній арені, особливо у важкій атлетиці, класичній і вільній боротьбі, футболі, художній гімнастиці, кульовій стрільбі, боксі, веслуванні, легкій атлетиці. За 30 років Народної влади на світових Олімпійських і європейських змаганнях вони завоювали 428 медалей, серед них 103 золоті. За цей період було підготовлено 326 заслужених майстрів спорту, 2384 майстрів спорту, 4428 кандидатів у майстри спорту.

На Олімпійських іграх у Токіо відзначилися борці. Спортсмени вільного стилю (тренер Райко Петров) зайняли перше командне місце. Золоті медалі завоювали Єнью Вилчев і Продан Гарджев, срібні — Станчо Коле і Люфті Ахмедов, а Саїд Мустафов став володарем бронзової медалі. В змаганнях борців класичного стилю золоту медаль завоював Боян Радев, срібні — Ангел Керезов, Кирил Петков. З бронзовими нагородами повернулися додому боксер Олександр Ніколов, стрілець Величко Величков.

Великого успіху досягли болгарські спортсмени на ХХ Олімпійських іграх в Мюнхені. На їх рахунку 6 золотих, 10 срібних і 5 бронзових медалей і 145 очок, що дозволило їм зайняти восьме загальнокомандне місце в неофіційному заліку.

Болгарські важкоатлети під керівництвом тренера Івана Абаджієва в неофіційному заліку посіли перше місце. Золоті медалі одержали Йордан Биков і Андон Ніколов, срібні — Атанас Шипов, Олександр Крайчев і Младен Кучев.

Борці класичного стилю знову підтвердили свій високий клас. Олімпійськими чемпіонами стали Петр Кіров, Георгій Мирков. Срібними медалями нагороджені Стоян Апостол, Олександр Томов, а бронзовою — Стефан Ангелов.

Нижче своїх можливостей виступили борці вільного стилю. Вони завоювали три срібні медалі. На другу сходинку олімпійського п'єдесталу пошани піднялись Осман Дуралієв, Огнян Ніколов і Олександр Кристев.

В активі болгарських боксерів на цей раз були одна золота медаль (Георгій Контадінов) і одна срібна (Ангел Ангелов).

Слід відзначити досягнення болгарських легкоатлетів. В стрибках у висоту Йордан Благоев і в стрибках у довжину Діана Йоргева завоювали срібні медалі. У штовханні ядра (Іванка Христова) і метанні диска (Васіяка Стоєв) стали бронзовими призерами. Бронзові медалі одержали також Федя Дем'янов та Іван Бурчин в змаганнях на каное-двійках.

На XXI Олімпійських іграх в Монреалі болгарські спортсмени завоювали 6 золотих, 9 срібних і 7 бронзових медалей і, набравши 156,5 очок в неофіційному командному заліку, увійшли в десятку сильніших.

Великих успіхів на олімпійському помості домоглися важкоатлети. Чемпіоном став Йордан Митков, встановивши новий олімпійський рекорд в двоборстві. Срібні медалі одержали Нораір Нурікян, Георгі Тодоров, Т. Стоїчев і Крістю Семережнев. Новий олімпійський рекорд встановив у ривку А. Шопов, який став бронзовим призером у своїй ваговій категорії.

Не з порожніми руками на цей раз повернувся в Болгарію веслярі. В змаганнях двійок Светла Оцетова і Здравка Йорданова завоювали «золото», а четвірка з рульовим у складі Гінкі Гурової, Лілянн Васевої, Рени Йорданової, Марії Модевої і Капки Панайотової — срібні.

Успішно виступили в змаганнях і легкоатлети. Чемпіонський титул завоювала Іванка Христова, яка встановила новий олімпійський рекорд у штовханні ядра. Ніколіна Штерева в бігу на 800 м завоювала срібну медаль, Йордана Благоева в стрибках у висоту — бронзову.

Володарем олімпійського «золота» став також борець вільного стилю Хасан Ісаєв, срібну медаль завоював борець класичного стилю Олександр Томов.

Великим успіхом слід вважати третє місце, зайняте болгарськими дівчатами в баскетбольному турнірі.

Серйозно готувалися болгарські спортсмени до XXII Олімпійських ігор у Москві. На цих змаганнях вони завоювали 8 золотих і одну бронзову медаль.

**Основні показники розвитку фізичної культури
і спорту в Болгарії
(за станом на 01. 01. 1988 р.)**

Підготовка спортсменів вищих розрядів:	
Майстри спорту	3612
Заслужені майстри спорту	407
Спортивні навчальні заклади:	
Інститут фізичної культури ім. Г. Димитрова	1
Центральний науково-дослідний інститут фізичної культури і шкільної гігієни	1
Вища школа тренерів	1
Технікум фізичної культури	1
Спортивна преса:	
Газети	3
Журнали	3
Кількість зайнятих фізичною культурою і спортом	507252
Кількість спортивних споруд	15388

**Участь спортсменів Болгарії
в Олімпійських іграх**

Олімпійські ігри	К-сть учасників	Завойовані медалі			Неофіційний командний залік	
		золоті	срібні	бронзові	очки	місце
1952	63	—	—	1	4,5	42
1956	47	1	3	1	36,0	18
1960	98	1	3	3	40,0	17
1964	63	3	5	2	65,5	15
1968	112	2	4	3	66,8	15
1972	130	6	10	5	145,0	8
1976	127	6	9	7	156,5	8
1980	295	8	16	17	—	—
1984	—	—	—	—	—	—
1988	156	10	12	13	183	5

Чемпіонські титули завоювали борець класичного стилю Георгій Райков, боксер легкої ваги Петр Лесов, гімнаст Стоян Дельчев, який одержав золоту медаль за вправи на перекладні і бронзову у багатоборстві.

У волейбольному турнірі болгарські спортсмени посіли друге, а жінки — третє місце.

У греблі на байдарках і каное болгари завоювали одну золоту і дві бронзові медалі. Олімпійським чемпіоном став Любомир Любенев на каное-одинці на дистанції 1000 метрів.

Дві золоті, чотири срібні і дві бронзові медалі на рахунку важкоатлетів. Олімпійськими чемпіонами стали Янко Русев і Асен Златев. А ось у баскетбольному турнірі жінки «поміняли» бронзові медалі на срібні.

Признанням досягнень болгарського спорту і активної діяльності спортивних діячів і спеціалістів стало присвоєння десяти кращим спортсменам і тренерам звання Героя Соціалістичної Праці НРБ. Ось їх імена — Райко Петров, Філін Кривіларчев, Іван Абаджієв, Жулієта Шишманова, Боян Радев, Продан Гарджев, Марія Гігова, Єнью Вилчев, Петр Кіров, Лютві Ахмедов.

Союз фізичної культури і спорту спрямовує свої зусилля на зміцнення і широке міжнародне співробітництво з усіма державами і перш за все з Радянським Союзом і країнами соціалістичної співдружності.

Болгарія активно виступає за демократизацію олімпійського руху, за дружбу між народами, зміцнення зв'язків з балканськими країнами. У даний час Болгарія є членом 45 міжнародних і європейських спортивних організацій.

Румунія

23 серпня 1944 р. румунський народ визволився від фашистської окупації, а 30 грудня 1947 р. Румунія була проголошена Народною Республікою. Почалася ера повного національного відродження. Предметом особливої уваги стало фізичне виховання. Важливу роль в цьому відіграла Організація народного спорту, створена в грудні 1944 р. в системі Національно-демократичного фронту. Організація покликана була демократизувати спортивний рух і забезпечити його дальший розвиток. За її ініціативою і при активній участі Всезагальної конфедерації праці, спілки прогресивної молоді та інших демократичних організацій були здійснені корінні зміни в спортивному русі. Спор-

тивні організації очищалися від фашистських елементів, професіоналізму.

У березні 1945 р. був прийнятий закон «Про очищення спортивного руху». В констатуючій його частині відзначалося, що при сприянні спортивних організацій десятки років нехтувалися демократичні принципи фізкультурного руху, а змагання були перетворені в політичні акції, спрямовані проти інтересів народу.

З документів того часу слід також відзначити резолюцію комісії I Балканського з'їзду молодих антифашистів з питань фізичного виховання, в якій вказувалось на необхідність демократизації спорту.

Організація народного спорту організувала соціалістичне змагання під девізом «Перші в спорті, перші в праці». Багато спортсменів, працюючи на заводах і фабриках, добилися високих трудових здобутків. 15 вересня 1945 р. фізкультурники країни прийняли присягу: «Ми, фізкультурники демократичної Румунії, клянемося спрямувати всі свої зусилля на відбудову нашої батьківщини».

Нові історичні умови вимагали перегляду старих законів в галузі спорту. Організація народного спорту була покликана спрямовувати фізкультурний рух на демократичний шлях, пропагувати ідеї фізичного виховання, спорту і туризму серед трудящих, забезпечувати розвиток спорту у профспілках, школах, військових закладах і в сільській місцевості.

Значну роль в організації фізичного виховання молоді відіграв комсомол, він став ініціатором проведення в країні багатьох різних молодіжних змагань, курсів підготовки інструкторів зі спорту з числа робітничої молоді.

Спеціальне управління здійснювало позакласну роботу з школярами. У 1945—1947 рр. в Румунії діяло 56 шкільних спортивних асоціацій, які об'єднували більш як шість тисяч учнів.

У 523 фізкультурних колективах займалося більше 40 тис. чоловік. Найбільш масовими стали змагання на Кубок Спілки робітничої молоді, Зустрінемо Перше травня, Кубок єдності молоді, а також різні кроси.

Змагання на Кубок єдності молоді були оглядом досягнень румунського фізкультурного руху, демонстрацією дружби робітничої молоді країни.

Поряд з масовими змаганнями проводилися змагання з окремих видів спорту — легкої атлетики, футболу, волейболу, боксу, гімнастики і шахів.

Підвищенню класу румунських футболістів сприяло те, що в 1945 р. в Румунії побувала футбольна команда тбіліського «Динамо», яка провела ряд зустрічей і спільних тренувань з місцевими спортсменами. Це дало можливість румунській молоді ознайомитись з рівнем фізичного виховання і спорту в СРСР. На прийомі, влаштованому на честь радянської спортивної делегації, голова Ради Міністрів Румунії Петру Гроза сказав: «Шлях братерства через спорт відкритий... Румунська і радянська молодь будуть обмінюватися своїми досягненнями, забувши все те, що їх роз'єднувало в минулому».

У квітні 1948 р. Великі Національні Збори прийняли Конституцію РНР, яка забезпечила право об'єднання в громадські організації, професійні комітети, кооперативні об'єднання, організації молоді, спортивні і оборонні організації.

У зв'язку із зростанням ролі фізичної культури і спорту необхідно було чітко визначити їх форми, методи і зміст. Позитивну роль в цьому відіграла Постанова ЦК Компартії Румунії від 29 червня 1949 р. «Про заходи, спрямовані на розширення і дальший розвиток фізичної культури і спорту в країні».

Найближчі завдання партійних, державних і громадських організацій в галузі фізичної культури і спорту полягали в тому, щоб забезпечити державне керівництво і створити умови для розвитку фізичної культури і спорту. «Фізична культура і спорт, — відзначалося в Постанові, — повинні відіграти важливу роль в комуністичному вихованні молоді, оздоровленні мас і повинні бути включені в плани діяльності громадських і державних організацій, Всезагальної конфедерації праці, Об'єднання робітничої молоді, армії, органів народної освіти і охорони здоров'я».

ЦК партії визнав необхідним створити Комітет з фізичної культури і спорту при Раді Міністрів РНР.

Для вирішення завдань, поставлених перед румунськими фізкультурними організаціями, був використаний багатий досвід радянського фізкультурного руху. В країні ввели фізкультурне багатоборство за зразком радянського комплексу ГПО. Рада Міністрів затвердила комплекс «Готовий до праці й захисту РНР», який став основою румунської системи фізвиховання. В результаті його введення зросла масовість фізкультурного руху.

Для підготовки викладачів фізичного виховання для середніх шкіл в 1948 р. були створені шість середніх шкіл фізичного виховання — в Бухаресті, Крайові, Брашові,

Тиргу-Муреше, Яссах і Тимошоарі. Одночасно розширювався прийом в Бухарестський інститут фізичної культури з 30 до 100 чоловік щорічно.

У 1950 р. Міністерство освіти затвердило положення про гуртки і колективи фізкультури і місце фізичного виховання в системі шкільних організацій. До кінця року було створено 1280 фізкультурних гуртків і 525 шкільних колективів фізкультури. Тоді ж Президія Всезагальної конфедерації праці прийняла рішення про створення спортивних організацій при профспілках за виробничим принципом, в тому числі «Локомотив», «Червоний прапор», «Спартак», «Іскра», «Металург», «Прогрес», «Партизан», «Будівельник», «Авинтул», «Дунай», «Шахтар», «Урожай», «Наука». Були організовані і відомчі організації «Войнца», «Армія», «Динамо».

Реорганізація фізкультурного руху в країні привела до небувалої в історії румунського спорту масовості. Якщо в 1947 р. у 523 фізкультурних колективах профспілок займалися спортом 40 тис. чоловік, то в 1950 р. до складу 13 спортивних товариств входило 1046 колективів фізкультури, в них тренувались понад 200 тис. чоловік. В 1170 сільських колективах фізкультури в 1950 р. регулярно займалися спортом 79 тис. фізкультурників.

Постанова ЦК РКП і Ради Міністрів РНР від 1957 р. «Про реорганізацію спортивного руху в РНР» започаткувала перехід на нову форму керівництва фізкультурним рухом у країні. Відзначаючи те, що на кінець 1956 р. спортом займалися 900 тис. чоловік, з них більше 250 тис. жінок, ЦК РРП і Рада Міністрів РНР відзначали недостатню його масовість. Бажало кращого фізичного виховання учнівської молоді, особливо в початкових класах. Слабо здійснювалась науково-дослідна робота в галузі фізичної культури, пов'язана з обґрунтуванням фізичного виховання, як фактора зміцнення здоров'я, підвищення продуктивності праці. Треба було вирішити й проблему тренування.

Визначивши дальші завдання розвитку фізичної культури і спорту, ЦК РРП визнав необхідним створити Спілку фізичної культури і спорту, яка повинна була забезпечити єдине керівництво фізкультурним рухом, виховання спортсменів в дусі пролетарського інтернаціоналізму і дружби між представниками всіх національностей, які проживають в РНР, надати фізкультурному рухові масового характеру з залученням до занять фізкультурою не тільки робітників і службовців, а й сільської молоді.

За короткий час домоглися значних успіхів румунські фізкультурні організації. Вже у 1958 р. кількість спортсменів зросла до 1190 тис. чоловік. В країні нараховувалося більше шести тисяч фізкультурних колективів.

Ріст масовості, високі результати, показані румунськими спортсменами на різних змаганнях були б неможливі без зміцнення матеріальної бази. За всі роки буржуазного правління в Румунії спорудили тільки 6263 примітивних спортивних залів. Наприкінці 1955 р. спортсмени вже мали в своєму розпорядженні більше 7000 великих спортивних споруд, у тому числі 200 великих стадіонів зі всім необхідним обладнанням, більше 3 тис. футбольних полів. У 1951 р. поблизу м. Брашова для проведення IX Всесвітніх зимових студентських ігор був збудований спортивний комплекс в мальовничій гірській місцевості на висоті 1000 м над рівнем моря. В 1953 р. за рішенням Ради Міністрів РНР для проведення IV Всесвітнього фестивалю молоді і студентів в Бухаресті був побудований першокласний стадіон на 80 тис. місць, названий імені 23-го серпня — на честь Дня визволення республіки.

У Румунії є немало прекрасних спортивних споруд, в тому числі спортивний зал і критий басейн «Флоряска», спортивний комбінат «Динамо». В кінці першої п'ятирічки тільки в Бухаресті було збудовано п'ять стадіонів на 200 тис. глядачів. В 1954 р. здаю в експлуатацію ще один новий басейн на озері Беняса. Стрільці одержали полігон «Тунарі». Великі стадіони з бетонними трибунами були споруджені в Констанці, Брашові, Хунедоарі, Яссах, Клужі, Арадї, Бакеу та інших містах. Широко розгорнулося будівництво спортивних споруд у великих робітничих центрах країни — містах Петрошани, Решиця. Жителі цих центрів одержали в своє розпорядження нові стадіони, а також плавальні басейни.

Для занять і змагань з веслування були створені і обладнані спортивні бази міжнародного класу. В першу чергу треба назвати човнову базу на озері «Снагов», де неодноразово проходили міжнародні змагання. На озері Сіют-Гіюл збудована спортивна база для проведення тренувань і змагань з веслування. Нові бази для занять спортом з'явилися в Клужі, Регіні, Браїлі, Тульчі, Констанці, Келераші і Суліні.

Це дало змогу виховати немало талановитих спортсменів. Так, наприклад, неодноразово перемагали в міжнародних змаганнях румунські веслярі. В 1955 р. на першості Європи румунська четвірка з академічного веслування

зайняла перше місце. На вищу сходинку п'єдесталу піднялась і румунська четвірка «Скіф».

У 1955 р. за високі спортивні результати в академічному веслуванні восьмеро румунських спортсменів були удостоєні звання майстрів спорту РНР, а четверо з них нагороджені орденом Праці III ступеня. В країні успішно розвивались також легка атлетика, фехтування, волейбол, ручний м'яч, регбі, бокс. Наприкінці 1955 р. в РНР налічувалось 523 майстри спорту, в тому числі шість заслужених майстрів спорту.

На трьох Олімпіадах (Хельсінкі, Мельбурн і Рим) румунські спортсмени завоювали 27 медалей.

У Хельсінкі заслужений майстер спорту Румунії Іосиф Сирбу посів перше місце в стрільбі із малокаліберної гвинтівки, вибивши лежачи 400 очок із 400 можливих. Заслужений майстер спорту Георгі Лікіардополь нагороджений бронзовою медаллю. Призові місця в своїх вагових категоріях зайняли румунські боксери Васіле Тіце, Георге Фіат.

На XVI Олімпійських іграх в Мельбурні румунські спортсмени зайняли 11 місце в неофіційному командному заліку. В їхньому активі — 13 медалей. Великого успіху добився Леон Ротмані, який завоював 2 золоті медалі у веслуванні на каное на дистанції 1000 і 10 000 м. Золоті медалі одержали каноїсти Думитру Алексе і Симеон Ісмаильчук за перемогу в гонці на 1000 м. Вищі олімпійські нагороди завоювали: боксер Ніколае Лінка і Штефан Петреску, які перемогли в швидкісній стрільбі з пістолета.

На XVII Олімпійських іграх в Римі команда румунських спортсменів увійшла в десятку найсильніших. Почесні титули чемпіонів завоювали Іоланда Балаш, Іон Черня. Іон Думітреску.

Поліпилася науково-дослідна робота в галузі фізичного виховання. Праці радянських спеціалістів стали великою підмогою їх румунським колегам. Радянські вчені не раз приїжджали до Румунії. Ленінградський інститут фізичної культури ім. П. Лесгафта підготував кількох румунських аспірантів, які успішно захистили кандидатські дисертації і очолили науково-методичну і дослідницьку роботу в галузі фізичної культури і спорту у себе в країні.

Кадри для фізичного виховання готують Бухарестський інститут фізичної культури і ще чотири педагогічні вузи.

У 1962 р. в Бухаресті відбулася республіканська конференція, яка підбила підсумки діяльності Спілки фізичної культури і спорту. На конференції відзначалося, що Спілка об'єднує в своїх рядах більше 2 млн чоловік.

Про масовість фізкультурного руху свідчить те, що в кросах, проведених в 1961 р. на честь Першотравня і річниці Великого Жовтня, взяло участь більше 2 тис. юнаків і дівчат. Велику і різносторонню спортивну діяльність розгорнули 800 фізкультурних колективів, загальноосвітніх і професійних шкіл. В республіканському чемпіонаті 1961 р. взяли участь півтора мільйона учнів.

Помітні зрушення відбулися в колективах вищих учбових закладів. У 1961 р. в Універсіаді та інших республіканських спортивних змаганнях взяли участь 55 тис. студентів, у 2 рази більше, ніж в 1957 р. Значно зросла майстерність румунських спортсменів, які обновили за ці роки 34 світові рекорди. На Всесвітньому фестивалі молоді і студентів у Софії в 1961 р. румунська команда посіла друге місце.

Про високий рівень румунського спорту свідчать такі цифри: в 1962 р. тут було 1000 заслужених майстрів спорту, 3,5 тис. спортсменів першого і більше 10 тис. — другого розряду.

У 1963 р. Пленум генеральної ради Спілки затвердив новий фізкультурний комплекс «Багатоборець».

У цьому ж році на честь 20-ї річниці звільнення Румунії від німецько-фашистських окупантів була проведена республіканська спартакіада. У змаганнях взяли участь 4,7 млн. чоловік. Було встановлено 1910 районних, 549 обласних і 64 республіканські рекорди.

Важливою подією став IX з'їзд РРП, що відбувся в серпні 1965 р. З'їзд перейменував Румунську Робітничу Партію в Румунську Компартію. Сесія Великих Національних Зборів прийняла Конституцію Соціалістичної Республіки Румунії, яка затвердила революційні завоювання румунського народу.

Важливим завданням фізкультурних організацій в ці роки стало удосконалення національної системи фізичного виховання, її методичних і наукових основ. Необхідно було також здійснити перебудову фізкультурної роботи в країні у відповідності з соціально-економічними змінами в суспільстві.

Літом 1967 р. в Бухаресті відбулася республіканська конференція Спілки фізичної культури і спорту, яка проаналізувала діяльність фізкультурних організацій країни. Відзначалося, що у 1962—1967 рр. на Олімпійських іграх та інших міжнародних змаганнях румунські спортсмени здобули 21 золоту медаль, 150 спортсменів стали чемпіонами Балканських ігор. Крім того, завойовано 14 кубків

чемпіонатів Європи. В 1966 р. гребці перемогли на п'яти світових першостях, а майстер спорту зі швидкісної стрільби з пістолета Вірджіл Атанасіу встановив новий світовий рекорд. Цього ж року чоловіча волейбольна команда стала срібним призером першості світу. На чемпіонатах Європи в Римі в 1967 р. боксери завоювали 6 медалей, в тому числі одну золоту, одну срібну і 4 бронзові. Чемпіоном Європи з класичної боротьби повернувся додому Сіміон Попеску. Команда з м. Клужа і «Прогрессул» із Бухареста стали кращими командами Європи з настільного тенісу. В Монреалі на вищу сходинку п'єдесталу на першості світу піднялися румунські мушкетери.

Успішними для румунських спортсменів стали Олімпійські ігри 1964 і 1968 рр. Тут вони здобули 27 медалей, з них 6 золотих, 10 срібних і 11 бронзових. Особливо вдало виступили веслярі на байдарках і каное, легкоатлети, боксери, борці-класики, волейболісти, стрільці і фехтувальники.

Великого успіху досягли Іоланда Балаш, яка була кращою зі стрибків у висоту на двох Олімпіадах підряд, та Лія Маноліу — золотий і срібний призер у метанні диска. Такого ж успіху добилась Міхаелла Пенеш у метанні списа.

Чемпіонами Олімпіади 1968 р. стали Віоріка Віскопляну, яка в стрибках у довжину встановила новий світовий рекорд, а також каноеїсти Іван Пацайкін, С. Ковальов, рапірист Іонел Дримоє.

Серйозним випробуванням для румунських спортсменів стали XX і XXI Олімпійські ігри в Мюнхені та Монреалі. Вони з честю пройшли це випробування, завоювавши 7 золотих, 15 срібних і 21 бронзову медаль.

Титули чемпіонів XX Олімпійських ігор носять три представники Румунії: борці — Георге Берчану і Ніколає Мартінеску, жаноїст Іван Пацайкін.

Цей успіх румунські спортсмени розвинули на XXI Олімпійських іграх. Вони зайняли шосте місце в неофіційному командному заліку.

Абсолютною чемпіонкою стала гімнастка Надя Команечі. Три золоті, одна срібна і одна бронзова медалі — свідчення її високої спортивної майстерності. Золота медаль стала гідною нагородою Васіле Дібе за перемогу у змаганнях на байдарках-одиночках.

Бронзовими призерами Олімпіади стали також борці вільного стилю С. Марков і Л. Шимон, срібними — класики Г. Берчану, Н. Гінге і К. Русу.

Слід відзначити і боксерів, що одержали дві срібні і три бронзові нагороди та гандболістів, які піднялися на другу сходинку найпочеснішого п'єдесталу пошани.

На Олімпіаді в Москві румунська команда взяла участь у змаганнях з двадцяти двох видів спорту. В її активі — 6 золотих, 6 срібних і 13 бронзових медалей. Румунські гімнастки в командному заліку завоювали друге місце. Ще двома золотими і срібними медалями поповнилась колекція прекрасної гімнастки Наді Команечі. Вона виграла змагання у вправах на колоді і вільних вправах, була другою в багатоборстві. Успішно виступили румунські спортсмени на змаганнях з академічного веслування. Олімпійською чемпіонкою стала Санда Тома. Бронзові медалі одержали румунські спортсмени на двійці-парній і вісьмірці.

Ветеран румунської команди Іван Пацайкін з Томою Сімьо стали чемпіонами на жаное-двійці на дистанції 1000 м.

Вперше заставили заговорити про себе румунські кінники, завоювавши бронзову медаль в командному заліку. Олімпійським чемпіоном у швидкісній стрільбі з пістолета став Корнеліу Іон і борець класичного стилю Штефан Русу. В чоловічому гандбольному олімпійському турнірі і жіночому волейбольному румунські спортсмени були третіми.

У 1967 р. Великі Національні Збори затвердили новий закон «Про дальший розвиток фізичного виховання і спорту в СРР». Для координації всієї спортивної роботи була створена Національна Рада з фізвиховання і спорту.

В останні роки в Румунії активно розвивався шкільний спорт. У 1970 р. в країні працювало 108 дитячих спортивних шкіл, в яких займалося більш як 400 тис. учнів. Для підвищення спортивної майстерності школярів були створені 25 ліцеїв-інтернатів, що спеціалізувалися з окремих видів спорту.

Широко розгорнулися наукові дослідження. Основним документом, який визначив їх зміст, став проблемний план наукової роботи Національної Ради з фізичного виховання і спорту. Для координації наукової роботи в галузі фізичної культури і спорту в 1967 р. був створений Науково-дослідний центр.

Великий вклад у справу розвитку фізичної культури і спорту внесли румунські вчені І. Атанасіу, Г. Бенетато, І. Котаеску, М. Епурана, Л. Теодореску, Е. Гібу, М. Биржега, І. Істрате, К. Флореску, М. Замфіреску, А. Вrabіе.

**Основні показники розвитку фізичної культури
і спорту в Румунії**

Підготовка спортсменів вищих розрядів	
Майстри спорту	1452
Заслужені майстри спорту	351
Спортивні навчальні заклади	
Інститут фізичного виховання	1
Педагогічні інститути	13
Вища школа-тренерів	1
Науково-дослідний центр	1
Центр спортивної медицини	1
Спортивна преса	
Газети	1
Журнали	7
Кількість викладачів і тренерів	
Викладачі фізичної культури	11932
Тренери	9745
Лікарі спортивної медицини	270

Зараз Румунська національна рада з фізичної культури і спорту є членом майже всіх міжнародних спортивних федерацій, підтримує зв'язок більш як з п'ятдесятьма країнами, обмінюється інформацією і спортивними виданнями з федераціями й інститутами ста тридцяти країн. Найбільш активно розвиваються спортивні зв'язки з Радян-

**Участь румунських спортсменів
в Олімпійських іграх**

Олімпійські ігри	К-сть учасників	Завойовані медалі			Неофіційний командний залік	
		золоті	срібні	бронзові	очки	місце
1952	116	1	1	2	27,7	23
1956	50	5	3	5	92,0	11
1960	98	3	1	6	77,0	10
1964	140	2	4	6	92,5	12
1968	82	4	6	5	100,5	13
1972	161	3	5	7	114,0	12
1976	157	4	9	14	175,5	6
1980	243	6	6	13	196	6
1984	180	20	16	17	90	2
1988	131	7	11	6	158	9

ським Союзом та іншими країнами соціалістичної співдружності.

Румунська Національна рада з фізичної культури і спорту послідовно проводить в життя олімпійські принципи, дотримуючись правил і статуту міжнародних спортивних організацій.

Після окупації Югославії гітлерівцями частина буржуазних спортивних керівників відкрито перейшла на їх сторону. Наприклад, Альфред Пішлер — керівник товариства «Сокіл» — став одним з головних апологетів німецької окупації в Словенії.

Проте, провідні спортсмени, члени робітничих спортивних клубів були серед тих, хто прешим відгукнувся на заклик Компартії Югославії про організацію активного збройного опору окупантам і їх посібникам. Вони влилися в ряди партизанських підрозділів Народно-визвольної армії Югославії.

У перервах між переходами і боями партизани знаходили час для занять спортом, проводили навіть своєрідні змагання — штовхання каміння з плеча, стрибали в довжину, боролися.

Найбільш масова і організована спортивна робота велася у великих підрозділах Народно-визвольної армії і партизанських з'єднаннях. Вже у 1942 р. у партизанських загонах, що діяли в Словенії, були створені спортивні команди, які брали участь у змаганнях на честь тієї чи іншої визволеної території. Це були яскраві спортивні зустрічі, найчастіше з футболу, волейболу і легкої атлетики, що мали виразний агітаційно-пропагандистський характер.

У зв'язку з формуванням 21-ї Словенської ударної бригади, в Слатінському Дреновці в 1943 р. були організовані змагання з футболу, легкої атлетики і боротьби. У Гродні (Папук) 28 ударна Словенська дивізія у тому ж році організувала крос, у якому взяли участь більше 500 чоловік. Хорошою організацією фізкультурної роботи серед бійців виділявся і 8 корпус Народно-визвольної армії. До його складу входили такі відомі спортсмени і спортивні діячі, як Л. Кокеза, В. Андриясевич, Н. Тарталія та інші. Під час перебування цього підрозділу біля Шаторських гір у 1943 р. були проведені великі змагання з футболу, легкої атлетики, боротьби та інших видів спорту.

«Цанкарева бригада» під час дислокації в районі м. Новода у 1944 р. теж організувала спортивні змагання з легкої атлетики і лижних гонок.

Взимку 1945 р. біля с. Церкнуну були проведені лижні гонки зі стрільбою на трасі, а також змагання з гігантського слалому і стрибків з трампліна.

Навесні 1942 р., коли Генеральний штаб Народно-визвольної армії і партизанські підрозділи дислокувалися в

м. Фочі, учасниками змагань стали бійці підрозділів I-ї Пролетарської бригади і підрозділів при Генеральному штабі, члени Генерального штабу і фочанська молодь. Проводилися змагання з футболу, волейболу, верхової їзди, шахматів і легкої атлетики. У змаганнях брали участь і жінки. Оскільки змагання були тривалими і проводились з багатьох видів спорту, вони були названі партизанськими олімпіадами.

Найбільшого успіху домоглися партизани Карагуєвського батальйону, що входив до складу I-ї Пролетарської бригади. Справжньою партизанською Олімпіадою можна назвати спортивні змагання у Дрварі на початку травня 1944 р. у зв'язку з II з'їздом УСАОЙ, у яких взяли участь представники багатьох республік, що прибули на з'їзд. У програмі змагань були футбол, стрільба, легка атлетика і перетягування каната.

Найвлучнішим стрільцем з пістолета став Петар Мрквич, а з гвинтівки — Мирко Анжир. У перетягуванні каната найсильнішою була команда хорватських воїнів. У бігу на 100 м перше місце зайняв Мирослав Креачич, у штовханні ядра переміг Люба Боснич, у стрибках у висоту — Ервін Сієрчіч. В естафеті 10×50 м першою фінішувала команда Хорватії.

У тому ж місяці у зв'язку з II обласною конференцією УСАОЙ Долмації відбулись багаточисельні спортивні заходи, у тому числі й зліт фізкультурників. Згодом такі фізкультурні зльоти стали традиційними. На відміну від класичних «сокільських зльотів», вони були більш масовими, їх учасники — юнаки і дівчата — змагалися з різних видів спорту.

Особливу популярність зльоти здобули в Словенії, Ліке, Банії і Кордуні. У зльоті, що відбувся у Троновську в січні 1944 р., взяли участь, крім молоді Банії і Кордуна, банійські партизанські підрозділи. Зліт увійшов в історію як «Зліт братерства». Він проходив у безпосередній близькості від лінії фронту. В Банію прибуло багато людей, в руках вони тримали хорватські і сербські знамена і транспаранти. 90 юнаків, жінок, стариків прибуло з району Константиночог, обійшовши ворожі застави.

Зліт відкрився парадом учасників. Групи дівчат із району Петриня, одягнені у живописні народні костюми з червоними косинками на голові, виконували танці, які завершилися зображенням п'ятиконечної зірки. До програми змагань увійшли: біг на 100 м, штовхання ядра і стрибки в довжину. Відбувся футбольний матч. Перед початком гри

футболісти сформували живі піраміди, які представляли бойові і тиллові підрозділи, що справило особливо сильне враження на глядачів. Проводилися також виставки робіт партизанських майстрів, подарунків, конкурс стіннівок народних месників.

Після капітуляції Італії у 1943 р. спортивний рух на визволеній території, особливо на узбережжі Далмації, набув масового характеру. Тут розмістився Верховний штаб Народно-визвольної армії Югославії, штаб 24-ї дивізії і військово-морського флоту.

У м. Вісе було створено товариство «Хайдук» (Спліт). Цю назву одержала і команда Народно-визвольної армії Югославії, а згодом — команда Югославської Народної Армії.

У травні 1944 р. відбулася перша міжнародна зустріч з футболу. «Хайдук» грав з командою англійських моряків і переміг з рахунком 7:1. Зустріч з шотландцями завершилась внічию 2:2, а у матчі-відповіді перемогли югославські арміїці — 2:1.

Команда англійської протиповітряної оборони теж програла «Хайдуку» — 8:1. І на зустрічах з союзницькими командами на звільненій території армійські футболісти Югославії ні разу не програвали. Наприкінці 1944 р. «Хайдук» виступав проти футболістів Збройних Сил Великобританії і зазнав поразки з рахунком 2:1. Проте, у матчі-відповіді югославські футболісти взяли реванш.

На початку 1945 р. «Хайдук» здійснив зарубіжне турне по Італії, Мальті, Єгипті, Палестині, Лівані, Сирії. Із 72 матчів лише в семи перемогли господарі, а дев'ять закінчилися внічию. Решту виграли югославські арміїці. Вони забили 434 голи, пропустили 120.

Плавці і ватерполісти Югославії стали переможцями міжнародних змагань союзних військ на території Віси в командному заліку. У звільненому в серпні 1944 р. Римі відбувся міжнародний турнір з плавання і водного поло. Участь брали найкращі спортсмени Далмації і партизанських підрозділів, що воювали поблизу. Керівником групи був назначений Оскар Данон, а тренером Мічо Блажіца. Перші виступи були досить успішними, хоч спортсмени ще вчора брали участь у боях з окупантами. Югослави зайняли два перших місця з плавання. Тільки ватерполісти у впертій боротьбі поступилися першим місцем французам, перемігши англійців і об'єднану команду американців і французів.

Швидкий розвиток спортивного руху в підрозділах

НВАЮ на звільнених територіях викликав необхідність створення великих організацій. В Хорватії виникла ідея створення окремої спортивної організації, котра б координувала розвиток спортивного руху не лише у військових умовах, а й після визволення вітчизни від ворога.

На зборах фізкультурників, що відбулися в 1944 р. в м. Чопську, було затверджено статут товариства «Партизан», згідно з яким передбачалося створити 19 спортивних секцій, що охопили 23 види спорту. Місцем перебування правління товариства став Загреб. Почесним Президентом обрали доктора Анте Мандії, президентом керівного бюро — доктора Мадлена Івековича, секретарем — Мирослава Креачича. До складу бюро увійшли ще 20 чоловік, на них покладалася відповідальність за розвиток окремих видів спорту.

Наприкінці 1944 р. в Шибенику відбулася звітно-виборна конференція ЗЕФІОН, на якій був проведений аналіз спортивної роботи на звільненій території Хорватії і в підрозділах НВАЮ. Конференція вирішила створити Державний комітет фізкультури Хорватії при Міністерстві охорони здоров'я. Президентом комітету обрали доктора Сречка Силовича, віце-президентами Боголюба Рапаїчо. Івана Фролла, Анте Раоса, а секретарями — Мірко Шуштіча і Рудольфа Цара.

У звільнених від окупантів районах комітет вживав термінових заходів до організації навчання дітей. Відкривалися партизанські початкові і середні школи. В учбових планах передбачалося проведення занять з фізичного виховання. Ось як були визначені основні завдання у сфері шкільної фізичної культури: зміцнення і гармонійний розвиток з допомогою фізичних вправ і оздоровчої гімнастики.

Для початкових класів передбачалися годинні заняття з фізкультури щоденно, а в середніх школах — з першого по шостий класи — двогодинні.

Проведення фізкультурно-масової роботи ускладнювалося відсутністю спеціалістів з фізичної культури. Було вирішено готувати кадри на місцях — при штабах корпусів і народно-визвольних комітетів. Ось що повідомляла газета «Вперед», орган Комуністичної партії Хорватії: «На звільненій території Хорватії організовані шестиденні курси фізичного виховання». Такі курси відкрилися у травні 1945 р. в шойно звільненому м. Сіні. Було підготовлено 20 молодих партизанів для проведення фізкультурно-масової роботи у бригадах.

Під час народно-визвольної боротьби народів Югославії було створено підприємство «Елан», яке виробляло лижі. За рішенням військового комітету ІХ корпусу сюди направлялися токарі, теслярі й інші спеціалісти. Ліс поставляли селяни із Железняка, оправа падала через Словицю з Крони, а шкіра — із Шира. Спочатку виготовляли лижі для бійців патрульної служби і поштового зв'язку. До кінця війни в цій майстерні виготовили більше 500 пар лиж. Ними були забезпечені всі підрозділи, в тому числі радянська і англійська військові місії при Головному штабі НДА в Словенії.

У 1945 р. югославський народ святкував перемогу над фашистськими загарбниками і приступив до відбудови господарства. Багато уваги приділялося розвитку фізкультурного руху. Відроджувалися старі клуби: в Скопле — «Спортивне товариство робітників», в Спліті — «Робітничий спортивний клуб Спліт», в Цетині — «Робітниче спортивне товариство Ловчен», в Загребі — «Спортивне товариство Металау» та ін.

Виникла потреба активізувати фізкультурний рух. З цією метою в листопаді 1945 р. в Белграді була скликана Конференція робітничих спортивних товариств. На конференції обрали комітет по керівництву спортивним рухом в Белграді.

Незабаром цей приклад наслідували і молодіжні організації: в Белграді було створено молодіжне спортивне об'єднання «Црвена Звезда», в Загребі — спортивне товариство «Младость».

Прикладом в створенні центральних фізкультурних органів служили радянські спортивні організації. За зразком Радянського Союзу з'явилися керівні органи республік, областей і країни. Початок було покладено в Сербії, де за ініціативою робітничих спортивних клубів Белграда створили Комітет по керівництву спортивним рухом, а потім фізкультурний комітет Сербії. Згодом почали свою діяльність фізкультурні комітети Боснії і Герцеговини, Чорногорії, Хорватії, Македонії, Словенії.

У Далмації, Словенії, Істрії, Воеводині, Косово і Метохії працювали обласні комітети фізкультури. В Хорватії нараховувалось 12 обласних фізкультурних комітетів, які мали своїм завданням — допомогти в створенні фізкультурних товариств у молодіжних і профспілкових організаціях, підготовку і проведення масових фізкультурних змагань.

Наприкінці 1945 р. у Белграді відбувся конгрес членів:

Комітету фізичної культури Югославії, на якому були підбиті перші підсумки роботи по організації нового фізкультурного руху в країні і ліквідовані довоєнні реакційні фізкультурні організації. В кожній республіці виникли республіканські фізкультурні спілки. Багато уваги приділялося розвитку масових форм фізкультури — кросам, естафетам, зборам, змаганням за Значок фізкультурника і значок «За республіку вперед».

Великою популярністю в новій Югославії користувалася Естафета молодості. Ініціатором її проведення стала молодь м. Крагуеваца в 1945 р. Естафета проходила через всю країну, як би зв'язуючи всі народи і народності Югославії. В ній взяли участь тисячі юнаків і дівчат. А фінішувала естафета в Белграді, де спортсмени передали сердечні поздоровлення голові Союзу комуністів Югославії Й. Б. Тіто.

З 1957 р. естафета перетворилася в традиційне свято молоді. Відродження фізкультурного і спортивного руху на визволених територіях проходило швидкими темпами: давалися взнаки досвід, набутий в часи народно-визвольної війни у колишніх робітничих сокільських організаціях, а також приклад Радянського Союзу, де фізкультурний рух розвивався на принципах масовості і всесторонності.

Після того, як у 1944 р. у визволених містах Висі і Спліті відбулися змагання з боксу, футболу, плавання і водного поло, в країні почали розвиватися нові види спорту. В лютому 1945 р. в Белграді відбулися перші кроси. Швидко вони стали масовими: в них брали участь більше 100 тис. чоловік різних професій і віку. В день, коли проводився крос, в школах відмінялись уроки, закривались магазини, заводи і фабрики працювали за скороченим графіком, щоб усі люди мали можливість взяти участь у змаганнях. На дистанції кросу можна було побачити молодих і похилого віку чоловіків і жінок. Головне — взяти участь у кросі. Цим підтверджувалася готовність будувати нове життя.

Навесні 1945 р. в Белграді були проведені «Молодіжні тижні зльотів» з різних видів спорту. Влітку цього ж року в Загребі відбувся «Фізкультурний зліт Хорватії». В його рамках пройшли змагання на першість республіки з 19 видів спорту. Фінал відбувся на стадіоні в Загребі. Глядачі побачили між учасниками представників військових підрозділів Народної Армії. Фізкультурні зльоти від-

булись в цьому ж році і в інших містах Югославії — Сараєво, Скопле, Цриквениця.

У Белграді в 1945 р. з великим успіхом пройшов I фізкультурний зліг народів Югославії. В його рамках проведено першість країни з футболу, легкої атлетики, баскетболу, волейболу, плавання, гімнастики, стрільби і метання гранати. У фіналі глядачі побачили парад фізкультурників, показові виступи кращих спортсменів, народні танці. З 1946 р. ці зльоти набули більш організованого і масового характеру.

У 1947 р. в Белграді відбувся великий огляд фізкультурного руху Югославії. Тут виступили кращі представники всіх республік. Учасники, йдучи по вулицях Белграда, демонстрували досягнення своїх республік у відродженні і будівництві нового життя. В змаганнях взяли участь і підрозділи НВАЮ.

Наступного року югославські фізкультурники виступили на XI Всесокільському зльоті в Празі. Близько 300 спортсменів країни разом з представниками югославських військових морських сил, підкорили своєю майстерністю більше як 200 тис. глядачів празького стадіону.

Однією із форм залучення молоді до занять фізкультурою і спортом стала здача норм на Значок фізкультурника, а пізніше — на значок «За республіку вперед». Так практично вирішувалось завдання розвитку масовості фізичної культури, використовуючи досвід організації здачі нормативів комплексу ГПО в Радянському Союзі.

Починаючи з 1946 р. регулярно проводяться молодіжні змагання. Мета при цьому переслідувалася така: шляхом постійного залучення до занять спортом широких мас молоді, виховувати юнаків і дівчат здоровими, активними і сміливими.

Цю мету переслідувала і чотирихступенева програма змагань. Завданням першого і другого ступенів було залучення до занять фізкультурою широких мас молоді і робітників, щоб вони стали фізично витривалими в праці, а якщо потрібно буде — при захисті країни. У наступне завдання входило: поліпшення всебічного розвитку спортсменів, підвищення спортивно-технічного рівня їх підготовки.

Здача нормативів першого ступеня була обов'язковою для всіх і передбачала обізнаність з історією фізкультурного руху в Югославії, гігієну фізичних вправ, вміння плавати, ходити на лижах, долати дистанції з бар'єрами і стріляти.

Наступна ступінь розвивала швидкість, третя — витри-

валість, четверта — силу, п'ята — гнучкість, шоста — сміливість, сьома — силу і якість борця.

Змагання проводилися за принципом: головне не перемога, а участь. В учбових планах і програмах, прийнятих ще під час війни для основних і середніх шкіл, передбачалися регулярні заняття гімнастичними вправами. Для всіх класів початкових трирічних шкіл за рішенням Міністерства освіти ФНРЮ були передбачені півгодинні заняття фізкультурою двічі на тиждень, а для гімназій — двогодинні щотижня.

Потім обов'язковою стала восьмирічна освіта. Нові плани передбачали годинні заняття щотижня в початкових класах і двогодинні у 6—8 класах.

З 1972 р. гімнастичні вправи стають одним із предметів загального розвитку як у початкових, так і в 5—8 класах. Заняття проводилися щотижня по півгодини і дві години відповідно.

Фізичне виховання надійно увійшло в шкільне життя. Кожному типу школи відповідала програма фізичного виховання.

У вільний від навчання час в молодіжних колективах проводилися різні фізкультурні заходи, зокрема, змагання на першість бригади, молодіжного селища. Створювалися і спеціальні спортивні бригади.

Поступово масові спортивні огляди видозмінювались, спеціалізувались. Інколи це було пов'язано з загальною програмою зльотів. Так проходять «Дні фізкультурника на воді», «День альпініста», «День лижника» та ін.

Особлива увага приділялася спортивній діяльності профспілкових, студентських і шкільних колективів та організацій.

Після I з'їзду фізкультурників Югославії і IV пленуму профспілок, в 1947 р. була розроблена програма змагань спортивного активу промислових підприємств всієї країни, вона отримала назву «Промислового багатоборства» і ставила своїм завданням охопити якомога більшу кількість учасників.

В початковій школі заняття з фізичного виховання проводили вчителі загальноосвітніх предметів, а в старших класах — викладачі зі спеціальною фізичною освітою.

Факультативними заняттями з фізичного виховання керував Союз фізичної культури через спортивні клуби. Велику допомогу йому надавав Югославський Олімпійський комітет, який готував спортсменів до Олімпійських ігор.

У федеративних республіках і краях утвердилися різні

системи змагань. В Боснії і Герцеговині, Македонії, Сербії, Воєводині, Косово існують чотирирічні цикли змагань, які закінчуються шкільними олімпійськими іграми. В інших республіках проходять командні змагання і змагання за кубки.

Найбільшою популярністю серед учнів користувалися гімнастика, легка атлетика, плавання, баскетбол, ручний м'яч, футбол і волейбол.

У вищих учбових закладах фізичне виховання стало обов'язковим предметом на початкових курсах. Заняття — теоретичні і практичні — проводяться три рази на тиждень. Для учнів старших класів передбачені факультативні заняття у спортивних товариствах і клубах, об'єднаних в окрему «Університетську спілку з фізичної культури Югославії».

З 1948 р. фізкультурний рух в Югославії розвивається шляхом децентралізації його керівництва і переходу на суспільні начала. У 1951 р. реорганізовано ССЮ, створено нові самостійні фізкультурні організації, зокрема, «Спілку товариства гімнастичного розвитку «Партизан». Завданням цієї спілки було об'єднання всіх фізкультурних організацій і спрямування їх роботи. На самостійних началах працювали гірська спортивна спілка, стрількова спілка, шахова спілка, кінна спілка, а також повітряно-плавальна спілка.

Згодом з'ясувалося, що децентралізація спортивного руху, для якої не були створені необхідні умови, не сприяла дальшому розвитку фізичної культури і спорту в країні.

З переходом від центрального адміністративного керівництва до громадської форми управління виникли певні труднощі. В спортивному русі стали приділяти увагу не масовості, а результатам. Окремим видам спорту — футболу, боксу, тенісу, хокею, ручному м'ячу — надавалася перевага. Спорт втратив джерела доходу, знизилася дисципліна під час змагань, почалися невдачі на міжнародних змаганнях. Усе це вимагало вжити невідкладних заходів до виправлення становища. З цією метою у 1958 р. був створений Югославський конгрес з фізичної культури. Але і цей орган не зміг розв'язати всіх проблем. Тільки в 1961 р. була скликана установча конференція «Югославські організації з фізичної культури», яка заклала основні принципи розвитку фізкультурного руху в країні на новій основі.

Після розформування «Спортивної спілки Югославії»

окремі спортивні організації об'єдналися в ЮСОПК. У 1961 р. в ЮСОПК входили 27 спортивних спілок і два комітети, а в 1971 р. — 37 центральних спортивних, 6 республіканських, 2 автономні і 5 центральних спеціальних об'єднань.

На конференції Югославської спілки з фізичної культури в 1972 р. був прийнятий новий проект Статуту, а сама організація перейменована в Спілку з фізичної культури Югославії. Її керівні органи формувалися на виборних началах. Після визволення країни в зв'язку з організацією шкільних спортивних товариств на порядок денний було поставлене питання про виховання нового покоління спеціалістів з фізичної культури. У зв'язку з цим у Белграді відкрився технікум з гімнастики, а згодом — фізкультурний технікум в Загребі.

У 1946 р. на основі цих заходів був створений Інститут фізичної культури, який у 1958 р. став називатися Інститутом фізичного виховання. В інших містах Югославії були відкриті середні фізкультурні школи: в Загребі, Сараєво, Любляні, Земуні, Скопле та ін. У цих педшколах в 1948 р. створюються групи фізичного виховання. У 1957 р. в Белграді почала працювати школа для підготовки тренерів середньої кваліфікації з окремих видів спорту. В зв'язку з зростаючою потребою в кадрах у 1959 р. в Загребі був відкритий Інститут фізкультури, який з 1971 р. має свою аспірантуру. Такий же Інститут у 1960 р. функціонує в Любляні, він також має аспірантуру. З 1964 р. готує спеціалістів Інститут фізкультури в Сараєво. У 1968 р. в Белграді при державному університеті відкритий факультет фізичного виховання. Тут також є аспірантура. Таким чином, вже в 1967—1968 рр. в Югославії нараховувався 21 навчальний заклад, в яких готувалися висококваліфіковані педагогічні кадри з фізкультури і спорту.

На даний час це завдання вирішують учбові заклади у Белграді, Загребі, Ніше, Нови-Сад, Скопле, Приштині і Сараєво. Крім цього, працює 9 середніх учбових закладів з фізичної культури.

Ряд інститутів країни займається дослідженням різних проблем з фізичної культури. Спрямовує всю науково-дослідну роботу підкомісія при Державному комітеті з розвитку науки і техніки. Головою комісії є ректор наукового інституту з фізичної культури і спорту професор Бранко Поліч.

Наукова робота в інституті ведеться в секціях з теорії і практики фізичної культури, спортивної медицини, спор-

тивних споруд, фізичного виховання молоді, педагогіки, економічних проблем фізичного виховання і спорту, психології, проблем великого спорту і ін.

Слід назвати таких відомих югославських лікарів і дослідників, як М. Нісавич, Б. Іоканкович, М. Сєпа, Н. Курелик, В. Іанкович із Загребського університету, А. Стефа, А. Зезелі.

У Югославії виходять численні спортивні газети, тижневики і журнали. Щоденні спортивні газети видаються в усіх федеральних республіках. У Белграді виходять «Фізкультурне ревю», у Загребі — ілюстрований журнал «Народний спорт» (раніше виходив під назвою «Фізкультурні новини»). У Люблянці «Фізкультурний союз Словенії» видає газету «Вперед». У Спліті — «Далмацький фізкультурник» (раніше «Фізкультурне ревю»).

На початок першої світової війни в країні було 874 спортивні і гімнастичні споруди. Після звільнення Югославії за 13 років збудовано 7387 будівель площею 35 764 475 м² і 9 246 відкритих спортивних майданчиків площею 25 028 129 м².

Фабрики спортивного інвентаря виготовляють спортивну продукцію більше двох тисяч найменувань, повністю задовольняючи потреби країни. Багато спортивної продукції експортується за кордон.

Міцна матеріальна база сприяла зростанню міжнародного авторитету югославських спортсменів. На XIV Олімпійських іграх у Лондоні, наприклад, Іван Губіян завоював срібну медаль у метанні диска, такого ж успіху досягли футболісти. Залікові бали югославській команді принесли плавці М. Стипеніч (1500 м вільним стилем), Т. Церер (200 м вільним стилем).

На XV Олімпійських іграх у Хельсінкі знову відзначилися футболісти, які стали срібними призерами, поступившись у фіналі команді Угорщини. Ще одну срібну медаль завоювали ватерполісти. Чемпіонами Олімпіади в заїзді четвірок без рульових стали Дуїє Боначич, Велімір Валєнта, Мате Троякович і Петер Шєгвіч.

На XVI Олімпійських іграх у Мельбурні у 1965 р. югославські спортсмени завоювали три срібні медалі. Знову відзначилися футболісти, ватерполісти, марафонець Ф. Міхаліч. Очки югославській команді в неофіційному заліку принесли також бар'єрист С. Лоргєра, плавець В. Ернєвич і борець класичного стилю Б. Вуков.

На XVII Олімпійських іграх югославська команда здобула одну золоту і одну срібну медалі. Олімпійськими чем-

піонами вперше в історії стали футболісти. Срібним призером став борець класичного стилю Б. Мартинович.

На XVIII Олімпійських іграх югославська команда збільшила рахунок нагородам. Мірослав Церар виграв золоту медаль у вправах на коні і бронзову — у вправах на перекладні. Борець класичного стилю Броніслав Сіміч також піднявся на вищу сходинку п'єдесталу. Срібним призером стала команда ватерполістів.

У Мехіко на XIX Олімпіаді в активі югославських спортсменів було вже вісім медалей, у тому числі 3 золоті, 3 срібні, 2 бронзові.

Найбільший успіх здобули Дружджі Б'єдова, яка стала володаркою золотої і срібної медалей у плаванні на дистанціях 100 і 200 м вільним стилем, гімнаст Мірослав Церар, який переміг у вправах на коні, і команда ватерполістів.

У чоловічому баскетбольному турнірі югославські спортсмени зайняли друге місце. Срібні і бронзові нагороди завоювали і борці класичного стилю Стефан Хорват і Броніслав Сіміч, боксер Звонімір Вуйн став бронзовим призером.

На XX Олімпійських іграх у Мюнхені збірна Югославії зайняла двадцяте місце у неофіційному командному заліку — 41,5 очка. В її активі були дві золоті, одна срібна і дві бронзові медалі. Особливо потрібно відзначити успіх боксера Мате Парлова, який переміг у фіналі кубинця Х. Кагільо. Його товариш по команді З. Буйн здобув срібну медаль: У змаганнях борців класичного стилю відзначились І. Чорак і М. Ненадіч, які стали срібними і бронзовими призерами:

В олімпійському турнірі гандболістів чоловіча збірна Югославії, перемігши спортсменів Румунії і НДР, стала чемпіоном. Проте найбільшого успіху югославські спортсмени добились на XXI Олімпійських іграх у Монреалі. З двома золотими, трьома срібними і трьома бронзовими медалями команда посіла 17 місце, набравши 55 очок у неофіційному заліку.

Знову продемонстрували високу спортивну майстерність баскетболісти. Вони перемогли сильні команди Італії, Чехословаччини, Пуерто-Ріко, Єгипту і СРСР, поступившись у фіналі тільки американцям. Успішним можна вважати і виступ борців класичного стилю. М: Петкович у першій середній вазі завоював золоту медаль, І. Фріч — срібну. У турнірі боксерів відзначились у першій середній вазі

**Основні показники розвитку фізичної культури
і спорту в Югославії**

Кількість колективів фізичної культури	8,971
Кількість членів спортивних організацій, які активно займаються одним з видів спорту	147,271
Кількість учнів середніх шкіл, які займаються фізкультурою і спортом	391,3 38
Кількість студентів вищих учбових закладів, які займаються спортом.	91,373

**Показники розвитку окремих видів спорту
(за даними на 1984 р.)**

Вид спорту	К-сть спортсменів	Вид спорту	К-сть спортсменів в
Авіаспорт	23 479	Дзю-до	6 60 0
Автомотоспорт	111 746	Кеглі	32 00 0
Альпінізм	118 769	Кеглі на льоду	29 4
Бадмінтон	730	Кінний спорт	7 58 6
Баскетбол	19 441	Ковзанярський спорт	70 2
Бокс	9 723	Лижний спорт	14 33 4
Боботба вільна і класична	7 349	Легка атлетика	12 37 3
Боротьба карате	11 297	Парусний спорт	3 58 6
Велоспорт	7 794	Плавання	15 09 0
Воднолижний спорт	597	Підводне полювання	90 67 7
Волейбол	12 097	Регбі	2 08 8
Гімнастика спортивна	4 329	Ручний м'яч	25 63 3
Теніс настільний	38 090	Теніс	8 36 6
Важка атлетика	1 850	Фехтування	92 0
Веслування академічне	6 931	Футбол	388 81 6
Стрілковий спорт	214 877	Хокей	2 53 0
Гребля на байдарках і каное	3 673	Хокей на траві	1 08 9
		Шахи	98 00 0

Т. Качор і в легкій ваговій категорії А. Русевський, які здобули відповідно срібну і бронзову медалі.

Бронзову нагороду одержав і С. Обадов у турнірі дзюдоїстів. У змаганнях на каное-одинці югославський спортсмен М. Любек на дистанції 1000 м, випередив таких сильних спортсменів, як румун І. Пацайкін і угорець Т. Віхман, і став чемпіоном. На дистанції 500 м М. Любек був третім.

Югославська делегація добре виступила і на XXII Олімпійських іграх у Москві. Додому вона привезла дві золоті, три срібні і чотири бронзові медалі.

Вперше олімпійськими чемпіонами стали баскетболісти Югославії, перемігши у фіналі італійців. Найбільш результативними гравцями були Дражен Даліпагіч і Драган Кичанович. Срібними призерами стали ватерполісти. У фіналі вони поступилися радянським спортсменам.

Успішно виступили югославські спортсмени в турнірі з гандболу, посівши друге місце. Найкращими гравцями були визнані Бісерка Вішніч і Светлан Кітіч.

Борець вільного стилю Шабан Сейді завоював бронзову медаль. Бронзові нагороди одержали баскетболістки і Радомір Ковачевич у змаганнях дзюдоїстів.

Греція

Після краху фашистської диктатури в Італії у Греції був встановлений гітлерівський окупаційний режим. Проте перемога радянських військ навесні 1944 р. змусила німецьке командування вивести свої війська з Балканського півострова. Та вже в листопаді цього ж року країну окупувала Англія і при підтримці США утвердила тут військовий режим.

Греція переживала розруху і безробіття. Не менш важким була і духовна криза. Крах національних ілюзій, на яких виховувалось кілька поколінь, викликав апатію, спустошеність і відчай.

Свіжий струмінь у затхлу атмосферу суспільного життя внесли борці руху Опору. Найбільш пам'ятним у їхній діяльності став день 17 травня 1964 р., коли древнім марафонським шляхом пройшли колони маршу Миру. Рік перед тим цей шлях зуміла подолати лише одна людина, яка прорвалася крізь поліцейські кордони завдяки парламентському мандатові. Це був Григоріос Ламбракіс. У

цьому ж році його смертельно поранили на одній з вулиць Салонік.

У некролозі, присвяченому Ламбракісу, було сказано: «Він був чемпіоном у спорті і серед перших у битві за щастя людства».

Молодь Еллади, яка не схилила голови перед диктаторами Греції, створила Григоріусу Ламбракісу безсмертний пам'ятник, назвавши його іменем свою найбільш масову організацію.

У 1964 р. його маршрутом пройшли сотні тисяч греків і серед них — письменники, актори, художники, композитори, співаки, музиканти і спортсмени.

Упродовж всього 42-кілометрового маршу над колонами звучали музика і пісні. Художники замість транспарантів несли свої картини.

17 травня 1964 р. — день, який згодом буде занесений у календар як одне з найбільших свят Греції, свято перемоги і торжества, яке показало істинне і величне обличчя нації, яке зв'язує її героїчну історію з сьогоdnішнім днем, писав про марафонський біг Миру Яніс Ріцос.

21 квітня 1967 р. влада в країні перейшла до рук армії. Були створені військові трибунали, заборонено діяльність політичних партій і демократичних профспілок, проведення зборів і страйків, введена цензура преси, радіо і телебачення. Армійські офіцери посіли ключові посади у міністерствах.

«Наші вороги — студенти, професори та інтелектуали,» — ці слова належать керівникові грецької хунти Герогіусу Папандопулосу. Для тисяч греків вони означали тюрми й концтабори.

А що ж спорт? Апологети грецької диктатури неодноразово заявляли, що в спортивні справи хунта не втручається. Проте, повірити в це могли тільки надто наївні люди.

Коли Генеральним секретарем з питань спорту став Константінос Асланідіс, він одразу керівниками найкрупніших спортивних клубів призначив офіцерів служби безпеки. Ті здійснювали жорстокий контроль над діяльністю всіх спортивних спілок, а в першу чергу слідували, щоб спортсмени не займалися «антиурядовою агітацією».

Самоуправство Асланідіса зайшло так далеко, що він заборонив тренерам давати інтерв'ю представникам преси. Якщо ж тренер не міг уникнути інтерв'ю, то, як трактував повний декрет уряду, текст свого виступу він повинен був завчасно представити керівництву клубу на затвердження.

Однак грецький народ вірив, що хунта — це лиш жахливий епізод в історії Греції. «Прийде час, коли жорстокі сіті змови, які здавили свободу в моїй країні, — говорила відома грецька актриса Меліна Меркурі, — будуть викинуті на смітник історії».

Дійсно, Греція і Олімпіада нерозривно пов'язані. Тут зародилися три древності, тут у 1986 р. вони відзначили день свого другого народження, тут знаходиться село Олімпія, де кожні чотири роки запалюється знаменитий факел, що символізує негасиме прагнення спортсменів планети зміцнювати величні і вічні ідеали олімпійського руху — мир, дружбу, взаєморозуміння.

Після повалення хунти, у серпні 1974 р. Генеральним секретарем у справах спорту було призначено Паноса Стасинополуса, Генеральним секретарем Грецького національного олімпійського комітету — Нікоса Філаретоса. Заснований ще у 1894 р. грецький олімпійський комітет об'єднував понад 225 тис. членів і 18 національних федерацій з окремих видів спорту.

Найбільш популярними видами спорту в країні є легка атлетика, футбол, веслування, баскетбол та ін.

Національний Олімпійський комітет — незалежна організація, яка фінансується урядом. Зокрема, 16 млн доларів було виділено на будівництво спортивних споруд, ще 6 млн доларів — на спорудження Палацу спорту в Афінах. У центрі кожної провінції є стадіон для тренувань з усіх видів спорту, в приморських містах — басейни.

Сьогодні питаннями фізичного виховання молоді в країні займається Міністерство освіти. Для координації роботи при Міністерстві є один представник Ради Міністрів і два консультанти від Національної академії фізичного виховання.

На місцях фізичним вихованням керують регіональні інспектори, які контролюють роботу викладачів фізичного виховання шкільних і позашкільних закладів, спортивні змагання, проводять семінари підвищення кваліфікації, розповсюджують методичну літературу.

У 50-х роках в школах Греції в основному використовувалася німецька система гімнастики. Пізніше Жан Крісафіс, вчений і вчитель фізичного виховання, висунув теорію про те, що молодь не повинна брати участі у спортивних змаганнях. Ідеї Крісафіса були затверджені законом, який забороняв учням вступати у спортивні клуби.

Крісафіс закликав повернутися до античних поглядів і дбати про залучення до занять фізичною культурою ши-

рокі маси, а не про досягнення високих результатів окремими привілейованими атлетами. У зв'язку з цим Греція відмовилася од німецької системи гімнастики і перейшла до шведської, яка, на думку Крісафіса, могла втілити ідеї гармонійного розвитку грецького народу.

У наші дні закон, який забороняв молоді вступати в спортивні клуби, відмінений. Проте шведська система гімнастики і сьогодні застосовується в грецькій школі, в якій для занять з фізичного виховання відводиться дві години на тиждень у початкових і три години у старших класах.

Програма з фізичного виховання для студентів вищих учбових закладів є обов'язковою і кожен студент перших двох курсів повинен взяти участь у 45 спортивних змаганнях.

Поряд з обов'язковими заняттями фізичною культурою, проводиться велика позашкільна робота в спортивних клубах, спрямована на підготовку спортсменів вищої кваліфікації з окремих видів спорту.

Безпосереднє керівництво спортивними клубами здійснюють Національні спортивні федерації за видами спорту і Національний Олімпійський комітет.

Спеціалістів з фізичного виховання для початкових класів готують спеціальні дворічні училища, для середніх і вищих учбових закладів — трирічна Національна академія з фізичного виховання. Тут складаються програми з фізичного виховання для всіх категорій шкіл, видаються підручники з фізичного виховання, проводиться науководослідна робота. Матеріальна база для занять з фізичної культури у школах дуже слабка. Тільки близько 400 шкіл мають гімнастичні зали.

Греція брала участь у всіх післявоєнних Олімпійських іграх, але не досягла помітних успіхів. На XV Олімпіаді — ні однієї медалі, на XVI Олімпійських іграх — одна бронзова медаль з легкої атлетики (стрибок з шестом), на XVII Олімпіаді Греція посіла у неофіційному заліку 35 місце серед 84 країн — одна золота медаль з парусного спорту.

Особливо напружено грецькі спортсмени готувалися до XXII Олімпійських ігор у Москві.

У збірну Греції, яка виступала на Московській Олімпіаді, ввійшло немало відомих спортсменів. Серед них чемпіон Балканських ігор з марафону М. Кусіс, чемпіон Європи 1979 р. серед юніорів з бігу на 400 м з бар'єрами Г. Вамвакас, чемпіон Балканських ігор у потрійному стрибку Л. Афтинов, чемпіонка Балканських ігор зі стрибків у дов-

УЧАСТЬ СПОРТСМЕНІВ БАЛКАНСЬКОГО ПІВОСТРОВА В ОЛІМПІЙСЬКИХ ІГРАХ*

* Албанія в Олімпійських іграх участі не бере

Олімпійські ігри	Республіка Болгарія						Греція					
	кількість учасників	завойовані медалі			неофіційний командний залік		кількість учасників	завойовані медалі			неофіційний командний залік	
		зол.	сріб.	бронз.	очки	місце		зол.	сріб.	бронз.	очки	місце
1948	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1952	63	—	—	1	4,5	42	—	—	—	—	—	—
1956	47	1	3	1	36,0	18	—	—	—	—	—	—
1960	98	1	3	3	40,0	17	—	—	—	—	—	—
1964	63	3	5	2	65,5	15	—	—	—	—	—	—
1968	112	2	4	3	66,8	15	—	—	—	—	—	—
1972	130	6	10	5	145,0	8	—	—	—	—	—	—
1976	127	6	9	7	156,0	8	—	—	—	—	—	—
1980	295	8	16	17	202	3	42	1	—	2	—	24
1984	—	—	—	—	—	—	48	—	1	1	—	30
1988	156	10	12	13	183	5	37	—	—	1	—	42

Олімпійські ігри	Румунія						Югославія					
	кількість учасників	завойовані медалі			неофіційний командний залік		кількість учасників	завойовані медалі			неофіційний командний залік	
		зол.	сріб.	бронз.	очки	місце		зол.	сріб.	бронз.	очки	місце
1948	—	—	—	—	—	—	85	—	2	—	17,0	23
1952	116	1	1	2	27,7	23	87	1	2	—	19,0	29
1956	50	5	3	5	92,0	11	35	—	3	—	22,0	22
1960	98	3	1	6	77,0	10	116	1	1	—	22,5	23
1964	140	2	4	6	92,5	12	73	2	1	2	35,0	22
1968	82	4	6	5	100,5	13	69	3	3	2	48,5	19
1972	161	3	5	7	114,0	12	124	2	1	2	41,5	20
1976	157	4	9	14	177,5	6	137	2	3	3	55,0	17
1980	243	6	6	13	196	6	160	2	3	4	61	15
1984	180	20	16	17	290	2	173	7	4	7	113	9
1988	131	7	11	6	158	9	177	3	4	5	51	17

жину М. Ламбру, срібний призер Середземноморських ігор з вільної боротьби Х. Холідіс, чемпіони Балканського півострова з боксу А. Ілліадіс і А. Лівадіс. Всього команда складалася з 33 спортсменів — 30 чоловіків і трьох жінок. Вони завоювали одну золоту і дві бронзові медалі. Олімпійським чемпіоном став борець класичного стилю Стіліанос Мігіакіс, який виступав у ваговій категорії до 62 кг. Срібний призер у цій вазі, угорський борець Іштван Тот сказав про свого суперника: «На таких великих змаганнях, як Олімпіада, перемога приходить до того, хто поряд зі спортивною майстерністю виявляє велику мужність і стійкість. Саме цими якостями володіє Стіліанос Мігіакіс». Атлет з Греції здійснив спортивний подвиг, завоювавши олімпійську медаль, якої давно вже не одержували представники батьківщини Олімпійських ігор.

П'яте місце зайняв борець класичного стилю Георгіс Пікілідіс, який виступав у ваговій категорії до 100 кг.

Бронзові медалі завоювали: борець вільного стилю Георгіс Хаджіонідіс у ваговій категорії до 62 кг і екіпаж яхтсменів у класі «Солінг» — Анастасіос Будуріс, Анастасіос Гавріліс і Арістідіс Рапанакіс.

Наші дослідження переконливо засвідчують, що фізичні вправи та ігри народів, які заселяють землі Балканського півострова, відомі з давніх часів.

За даними археологічних розкопок, фольклору, етнографії та інших джерел, народні маси цих земель в ранній період своїх історії використовували фізичні вправи і ігри в підготовці до трудової діяльності і збройної боротьби проти іноземних загарбників, місцевих феодалів. Вони також застосовувались трудящими для гармонійного виховання підростаючого покоління.

У різних системах фізичного виховання знайшли яскраве вираження творчі сили грецького народу, характерні риси його життя, його ідеали. Грецька система фізичного виховання вийшла за межі історії одного народу і лягла в основу всієї світової фізичної культури.

Поети, філософи, лікарі, філологи, архітектори Греції виробили основні положення про культ краси і гармонійне виховання, які і нас, людей ХХ ст., захоплюють своїм гуманізмом і досконалістю.

Становлення фізичного виховання в загальноосвітніх і спеціальних школах інших народів Балканського півострова почалося порівняно пізніше, ніж в Греції, приблизно в ХІХ ст. і було зумовлено активізацією культурно-просвітительського руху, спрямованого на подолання культурної відсталості цих народів від передових країн Європи.

Проте особливих досягнень в організації фізичного виховання молоді тоді не було. Правлячі кола не зацікавлені в освіті народів, неохоче здійснювали прогресивні реформи в народній освіті в тому числі і в галузі фізичного виховання.

Передові педагоги, лікарі і вчені країн Балканського півострова різко виступали за введення в усіх школах фізичного виховання на наукових основах та безрезультатно. І тільки в період між двома світовими війнами, у зв'язку з підготовкою молоді до служби в армії, власті звернули увагу на заняття юнаків фізичною культурою і спор-

том. За зразком фашистської Німеччини та Італії створювалися напіввійськові спортивні молодіжні організації під керівництвом офіцерів. Зокрема, «Енті комбетари», «Юнак» — в Албанії, «Сокіл» — в Болгарії, «Варти країни» — в Румунії, «Югославська орловська спілка» — в Югославії.

На противагу буржуазним фізкультурним організаціям, під керівництвом Комуністичних партій та інших демократичних організацій в кожній країні виникали робітничі спортивні асоціації і клуби. Так, в Албанії був створений «Національний визвольний фронт», в Болгарії — «Спартак», «Болгарський прапор», «Устрем», «Есперанто», «Ополченець», «Левський», в Румунії — «Друзі природи», в Югославії — «Ловчин», «Хайдуж», «Анарх», «Вікторія», «Пролетар».

З'являються робітничі спортивні організації Греції. Вони об'єднуються в «Робітничу спортивну спілку», яка пізніше вступає до Червоного спортивного Інтернаціоналу і проводить велику роботу, спрямовану на організацію фізичного виховання робітничої молоді і її підготовку до боротьби проти гнобителів.

Корінні зміни у розвитку фізичного виховання молоді почалися після визволення країн Балканського півострова від німецько-фашистської окупації. Народи Албанії, Болгарії, Румунії, Югославії вперше в своїй історії змогли розвивати свою національну економіку. Реалізація економічних і політичних заходів, які призвели до зміцнення в цих країнах народного демократичного ладу, створили і необхідні умови для розвитку культури, в тому числі і фізичної. Вона стала одним із важливих засобів всебічного і гармонійного розвитку особистості.

Після перемоги в другій світовій війні і звільнення балканських народів, ситуація в Греції склалася досить напружена. В 1944 р. реакційні внутрішні сили, спираючись на англійські багнети, встановили в країні військовий режим. Крах національних ілюзій, на яких виховалось декілька поколінь, викликав апатію, спустошення і відчай. Все це відбилося і на становленні спортивного руху в післявоєнні роки.

СПИСОК

основної використаної літератури та неопублікованих джерел Твори класиків марксизму-ленінізму

- Маркс К., Енгельс Ф.* Турецьке питання //Твори. Т. 9. С. 20—25.
Маркс К., Енгельс Ф. Священна війна //Твори. Т. 9. С. 431—435.
Маркс К., Енгельс Ф. Західні держави і Туреччина //Твори. Т. 10.
С. 7—16.
Маркс К., Енгельс Ф. Остання битва на Європейському театрі
воєнних дій //Твори. Т. 10. С. 27—32.
Маркс К., Енгельс Ф. Грецьке повстання //Твори. Т. 10. С. 121—
123.
Маркс К., Енгельс Ф. Становище в Дунайських князівствах //Тво-
ри Т. 10. С. 466—474.
Маркс К., Енгельс Ф. Про капітал //Твори. Т. 13. С. 11—152.
Ленін В. І. Про наші школи //Повне збір. творів. Т. 24. С. 228—
229.
Ленін В. І. Соціалістична революція і право націй на самовизна-
чення //Повне збір. тв. Т. 27. С. 237—250.
Ленін В. І. Підсумки дискусії про самовизначення //Повне збір.
тв. Т. 30. С. 16—55.
Ленін В. І. Промова на святі всеобучу 25 травня 1919 р. //Повне
збір. тв. Т. 38. С. 371.
Ленін В. І. Завдання спілок молоді //Повне збір. тв. Т. 41.
С. 284—303.
Ленін В. І. Про пролетарську культуру //Повне збір. тв. Т. 41.
С. 320—321.
Ленин В. И. О социалистической идеологии и культуре. М., 1954.
Ленин В. И. Вопросы национальной политики и пролетарского
интернационализма. М., 1959.

Доповіді, статті, промови керівників комуністичних і робітничих партій

- КПСС в резолюціях и рішеннях съездов, конференцій и плену-
мов ЦК. 7-е изд. М., 1956.
Документи совещаний представителей коммунистических и рабо-
чих партий. М., 1957.
Документы Совещания представителей коммунистических и рабо-
чих партий. М., 1960.
Документы Совещания представителей коммунистических и ра-
бочих партий. М., 1969.
БКП в резолюціях. София, 1945. Т. 3
БКП за младежта. София, 1955.
Материалы по история на БКП. София, 1954.
Материалы по история на БКП. София, 1959.

Архівні матеріали

Центральный Государственный Архив Октябрьской Социалисти-
ческой Революции (ЦГАОР). Фонд 7576 (Албания, Болгария, Греция,

Румыния, Югославия. 1924—1967 г. г.).

Фонд на Ловната организация «Сокол».

Фонд на Министерството на просвещението.

**Монографії, збірники праць і статті
радянських і зарубіжних авторів**

- Алмалех Э.* Больше надежды Болгарии //Спорт за рубежом. 1968. № 9.
- Алмалех Э.* Рекорды года //София. 1970. № 12.
- Ариш Г. Л.* Албания и Эпир в конце XVIII — начале XIX вв. М., 1963.
- Ариш Г. Л.* Тайное общество «Филики Этерия». М., 1965.
- Ариш С.* Первая спартакиада Албании //Сов. спорт. 1959. 4 июня.
- Басев А.* О некоторых основных вопросах истории прогрессивно-го физкультурного движения в Болгарии //Вопросы на физическата култура. 1964. № 3.
- Богаевский Б. Л.* Крит и Микены (Эгейская культура). М.; Л., 1954.
- Богаров К. И.* Очерки истории военного искусства //Древний мир. М., 1936. Т. I.
- Богданов Г.* Вклад в историю физкультурного и спортивного движения //Вопросы физическата култура. 1961. № 5.
- Бокин П.* Краткий исторический обзор физического воспитания. СПб., 1910.
- Борисов Э. К.* национальному празднику румынского народа //Физкультура и спорт. 1969. № 8.
- Бугров Н.* Международные связи советских спортсменов. М., 1954.
- Больше успехи наших друзей //Спорт за рубежом. 1965. № 20.
- Болгарский спорт готовится к Олимпиаде в Мехико //Спорт за рубежом. 1966. № 5.
- Болгарский калейдоскоп //Сов. спорт. 1968. 10 окт.
- Васев А.* Под знаменем БКП //Вопросы на физическата култура. 1964. № 89.
- Василов Б.* Теоретико-методологические вопросы истории рабочего физкультурного движения в Болгарии //Вопросы на физическата култура. 1964. № 7.
- Веладжи А.* Знаменосцы //Физкультура и спорт. 1955. № 9.
- Виноградов В. А.* Россия и объединение румынских княжеств. М., 1961.
- Виноградов В. А. Карпенко Е. Д., Лебедев Н. И., Языкова А. А.* История Румынии нового и новейшего времени. М., 1964.
- Величкович М.* Спорт в Югославии прежде и теперь. К 10-летию освобождения Белграда //Сов. спорт. 1956. 2 окт.
- Воль А.* Пути развития физической культуры //Култура физична. 1958. № 10.
- Выготский Л. С.* Развитие высших психических функций. Из неопубликованных трудов. М., 1960.
- Вопросы физической культуры //Под ред. Я. В. Эйгера и И. К. Сиимонова. Л., 1925.
- В новой Албании //Физкультура и спорт. 1956. № 11.
- Высший институт физическа култура. Научна сессия. 1958.
- Высший институт физическа култура. Научна сессия. 1963.
- Вести из стран социализма (Болгария, ПНР, ЧССР) //Сов. спорт. 1969. 25 нояб.
- В авангарде мирового спорта //Спорт за рубежом. 1970. № 21.
- Грачаров Ц.* Развитие литературы по вопросам физкультуры в

- Болгарии //Теория и практика физической культуры. 1959. Т. 22.
Георгиев Г. На пути к вершинам //Спорт за рубежом. 1969. № 17.
Георгиев Ц. Болгарский калейдоскоп //Сов. спорт. 1968. 3 дек.
Государства и народы Балканского полуострова: их прошедшее, настоящее и будущее и болгарская кривда. М., 1890.
Дарахвелидзе Ю. И. Семестр без каникул. 2. У истоков гармонии //Сов. спорт. 1971. 23—25 сент.
Дарахвелидзе Ю., Соломахин Ю. Культурная революция черных полковников //Сов. спорт 1969. 9 февр.
Димитров О. Дорогой побед //Спорт за рубежом. 1968. № 17.
Драгон И. Достижения и перспективы научно-исследовательской работы центра спортивной медицины Румынии //Теория и практика физической культуры. 1971. № 6.
Девиз — дружба и солидарность //За рубежом. 1970. № 21.
Золотоносная жила румынского спорта //Спорт за рубежом. 1970. № 16.
История религий, тайных религиозных обществ, обрядов и обычаев древнего мира. СПб., 1883.
История педагогики /Под ред. М. Ф. Шабаевой. М., 1961.
История Румынии 1948—1970 гг. М., 1971.
История Древней Греции. М., 1972.
История физической культуры и спорта //Физкультура и спорт. М., 1983.
Калев Г. Борьба КПБ за коммунизм и задачи физвоспитания //Вопросы на физическата култура. 1969. № 4.
Калев Г. Физическое воспитание в Болгарии в последний период турецкого рабства и в первые дни после освобождения //Вопросы на физическата култура. 1968. № 5.
Калев Г. 90 лет болгарского физкультурного движения //Вопросы на физическата култура. 1968. № 12.
Кани П. Спортивная Тирана //Физкультура и спорт. 1957. № 5.
Кайтамазова Е. Н. Успехи физкультуры и спорта в странах народной демократии //Теория и практика физической культуры. 1950. Т. 7.
Капо М. Университет в Тиране //Физкультура и спорт. 1957. № 11.
Карагунди К. Плоды победы (Развитие физкультуры и спорта в НРА) //Физкультура и спорт. 1954. № 11.
Кондратенко В. Оптимистическая увертюра //Сов. спорт. 1964. 25 апр.
Кузьмина К. А. Подготовка физкультурных кадров в Народной Республике Болгарии //Теория и практика физической культуры. 1955. Т. 18.
Какая проба у серебра? //Сов. спорт. 1966. 5 нояб.
Кончил дело — гуляй смело (Сельский туризм в Болгарии) //Турист. 1968. № 7.
Когда сливаются ручейки. Из опыта наших друзей в Югославии //Сов. спорт. 1971. 7 окт.
Лагранжи Ф. Реформа физического воспитания. Одесса, 1894.
Ленцман Я. А. Рабство в Микенской и Гомеровской Греции. М., 1963.
Лесгафт П. С. Собр. соч. М., 1965. Т. 3.
Липивани Л. В стране горных орлов //Физкультура и спорт. 1955. № 11.
Маринчев К. Источник сил //Сов. спорт. 1963. 25 окт.
Мартичевич Д. Пропаганда физической культуры в Югославии //Теория и практика физической культуры. 1971. Т. 7.

- Мезе Ф. Шестьдесят лет Олимпийских игр. М., 1959.
- Минелла К. В стране горных орлов //Физкультура и спорт. 1959. № 3.
- Морозов В. И. СЭВ. Союз равных. М., 1964.
- Мультановский М. П. История медицины. М., 1967.
- Материалы второго международного симпозиума по истории физического воспитания и спорта. София, 1972.
- Неделькович В. По лестнице, ведущей вверх //Сов. спорт. 1971. 28 нояб.
- Никонов Л. В едином строю //Сов. спорт. 1964. 13 марта.
- Новые рубежи, новые перспективы развития спорта в Болгарии //Сов. спорт. 1971. 22 апр.
- Очерки по истории физической культуры. М., 1938.
- Очерки по истории физической культуры. М., 1948. Вып. 3.
- Олимпийский караван //Моск. комсомолец. 1961. 28 марта.
- Они названы лучшими. ВНР, НРБ, ГДР, СРР //Спорт за рубежом. 1969. № 1.
- Панов В. Гордость друзей //Сов. спорт. 1965. 9 сент.
- Панов В. Спортивный хозяин республики //Сов. спорт. 1965. 15 окт.
- Панов В. Стадион приглашает всех //Сов. спорт. 1965. 21 окт.
- Панов В. Статья спортивного бюджета //Сов. спорт. 1965. 30 окт.
- Панов В. Спортивные горизонты Румынии //Сов. спорт. 1969. 10 янв.
- Панов В. Снежная жемчужина Румынии //Сов. спорт. 1969. 8 февр.
- Панов В. Маяк Констанцы. //Сов. спорт. 1969. 23 авг.
- Песляк М. Успехи наших друзей //Физкультура и спорт. 1961. № 3.
- Петров С. Развитие спорта в европейских странах Народной демократии (1952—1955) //Теория и практика физической культуры. 1955. Т. 18.
- Петров С. В Болгарии будет 1,5 миллиона физкультурников //Спорт за рубежом. 1966. № 23.
- Петрова Н. Некоторые вопросы физвоспитания в учебных заведениях Болгарии. 1923—1931 гг. //Труды 1962/63 гг. Т. 6. Кн. 2.
- Петухов И. А. Научная сессия по физической культуре и спорту в Болгарии //Теория и практика физической культуры. 1956. Т. 19.
- Полевин А. С. Спорт в Югославии. М., 1983.
- Полушин О., Сфери А. Спартакиада на берегах Адриатики //Сов. спорт. 1959. 16 окт.
- Попеску И. К. Физическое воспитание в школах Социалистической республики Румынии //Тезисы Всесоюзной научной конференции по истории и организации физической культуры, посвященной 50-летию ВССР. Львов, 1967.
- Попеску И. К. Свято румунського народу //Вільна Україна. 1967. 31 груд.
- Попеску И. К. Физическое воспитание в школах Социалистической Республики Румынии //Теория и практика физической культуры. 1968. Т. 4.
- Попеску И. К. Физиология изометрических и изотонических мышечных сокращений //Теория и практика физической культуры. 1968. Т. 5.
- Попеску И. К. Основные этапы развития физической культуры и спорта в Социалистической Республике Румынии после освобождения //Тезисы Всесоюз. науч. конф. по истории и организации физической культуры, посвященной 50-летию физкультурного движения. Ерсван, 1968.

Попеску И. К. Авангард Румынского спорта //Спорт за рубежом. 1968. № 15.

Попеску И. К. Олимпийские кольца //Физкультура в школе. 1968. № 11.

Передача эстафеты //Сов. спорт. 1969. 19 июня.

Поиски и усилия. Румынские спортсмены готовятся к XX Олимпиаде //Спорт за рубежом. 1971. № 14.

Разумова Р. Греция. М., 1940.

Ровчан В. Фигура, которая приковала внимание //Сов. спорт. 1971. 20 марта.

Радциг С. И. История древнегреческой литературы. М., 1982.

Романовский С. К. Международные культурные и научные связи СССР. М., 1966.

Элизе Р. Румыния, Сербия, Черногория и Албания. М., 1894.

Самоуков Ф. И. История физической культуры. М., 1964.

Санаков Ш. Теория и практика социалистических международных отношений. М., 1970.

Сенкевич И. Г. Албанское освободительное движение в годы Критского восстания 1966—1869 гг. М., 1966.

Сенкевич И. Г. Освободительное движение албанского народа в 1905—1912 гг. М., 1959.

Сенкевич И. Г. Албания в период восточного кризиса (1875—1881). М., 1965.

Семенов А. Ф. Обучение и школьная жизнь в Древней Греции. Варшава, 1915.

Славнов А. И. По пути больших достижений //Теория и практика физической культуры. 1958. Т. 21.

Славнов А. И. 66 и пятнадцать //Физкультура и спорт. 1959. № 8.

Стоянов С. Годы народного счастья //Физкультура и спорт. 1954. № 9.

Спорт в Румынской народной республике. Бухарест, 1956.

Социалистической Болгарии 25 лет //Сов. спорт. 1969. 9 сент.

Тарасов Н., Чернышев Н. Большие перемены. М., 1951.

Туровева Н. В братской Болгарии. К празднику болгарского народа — Дню свободы //Физкультура и спорт. 1964. № 9.

У спортсменов братских стран //Спорт за рубежом. 1967. № 2.

Фельдеш Э. История физической культуры и спорта в Венгрии. М., 1957.

Физическая культура и спорт в Болгарии. София, 1959.

Фундамент грядущих побед. //Спорт за рубежом. 1969. № 16.

Хавин Б. Н. Московская Олимпиада в цифрах и фактах. М., 1982.

Харабуга Г. История физической культуры. М., 1952.

Христов М. Самый радостный день //Сов. спорт. 1967. 9 сент.

Циглер Т. История подготовки. К., 1911.

Цонков В. Прогресс болгарской физкультуры и спорта //Спорт за рубежом. 1966. № 16.

Чалов-Шиман А. А. Краткий очерк физической культуры. М., 1926.

Шевцов О. Чемпионаты-66. //Сов. спорт. 13 нояб.

Эбер Ж. Спорт против физкультуры. Л., 1925.

Энциклопедический словарь по физической культуре и спорту. М., 1961.

Югославия спортивная //Сов. спорт. 1962. 25 сент.

Юное сердце Белграда //Сов. спорт. 1965. 21 окт.

- Abrahams H.* The Olympic games book. London games. Barrie, 1956.
- Angerstein K.* Geschichte der Leibesübungen. Wien, 1926.
- Alecsandri V.* Poesii populare ale Romînilor. Bucuresti, MDCCCLXVI.
- Alt R.* Der fortschrittliche Charakter der Pädagogik Komensky's. Berlin, 1954.
- Athanasiu J.* Bazele stintifice ale educatiei fizice (Conferinta tinuta la Sol »inaite« în ziua de 5 decembrie 1915) // Rev. Gen. a învatamîntului. 1916. N 5—6.
- Banciulescu V.* Jocurile Olimpice de-a lungul veacurilor. Bucuresti, 1980.
- Baranyi S.* Educatia fizica scolara în anii regimului democrat popular. 1958, N 2.
- Barcs S.* The modern olympics story. Budapest, 1964.
- Barwing R.* Die Actischen Spiele zum Rom und Nicopolis H. f. L.-V, 18. II. 1931.
- Barwing R.* Die Neronen. Ibidem. 3. 02. 1931.
- Barwing R.* Die kapitalinische Agon und die Agone der späteren Kaiserzeit. Ibidem. 15. 03. 1931.
- Berenger R.* Die Geschichte des Reitens, von Richart Berenger. In 2. Abschnitten ans dem Engl. Hamburg, 1802.
- Bogens G.* Geschichte des sports aller Völker und Zeiten. Leipzig, 1926.
- Bogunič D.* Pregled telesnoga odgoja i sokolstva. Sokolska prosvetna knjiga br. 3. Zagreb, 1925.
- Boigey M.* Manuel scientifique d'éducation physique. Paris, 1940.
- Bora Z.* Fizicka kultura kroz istoriju. Sportska knjiga. Beograd, 1957.
- Bourdon G.* Chez les Grecs. In Encyclopédie des Sports. Vol. I. Paris.
- Bourdon G.* Au XIX-e siècle: Encyclopédie des Sports. Vol. I, P. 83—156.
- Bourdon G.* En France: Du moyen age au XIX-e siècle. Encyclopédie des Sports. Vol. I. P. 47—75.
- Bucar F.* Povijest gimnastike. Sokols a knjiznica. Sv. IX. Zagreb, 1908.
- Buscher E.* Sport und Kunst der Griechen. L. — V, 20. 07. 1936.
- Въжаров М.* Физкутурнато и спортно движение у нас. София, 1945.
- Clare M.* Introduction au sport. Paris, 1965.
- Cotta Lurngeschichte.* Leipzig, 1931.
- Coubertin P.* Pédagogie sportive: Histoire des exercices sportifs. Paris, 1909.
- Coubertin P. L.* Ed. Ph. en France. Une campagne de vingt — un ans 1887—1908. Librairie de l'Education physique. Paris, 1909.
- Coubertin P.* Leçons de pédagogie sportive. Ed. La Concorde. Lausanne, 1921.
- Curtins E.* Olympia. Ed. Atlantis. Berlin, 1935.
- Cuvai A.* Gradja za povijest skolstva. Zagreb, 1910.
- Compendio di gimnastica. Ad uso delle Societa di tiro a segno nazionale e die educatione fizica. Roma, 1907.
- Стоянов С.* Български спорт. София, 1967.
- Цонков В.* По някои проблеми от историята на физическата култура в България. София, 1963.
- Dalmani P.* Die Anfassung der Leibesübungen bei den italienischen Pädagogen der Renaissance und bei I. L. Vives, L.-V. März—April, 1938.
- Depagniat R.* Les sports dans l'antiquité. Ed. Eiguières. Paris, 1911.
- Diem K.* Theorie der Gymnastik. Weidman. Berlin, 1931.
- Diem K.* Körperkultur im alten Aegypten. Olympische Rundschau, 1938.

- Diem K.* Weltgeschichte des Sports und der Leibeserziehung. Stuttgart, 1960.
- Diem K.* Olympiaden 1964. Eine Geschichte des Sports. Stuttgart, 1964.
- Dubech L.* Où va la sport? Paris, 1931.
- Duncan R.* Introduction to physical education. N.-Y., 1960.
- Eberhard E.* Der englische Hochschulsport. Berlin, 1938.
- Enrigner C.* Rezumen de historia de la education fizica y los deportes. Prologo poreal Jose M. Gulierrez. Habana, 1946.
- Erbeceanu C.* Gronicarii greci din epoca fanariotilor. Bucuresti, 1890.
- Euler K.* Enzyklopädisches Handbuch des gesamten Zurnwesens. Wien, 1894—96.
- Encyclopedie des sports. Paris, 1924.
- Encyclopedia of sports. N.-Y., 1970.
- Fannrabert C.* Sportifs de tous le temps. Paris, 1952.
- Wroczyński R.* Oświecenia. Wrocław. Zakład narodowy im. Ossolińskiego, 1964.
- Cardiner N.* Greeks Athletic, Sport and festivals. London, 1910.
- Genst H.* Histeire de l'éducation physique. Bruxelles, 1947.
- Geise Fr.* Geist im Sport. München, 1925.
- Gillet B.* Histoire du Sport. Paris, 1960.
- Girard P.* L'éducation athénienne, Paris, 1891.
- Grassberger L.* Erziehung und Unterricht im klassischen Altertum. Wurtzburg.
- Gross K.* Die der Ziere. Jena, 1907.
- Gross K.* Die Spiele der Menschen. Jena, 1898.
- Генов Ф.* Физическата култура и спортът под грижите на народната власт. София, 1952.
- Guex* Histoire de l'Instruction et de l'éducation. Lausanne, 1913.
- Gubil et Porner.* La vie antique (trad. par F. Zrawinski.) Paris, 1885.
- Gutsmuths J.* Gymnastik für die Jungend. (Quellenbüchcher der Leibesübungen). Dresden.
- Gutsmuths J.* Spiele zur Übung, Erholung des Körpers und des Leistes. Hof., 1885.
- Gutsmuths J.* Gymnastik für die Jugend. Berlin, 1957.
- Gutsmuths J.* Spiele zur Übung und Erholung der Körper und Geistes. Berlin, 1959.
- Hambly W.* Origins of Education among primitive peoples. London, 1926.
- Harbott A.* Olimpia und die olimpischen Spiele. Berlin, 1935.
- Herrick G.* The evolution of human nature. The University of Texas Press, 1956.
- Ionescu D.* Istoriciul gimnasticii si educatiei fizice la noi. Bucuresti, 1939.
- Ionescu D.* Raspuns unui pseudoeducator fizic. Bucuresti, 1914.
- Ionescu D.* Indrumari în munca pionierii. Bucuresti, 1951.
- Janković V.* Iz proslbsti fizickog odgoja u scolarna Hrvatska izdalo Društvo ucitelja nastavnike i profesore fiziekog odgoja N. R. Zagreb, 1954.
- Jüthner J.* Die körperliche Erriehung im Altertum und der Neuzeit. L.-V., 1939.
- Jüthner J.* Phylostratos über die Gymnastik. Leipzig, 1909.
- Jüthner J.* Kalokagathia. In Rzach: Claristeria, Reichenberg, 1930.
- Jüthner J.* Kleine Texte zur Geschichte und Lehrweise der Leibsübungen. Berlin.
- Jüthner J.* Über Galens etc. L.-V., 2. IV. 1939.

- Kiritescu C.* Educatia fizica, arta fundamentala a educatiei scolare integrale. Bucuresti, 1930.
- Karitescu C.* Sport si cultura. Bucuresti, 1933.
- Karitescu C.* Kleine Enzyklopädie, Körperkultur und Sport. Herausgegeben von der Deutschen Hochschule für Körperkultur. Leipzig, 1960.
- Körbs W.* Vom Sinn der Leibesübungen zur Zeit der italienischen Renaissance. Berlin, 1938.
- Krátký I.* Sějeny lebesně výchovy. Praha, 1958.
- Iable et Belin de Coteau.* Traité d'éducation physique. Paris, 1930.
- Leonard F.* A guide to the history of physical education. Edited by R. Tait Makenzie. Philadelphia and N.-Y., 1933.
- Leonard F.* A guide to the history of physical education. Philadelphia, 1947.
- Leonard F.* A guide to the history physical education. Philadelphia, 1947.
- Lesrek M.* 50 lat Akademickiego zwiazku sportowego w Lublinie 1922—1972. Lublin, 1972.
- Leisèl* Les hases psychologiques de l'éducation physique. Paris, 1935.
- La place du sport dans l'éducation.* Etude comparative. Paris, 1956.
- Landmarks in the history physical of education.* London, 1957.
- Marcucci C, Scaringi C.* Olimpiadi. Storia delle olimpidi antiche e moderne. Milano, 1960.
- Mehl E. dr.* Hieronymus Mercuriulus. L.-V., 1930.
- Melberg I.* Olimpia. München, 1936.
- Messerli F.* Histoire des sports et de l'olimpisme. Lausanne, 1950.
- Meyer G.* Le phénomène olympique. Paris, 1960.
- Mezö Fr.* Gerlichte der Olympischen Spiele. München, 1930.
- Moestue W.* Die Sportfläche im Geschichten Stadion. L.-V., 1933.
- Montandon W.* Traite d'ethnologie culturelle. Paris, 1934.
- Mortane S.* La culture physique. Paris, 1895.
- Mbsso A.* L'éducation physique de la jeunesse. Paris, 1895.
- Mosso A.* Les exercices physiques et le développement intellectuel. Paris, 1904.
- Mudrinic* Istorija telesnog vezbanja. Zagreb, 1932—1938.
- Narly C.* Olimpiada, 1936. Berlin, 1953.
- Neundörff E.* Geschichte der neueren deutschen Leibesübungen. Dresden, 1930—1937.
- Pregled istorije Savera komunista Jugoslavije.* Beograd, 1963.
- Radan Z.* Zranjo Bucar i gimnasticke i sportske. Zagreb, 1970.
- Radan Z.* Kralka prbvijest sporta. Izdanje Visoke skole za fizicku kulturu. Zagreb, 1970.
- Radan Z.* Pregled historije tjelesnog ojezbania i sporta. Visola Skola za fizicku kulturu. Zagreb, 1973.
- Rice E. Ainsworth A.* A brief history of physical education. N.-Y., 1958.
- Ressegna retrospettiva dello sport.* Milano, 1947.
- Radnicki sportovski pokret Jugoslavije.* Zagreb, 1972.
- Saubier B.* Geschichte der Leibesübungen. Frankfurt/M., 1957.
- Spornjak B.* Povest gimnastike i sokolsva. Vinkovci, 1931.
- Suomela K.* Urheilun ja voimisteun Historia. I. Vanlna ja Keskiaka, 1923. Osakeyhtio, 1933.
- Sporlasi na putevima revolucije.* Urednik Stjepan Cerjan. Sportska stampa. Zagreb, 1966.
- Todan I.* Ani de aur ai sportului romanesc. Editura consiliului National pentru Educatie Fizica si Sport. Bucuresti, 1969.

Van Dolen D., Mitchell E., Bennet B. A world history of physical education. N.-Y., 1953.

Vbgt M. Der Sport in Altertum. In Bogeng. Geschichte des Sports aller Völker und Zeiten. Leipzig, 1926.

Weile K. Ethnologie des sports. Der Sport der Natur-und Urvölker. Erotische Sport. Leipzig, 1926.

Zauli O. Civita sportiva-organizzazione dello sport nel mondo. Edizioni Mediterranée. Roma, 1957.

З М І С Т

ПЕРЕДМОВА	3
РОЗДІЛ I.	
ФІЗИЧНА КУЛЬТУРА В ДРЕВНІЙ ГРЕЦІЇ	7
Відображення фізичних вправ, ігор, змагань в гомерівських поемах «Іліада» та «Одіссея»	10
Вплив соціально-економічних чинників на розвиток фізичного виховання в Греції	13
Виникнення і розвиток спартанської та афінської систем фізичного виховання	17
Філософські концепції Платона і Арістотеля	23
Організація шкільної освіти. Фізичне виховання в гімназіях і палестрах	27
Організація фізичного виховання у Спарті і Афінах	33
РОЗДІЛ II.	
ЗМАГАННЯ І ІГРИ В ДРЕВНІЙ ГРЕЦІЇ	42
Занепад фізичного виховання і заборона Олімпійських ігор	50
РОЗДІЛ III.	
ВПЛИВ ГРЕЦІЇ НА ФІЗИЧНЕ ВИХОВАННЯ В ДАВНЬОМУ РИМІ	55
Особливості розвитку фізичного виховання в період Республіки та в імператорський період	56
Криза рабовласницького ладу і занепад системи фізичного виховання у римлян. Зруйнування Олімпії	67
РОЗДІЛ IV.	
ФІЗИЧНА КУЛЬТУРА НАРОДІВ БАЛКАНСЬКОГО ПІВОСТРОВА В СЕРЕДНІ ВІКІ	70
Розклад рабовласницького ладу і перехід до феодалізму	70
Зародження фізичної культури балканських народів в середні віки	71
Фізичне виховання народів Балканського півострова в епоху феодалізму і візантійського панування	73
Слов'яни і протоболгари	74
Гетто-даки	76
Фізичне виховання і християнська релігія	79

РОЗДІЛ V.

ФІЗИЧНА КУЛЬТУРА В КРАЇНАХ БАЛКАНСЬКОГО ПІВОСТРОВА В ПЕРШОМУ ПЕРІОДІ НОВОГО ЧАСУ	82
Фізичне виховання народів Балканського півострова в період турецького володарювання	82
Албанія	84
Болгарія	86
Валахія і Молдавія	88
Югославія	91

РОЗДІЛ VI.

ФІЗИЧНА КУЛЬТУРА В КРАЇНАХ БАЛКАНСЬКОГО ПІВОСТРОВА В ДРУГОМУ ПЕРІОДІ НОВОГО ЧАСУ	97
Албанія	97
Болгарія	98
Греція	104
Румунія	108
Югославія	114

РОЗДІЛ VII.

ФІЗИЧНА КУЛЬТУРА І СПОРТ У КРАЇНАХ БАЛКАНСЬКОГО ПІВОСТРОВА В ПЕРІОД МІЖ ПЕРШОЮ І ДРУГОЮ СВІТОВИМИ ВІЙНАМИ	120
Албанія	120
Болгарія	121
Румунія	124
Югославія	127
Греція	131

РОЗДІЛ VIII.

ФІЗИЧНА КУЛЬТУРА І СПОРТ У КРАЇНАХ БАЛКАНСЬКОГО ПІВОСТРОВА ПІСЛЯ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ	133
Відродження Балканських ігор	133
Албанія	135
Болгарія	137
Румунія	145
Югославія	155
Греція	168

ЗАКЛЮЧЕННЯ

СПИСОК ОСНОВНОЇ ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ ТА НЕОПУБЛІКОВАНИХ ДЖЕРЕЛ	175
	177

МОНОГРАФІЯ

ПОПЕСКУ Іван Константинович

СПОРТ В СУДЬБАХ БАЛКАНСКИХ НАРОДОВ

Львов. Издательство «Світ»
при Львовском госуниверситете
(На украинском языке)

Оформлення та художнє
редагування О. М. Козака
Технічний редактор І. Г. Федас
Коректор І. Д. Сібіковська

ИБ. № 66

Здаво на складання 27. 08. 90. Підписано до друку 07.12.90. Формат 84×108 1/32.
Папір друк. № 2. Вис. друк. Літ. гарн. Умовн. друк. арк. 9,87. Умов. фарбовід:
10,18. Обл. вид. арк. 10,87. Тираж 300 прим. Вид. № 36. Зам. 1060.

Ціна 2 крб. 40 к.

Видавництво «Світ»
при Львівському держуніверситеті
290000 Львів, вул. Університетська, 1.

Друкарня видавництва «Радянське Закарпаття»,
м. Ужгород, вул. Гагаріна, 42/1.